

Miskolczy Ambrus

**“A Führer olvas”
– tallózás Hitler könyvtárában –**

**Budapest Napvilág
2000 Budapest Napvilág
Tatabánya AlfadatPress**

**Terj./Fiz. jell.:
180 p. 21 cm
Sorozat:
Politikatörténeti füzetek, 1215-9832 ; 15.**

Tartalom

Bevezetés

a. Hitler és én, te, ő...

b. “A Führer olvas”

1. Hitler műveltsége, olvasási szokásai

2. Könyvek, amelyeket Hitler olvasott: ceruzajegyzetek tanúsága

a. Ernst Jünger “mágikus realizmusá”-hoz

b. Arndt katekizmusa

c. Lagarde dühöngései

d. Chamberlain és Wagner

e. Gazdaságpolitikai és hadtudományi olvasmányok

3. Könyvek, amelyekbe Hitler beleolvasott

a. A náci belletrisztikáról

b. Hudal püspök egyeztetési kísérlete

c. Knickenbocker diplomáciája és háborúja

4. Könyvek, amelyeket Hitler nem (nagyon) olvasott

a. Francia szerzők, francia-német kapcsolatok

b. Kelet-és közép-európai intermezzo

c. Náci líra

d. Háborús nosztalgiák és a konzervatív forradalom

e. Náci mitológia I.: nemiség; kékharisnyák és stréberek

f. Náci mitológia II.: fajtenyészet, okkultizmus, gnoszticizmus.

5. Hitler művei

a. Hitler legelső könyve

b. *Mein Kampf: Az én harcom – Sein Kampf: Az ő harca. A hitleri gnózis*

6. Művészeti albumok, katalógusok

Végszó: Búcsú a Hitler Könyvtártól

Bevezetés

Munkánk tallózás Hitler könyvtárában.ⁱ Nem tagadom, véletlenül vetődtem ebbe a “könyvtár”-ba. Amikor Washingtonban a Kongresszusi Könyvtárban olvastam, akkor tudtam, hogy a Ritka Könyvek Gyűjteményében lapulnak Hitler könyvei, ill. azok egy része, amelyeket egy Salzburg melletti sóbányában szedtek össze amerikai katonák. Mi ösztönzött arra, hogy kézbe vegyem azokat a könyveket, amelyeket a történelem egyik legnagyobb ember-tömeggyilkosa forgatott vagy fogdosott? Hiszen nem szeretem az ún. legújabb kort, amelyről azt tanultuk, és talán nagyonis helyesen, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött, és folytatódott azzal, hogy a történelmi szükségszerűség nevében olcsó hatalmi számításokból szétverték az Osztrák-Magyar Monarchiát, és mindezzel – már tudjuk – nagyobb teret nyitottak az innen induló Führernek is, aki lehetett volna talán egy kissé zavaros szocialista realista piktor is. Ehelyett Ernst Nolte találó szavai szerint a nemzeti önrendelkezést hirdető Wilson “utolsó hűséges vazallusa”-ként léphetett fel.ⁱⁱ Igaz, az amerikai elnök idealista volt, és némi undorral fordult el az akkor oly romlott európai hatalmi politikától, amelynek egyik terméke lett maga a Führer is, akiről A. J.P. Taylor elmondhatta: “Ami Hitler elveit és doktrínáját illeti, nem volt gonoszabb és gátlástalanabb, mint sok korabeli államférfi.”ⁱⁱⁱ Nem véletlenül csodálta Clemenceau-t, aki – állítólag – oly lényegre törően hangoztatta: “A béke számomra a háború folytatása.”^{iv}

a. Hitler és én, te, ő ...

A Hitler Könyvtár iránti érdeklődés mozgatóit nehéz jellemezni. Mindenekelőtt valami – szerintem némileg morbid – kíváncsiság hat. Ezt a következőképpen – és finoman – írja körül az egyik kutató, aki egy évtizede nézegette a Führer könyveit, és elemzését a következőképpen zárta: “Egy Németországban született zsidó számára különös érzés azokat a könyveket kézbe venni, amelyeket egykor Hitler birtokában voltak, az ő ex librisével, aláírásával, lapszéli megjegyzéseivel, aláhúásaival: ez is hozzátartozik a történelemtől való kihívásokhoz, az ő élményeikhez és tapasztalataikhoz!”^v Kétségtelen, valami ilyesmi is mozgott bennem.

Ezt az érzést még pontosabban írta le Horváth Iván, amikor a 2000 szerkesztőjeként ezen munka előtanulmányát^{vi} – “Gondolatok a könyvtárról” címet adva neki – annak rendje és módja szerint megszerkesztette, és rövid bevezetéssel látta el, amelynek elkészítésére valahogy nem volt érkezésem. Íme:

“A Hitler könyvei közé beszabaduló történész szívét először boldogság járja át, hiszen másoktól még alig kiaknázott forráskincset tárhat föl. Aztán lassan kétségek ébrednek benne. Vajon mindegyik könyv csakugyan Hitler tulajdona volt-e? S ha igen, akkor őtől származik-e az összes lapszéli jegyzet? Valamennyi alá- és melléírás? A díszkötésű *Mein Kampf*-példány margóján a kérdőjeleket ő maga helyezte volna el? S miként kell értelmezni a kétségkívül Hitlertől eredő kiemeléseket? Egyetértés jelei ezek, vagy talán épp ellenkezőleg? Amikor pedig a jegyzetből minden kétséget kizáróan meg lehet állapítani, hogy Hitler véleményét tükrözi, akkor még mindig számolni kell azzal a körülménnyel, hogy az olvasó olvasás közbeni véleménye a könyv végére érve akár meg is változhatott. Megannyi kérdés – némelyikükre a kutatásra jutó szűkre szabott idő miatt nem sikerült feleletet találni, mások pedig, úgy lehet, örökre megválaszolatlanul maradnak.

A történész nem tehet egyebet: bevallja korlátait, bevallja, hogy nem képes pontos és teljesen tárgyilagos leírást adni a könyvtárról. Csak annyira vállalkozik, hogy az itt következő írásban meg fogja osztani föltevéseit az olvasóval.

De még ez sem könnyű vállalkozás. Amidőn a szellem nagyjainak könyvtárait búvároljuk, a nagy gondolatok eredetét, megszületésük körülményeit vizsgálva, van sugallat, amelyet követhetünk: éppen a szellemi nagyság sugallata. Ennek a könyvtárnak a kutatója persze le kell, hogy mondjon az efféle iránymutatásokról.”

Ez így pontos, le is mondtam bármiféle iránymutatásról. Bár meg kell valljam, ha éreztem örömet, akkor az az volt, hogy igen kellemes légkörben dolgozhattam; nem nehezteltek, ha a kelletténél több anyagot kértem.

Kíváncsiságom azonban – horribile dictu – elkötelezett kíváncsiság, családi gyökerei vannak. Atyám, Miskolczy Dezső, ideg- és elmegyógyásznak egyik alapkönyve volt a *Mein Kampf*. Egyik tanítványa mesélte nekem, hogy amikor 1944. március 19-én elfoglalták országunkat, akkor Ő éppen a megfelelő elmebetegségekről tartandó előadása során – a kolozsvári egyetemen, amelynek történetesen az 1944-45-ös tanévben a rektora is lett – nem tett egyebet mint kommentár nélkül olvasott fel hosszú passzusokat a nagy műből. Erről nem beszélt otthon, de arról igen, hogy egyik barátja a müncheni Oscar Vogt professzor éppen

a hisztéria tünetét mutatta ki azon passzusokban, amelyekben a Führer egy gáztámadást követő háromnapos vakságról vallott. Arról is beszélt Atyám, hogy a *Mein Kampf* tudathasadt ember elmeszüleménye, amelynek birtokában lévő példányát – sajnos – megsemmisítette. Nyilván még használta “A diktátor lélektana” című soha meg nem tartott, de többször meghirdetett előadásához. Ennek szellemiségéről egyik a *Ludas Matyi*-ben is megszövegezett, aztán elhallgatott eset vall: Amikor egyik előadáson bemutatott egy elmebeteget, aki arra a kérdésre, hogy hívják, karját lendítve, Heil Hitler!-rel válaszolt, megjegyezte: “Nevét nem tudja, de ideológiája az van!” Feltételezem az általa tisztelt és ismert Ernst Kretschmer nagy műve: “A zseniális ember” tipológiájával is élt volna, ahogy ezt tette Edgar Alexander Zürichben megjelent “Hitler mítosz”-ban. Hogy a pszichiátriai megközelítés milyen veszélyeket rejtett akkor magában, arra csak egy-két aforizmaszerű észrevételt idéznék: “A pszichopáták mindig jelen vannak. Hűvös időkben szakvéleményt adunk róluk, forró időkben uralkodnak rajtunk.” Vagy: “Pszichopátának lenni mindig szerencsétlenség, de olykor nagy dicsőséggel jár!” De Kretschmer fejtegetései sem veszélytelenek. Ezekből is íme néhány példa:

“A nagy szellemi és politikai mozgalmakat nagy részben olyan emberek indítják, akik nem érzik jól magukat, azaz a pszichiátria nyelvén szólva: lelkileg abnormálisok, neurotikusok, pszichopáták, elmebetegek.

Figyeljük meg a radikális elemeket, amelyek a történelem forradalmi forduló pontjain mindkét szélsőséges szárnyról a politikai helyzetet uralták, és saját neurózisukat a tömegek lelkébe átültetvén, a gyakran kifáradt és nyugalomra vágyó népeket újra viharos hullámverésbe vitték. Kérdezzük, hogy vajon ezek nem – egyrészt – fanatikusok, őrző, elkeseredett szenvedély-emberek, rajongók és próféta természetűek, másrészt vajon nem dekadens tollforgatók, félrecsúszott egzisztenciák, kiélt és blazírt alakok, akik új szenzációra vágyanak, csalók és szélhámosok, szószátyárok és pozőrök, gyilkosok és perverzok?”

Konkrétabban és tudományosabban milyenek is ezek “a majdnem isteni vezető szerep”-re vágyók:

“A hisztérikusoknál és schizofréneknél a lelki pubertás-tünetek elhúzódását és rendkívüli mennyiségét észleljük, és részben a pubertáskori sajátosságok megmaradását a felnőtt személyiségnek megfelelő torzításban.

A schizofréneknél és schizoid pszichopátákban gyakran továbbélnék a pubertáskori jellegzetességek, nemcsak a szexuális ösztön korlátozottságában, hanem a személyiség többi részében, a lelki kifejezési készség nehézségében és zavaraiiban, mint az autisztikus álmodozások, de főleg az erős szublimációs jelenségek: hajlam a pátoszra, az életidegen idealizmusra és a parttalan metafizikai töprengésre.”^{vii} Mint látni fogjuk a *Mein Kampf*-és még inkább az ún. kultúrbeszédnek bőven szolgálnak példával.

Ez a helyzetjellemzés azon boldog békeidőké és polgári megállapodottságé, amely az ún. modernitásra idegenül tekintett. Nem tudom, mennyire követte Apám a Mestert? Az idézett véleményt – feltételezem – osztotta. Az biztos, hogy mindig a leghatározottabban tiltakozott, szóban és írásban egyaránt, amikor a lángészt és elmebajt egymással pozitív viszonyba hozták, azt vélve és hírlelve, hogy az örület a zsenialitás velejárója, segítője. Apám magán is nevetett egy kicsit, amikor Münchenben olykor abba a kocsmába tért be barátaival sörözni, ahol az első nagy – akkor azt hitték komikumba fulladt – erőpróbát, a sörpuccsot szervezték. Nem kötötte őt a frontszolidaritás sem, éppen azért vagy annak ellenére, hogy végig harcolta az első világháborút, kitüntetésekkel. Volt fogalma a hősiességről. A Führer szónoki tehetségét sem tartotta sokra, megvolt a véleménye a tömegek fanatizálásáról és fanatizálhatóságáról. Bár magyar volt az anyanyelve, ismerte a német nyelv árnyalatait, hiszen Mesterének, Ramon y Cajalnak a tudomány és a tudós hivatásáról szóló művét spanyolról németre fordította, mely azóta is nyolc kiadást ért meg, hazai Mesterével, Schaffer Károllyal pedig németül adott ki közösen könyvet. Egyszóval: Hitlert nem tartotta tehetségesnek, nemhogy zseniálisnak, inkább jellegtelen alaknak, és kifejezéstelen ábrázatáról éppen olyan gúnyorosan beszélt, mint Sztálin alacsony homlokáról.

Kicsit tehát még azzal a morbid kíváncsisággal léptem be Hitler könyvtárába, amellyel még hajdan a marosvásárhelyi Elmekórház zárt osztályára, ahova hosszas könyörgés után Atyám, mint igazgató végül is beengedett, és néhány szeretetreméltó öregurat meg is mutatott, így aztán egyébként hamar rájöttem, nem kell – egykori utcai szóhasználatával élve – bolondok házába menni, ha az ember bolondokat akar látni...

De vajon örült volt-e Hitler vagy normális? Nagy dilemma. Ha örült – fejtegeti John Lukacs, immár nemcsak angolul és németül, hanem magyarul is –, akkor nem felelős tetteiért. (Egyébként államjogi vagy közjogi értelemben nem is felelt. Kétségbeesetten is jelezte a tragédiát már 1934-ben megérző Fenyő Miksa, hogy “éppen a felelősség, a garancia kérdése az, mely oly félelmetessé teszi a Führer-theóriát.” Hiszen demokratikusan választott diktátor volt, “a németiség milliói állították a harmadik birodalom élére, s ami a felelősséget illeti, erről már azért sem lehet szó, mert cselekedetei iránt vak bizalommal viseltetnek.”^{viii})

Csak hogy alapvetően emberi felelősségről van szó. Márpedig – hangzik Lukacs érve – ha közönséges vagy éppen tehetséges embernek tekintjük, akkor az ő felelősségének tényét állapítjuk meg és hangsúlyozzuk.^{ix} De ezen esetben a baj csak az, hogy – mivel emberek vagyunk, ilyen alapon – valamiféle közösséget kell vele vállalnunk, szerfölött kényelmetlen és feszélyező közösséget. Talán ennek az elutasítása is vezette Ormos Máriát, Hitler magyar életíróját következő fejtegetéseiben: “Azt gondolom, hogy Hitler fanatizmusa két további vonás által vált olyan veszedelmessé, mint ahogyan a világ megismerhette. Az első vonás abban állt, hogy fanatizmusa egy emberellenes és ebben az értelemben gonosz hitvilágra épült. A pozitív érzelmek hiánya ennek a gonosz, antihumánus hitvilágnak adott helyet. Mindegy, hogy szellemileg ezt hová vezetjük vissza, mivel azt a lelki attitűdöt, amely felhatalmaz arra, hogy emberek millióit tetűnek, poloskának, féregnek, pestisnek, bacilusnak tekintsem, deklarálja és kiírtsam, »megtanulni«, szellemi úton elsajátítani valójában nem lehet. Ehhez torz személyiségre van szükség, erre be kell lenni programozva. Ha az emberek sokaságának általános viselkedési formáit vesszük figyelembe, beleértve ebbe még a bűnözők nagy részét is, arra a következtetésre juthatunk, hogy Hitler e gonosz princípiumra épült fanatizmusában már valóban ritka, szinte egyedi jelenség, vagyis abnormális.”^x

A baj azonban most már csak az, hogy a piszkos munkát nem a Führer végezte. Az emberirtás helyszínein meg sem jelent. Ő “csak” a parancsot adta. Még hozzá úgy rendelte el a Holocaustot, hogy annak nem maradt írásos bizonyítéka. Ugyanakkor amikor 1939 januárjában a Reichstagban még a halálgyárak üzembe helyezése előtt nyilvánosan is bejelentette, mire készül: “Ma ismét szeretnék megjövendölni valamit. Ha a zsidó bankároknak... még egyszer sikerül Európa népeit belerángatni egy világháborúba, akkor az eredmény ... a zsidó faj elpusztítása lesz Európában.” Hannah Arendt szerint: “Nem totalitárius nyelvre lefordítva ez a következőt jelenti: Ki akarom robbantani a háborút, és meg akarom ölni az európai zsidókat.”^{xi} Így értették ezt azok is, akik tapsoltak. Mégis a majdnem a végsőig hűséget mímelő szolga, Himmler is elborzadt, amikor meg kapta a rendeletet. Aztán egyszerű kispolgárok a mindennapi munka rutinjával végezték a dolgukat. A nagy beprogramozott programozta be őket? Ki tudja, amit tudunk: Hitler hallgatólagosan és nyilvánosan, a náci nyilvánosság és titkolózás dialektikájának megfelelően magára vállalta a felelősséget. Felelőssége éppen abban rejlik, hogy emberi mércével nem mérhető gatzettek elkövetőinek felelőtlenségét biztosította.

Alighanem itt rejlik a legnagyobb bajunk: Hitler kortársunk – mint azt Joachim Fest, az eddig legjobb Hitler életrajz (1973) szerzője, műve újrakiadásának 1995. decemberében kelt előszavában fejtegette, és fejtegetéseit John Lukacs továbbgondolta a már említett *A történelmi Hitler* című munkájában. Mert, mint Fest írja: “Egyedülálló az, ami Hitler nevéhez fűződik, és pedig: az ő változatlan jelenvalósága. Még ötven évvel kimúlása után is kortársunk, akinek az árnyéka egyre sötétebb. Ez nemcsak az időnként visszatérő szorongásban, lelki egyensúlyvesztésben és ördögűzésben nyilvánul meg, bármennyi is legyen mindebben a rituális és tisztán reflexszerű mozzanat; ezen túlmenően sokkal inkább témakörök és kérdések tabuvá tételéhez vezet, írások és vizsgálódások egyre inkább dagadó tömegéhez, még akkor is ha a kép alig gyarapodik új felismerésekkel, hanem csupán a már kidolgozott vonások nyernek kísérteties körvonalakat. Jóllehet Hitler – amint azt 20-as, 30-as évekbeli híradók, filmek és hanglemezek éppen úgy azt példázzák, mint az őt uraló ideológiai obszessziók – már anakronisztikussá vált, a messze a horizont mögé hulló időből való jelenséggé.” Mégsem vált – Fest szerint – történelmivé. Sőt, mítosz lett belőle, aminek 1973-ban még nyoma sem volt.^{xii} Ennek nemcsak a rasszista szubkultúra megélnkülése az oka, hanem az is, hogy Hitlernek a semmiből felívelő pályája példaértékű lehet egyesek számára. Mint ugyancsak Fest fejtette ki: Hitlerrel tört be a dilettáns a politikába, és a demagógia zsenije lett, olyan világban, amelyben a “nagy demokratikus demagógok”, mint Clemenceau és Lloyd George alakították át Európa határait.^{xiii} (Ez utóbbival kölcsönösen csodálták egymást – mindegyik a maga vérmérséklete szerint.^{xiv})

Csak látszat a könyvpiacra a Hitler-könyv dömping. Egyik fiatal német történészt, aki a minap Hitler világnézetéről írt könyvet, többször is arra intették idősebb kollegái, hogy remélik, tudja, milyen vékony jégen mozog. Másszóval: ne írjon erről, miközben Hitler állandóan heves vitatéma – magánbeszélgetésekben,^{xv} tegyük hozzá a sajtóban is, ha az 1986-ban kirobbant történészvitára gondolunk. Igaz, ebben nem Hitler személyisége, hanem a náciizmus és a bolsevizmus viszonyának megítélése került előtérbe, közelebbről Auschwitz és a Gulág,^{xvi} miközben Svájcban felbukkantak Hitler “naplói”, és ezen hamisítványokért 4 millió dollárt kértek...^{xvii}

Ernst Jünger, a klasszikus író, egyben “a németek egyik félrevezetője”,^{xviii} aki egyik könyvét – mint látni fogjuk – a Führernek dedikálta, Hitler arcát azért tartotta ideális diktátor-ábrázatnak, mert kifejezéstelen volt, és mindenki azt látott bele, amit akart.^{xix} Kicsit így van ez a Hitler-irodalommal: a legkülönbözőbb komplexusok ördögi hatását mutatták be a Führeren a legkülönbözőbb pszichológiai irányzatok hívei,^{xx} és

közben Hitlert úgy is elének állították, mint nihilistát, muzulmánt, gnosztikust, fiziokrata filozófus típusú uralkodót, Nietzsche-utódot és Wagner szellemi ivadékát. Ugyanakkor a Shoah című dokumentumfilm rendezője tiltakozott Hitler történeti felidézése ellen, mert így a felfoghatatlant felfoghatóvá akarja tenni. Ezt nevezte Fest valamiféle pedagógiai jellegű „antimítosz”-nak.^{xxi} Mítosz és antimítosz feszültségéből is született John Lukacs *A történelmi Hitler* című műve, mely a Hitler-ábrázolások és -problémák izgalmas seregszemléje.

Vajon megtudunk-e valami újat Hitlerről és a vele kapcsolatos kérdésekről, ha könyveit, ill. azokat amelyek megmaradtak kézbe vesszük, és mintegy másfél hónapig megforgatjuk? A nagy Hitler-monográfiák után egyáltalán mi lehet az új? Egy-egy felbukkanó részadat, és a szovjet politikát alapvetően más megvilágításba helyező eddig ismeretlen forráscsoport Sztálin preventív háborús tervezgetéseiről, mert ezáltal a hitleri politika értékelésének stratégiái is módosulhatnak. Persze, mindez lehet egyoldalú túlzás, hiszen alapvetően taszít a hitlerológia – talán törvényszerű – szürkességével. Kicsit olyan mint a semmi anatómiája, hiszen a hitleri politika egyetlen eredménye: a pusztítás, emberek és környezetük megsemmisítése, semmivé tételének a szándéka. A semmi birodalmának lett az ura, amennyiben – úgy tűnik – egy időre a semmibe vitte magával azt a gonosz ösztönvilágot, vagy annak egy részét, amelyet mozgósítani tudott, és amelynek hordozója lett. És miközben e semmiről beszélünk, óhatatlanul a náci világot próbáljuk a semmibe lökni, emlékeitől, szóhasználatától, gesztusaitól szabadulni. Ugyanakkor máig is izgat valamennyiünket ennek a szubkultúrának a belső dinamikája. Miért és hogyan tudtak csöcselék elemek olyan emberfölötti hatalomra szert tenni? Miként alakult ki és hatott az az „énközpontú elkeseredettség”, amely azt eredményezte – idézzük Hannah Arendt nagy művét –, hogy „az énközpontúság együtt járt az önfenntartási ösztön gyengülésével”,^{xxii} más szóval az én- és önkultusz elválaszthatatlanul összefonódott az egzaltált halálkultusszal, és egyben halálfélelemmel. Protoegzisztencialistának is nevezhető értelmiségiek gyakran hangoztatták koruk és lelkiállapotuk jellemzéseként az ellentétek egységét, ill. egybeesését: a coincidentia oppositorum-ot, mert így szebben hangzott, és inkább heuresztikus értékűnek látszott. Ernst Nolte 1917-1945-i korszakot „európai polgárháború”-ként jellemezte. Hitler magatartásában a nagy ellentmondást abban is látta, ahogy mindent el akart pusztítani az oroszok elől, miközben elfogadta, hogy a jövő a gyűlölt keleti népé, sőt még igenelte is ezt, mert a szovjet totalitarizmust, mint totális rendszert némileg csodálta, míg a parlamenti demokráciától irtózott. „Paradoxonok és ellentmondások – írja Nolte – járták át a kort, Hitlerben és nemzetiszocializmusában pedig erősebbek voltak mint a XX. század bármelyik alakjában vagy jelenségében”.^{xxiii} Ugyanakkor kifejezetten üres személyiség, rengeteget fecsegett, de csak azért, hogy ezt az úrt elfedje. Azon nagyhatású világtörténelmi alakok közé tartozik, akiktől egyetlen szellemes megjegyzés nem maradt fel. Humora triviális brutalitás.

De milyen a könyvtára? Hiszen az ember sokban olyan amilyen a könyvtára. Ami Hitler könyvtárában „vonzó”, az dokumentum jellege. Egy kornak a tükre. Feltáruznak a kor ma is meghökkentő sötét mélységei. Betekintést enged annak a szubkultúrának a sötétjébe, amelyből a náciizmus a maga szervezettségével kiemelkedett. Ugyanakkor – és ezt is látni fogjuk – vannak benne színfoltok: a náci kór leküzdésének dokumentumai is. Az a bizonyos boldogság, amelyről Horváth Iván írt, ilyenkor lett felhőtlenebb.

Egyik kedves ismerősöm, miután beleolvasott a 2000ben megjelent dolgozatomba, megpróbálta elmagyarázni, hogy annak nincs relevanciája. Sajnos a magyar tudálékosságnak ezt a vulgármarxizáló fontoskodásból megörökölt morfémáját nem nagyon értem, bár elég pontosan érzem, mit akar mondani. Értelmező szótárunk, amelyet a világosan gondolkodó néhai atyai barátom Bakos Ferenc állított össze a relevanciát a fontosság szavunkkal adja vissza. Igaz, a relevo, relevare ige jelentéstartalma gazdagabb: megkönnyebbít, felemel. Például: valakit megbízgatni, munkáit megkönnyebbíteni, bajait, gondját, félelmét megkönnyebbíteni – mint ezt Pápai Páriz Ferenc szótárában olvashatjuk. Nem tagadom: Isten ments, hogy valami (poszt)marxizáló vagy gnoszticizáló értelemben fontosat nyújtsak. De vajon nem könnyítheti meg – már amennyire egy történeti munka teheti – bajainkat és félelmeinket, ha Hitlerrel foglalkozunk? Igaz, siralmas, nevetséges és nyomasztó, egyszerűen: snassz. Az ember némileg mocskosnak érzi magát, ha vele foglalkozik. Dehát: kortársunk. És embertársainkkal való törődés munkánk része. Talán nem is vállalkoztam volna rá, ha felszabadulásunkkal egyidőben nem éreztem volna két munka felszabadító hatását. Az egyik Hannah Arendté, *A totalitarizmus gyökerei*, amely John Lukacs szerint olvashatatlan, hamis, elavult stb.^{xxiv} Számomra inkább a hatalmas tárgyi tudás és finom beleérzés, nyelvi kifejezhetőség és gondolkodásunk fogalmainak korlátozottságával való tanulságos küzdelem monumentális terméke. A másik munka, amely felszabadító hatást gyakorolt rám az John Lukacs világháborús könyve, amely merész kérdéseivel, paradoxonjaival, bámulatos magabiztonsággal veti félre a hagyományos rutint és sémák tömkelegét.^{xxv} De ettől még nem mondhatnám, hogy felüldülést jelent Hitlerrel foglalkozni. Amikor ennek a jelen munkának a

lehetősége felötlött, inkább valami – gondolom és méltán – egészséges elkeseredéssel lapozgattam azokat az 1940-es évekbeli amerikai Hitler-jellemzéseket, amelyeket kiváló lélekbúvárok, a szakma tekintélyei állítottak össze, jól szervezett munkaközösség körében, amelyek egyikét például Margarite Mead vezette, és tagja volt a pszichológus-pszichiáter Erik H. Erikson, aki a Führer gyermekkorának meghatározó szerepéről – a *Mein Kampf* alapján – készített elemzését^{xxvi} aztán Lutherről szóló könyvébe is átvette.^{xxvii} Csak keserűséggel tölthetett el, hogy akkortájt nálunk ilyen jellegű munkára nálunk nem kerülhetett sor. Aztán más típusú csönd következett...

b. “A Führer olvas”

“A Führer olvas” – ezzel a képaláírással örököltette meg urát a náci udvari fényképész, Heinrich Hofmann.^{xxviii} A fénykép abban az 1932-i albumban jelent meg, amely a híres, repülőgépes választási kampánykörutat mutatta be. Az ábrázolásnak nyilván azt a jelentést kellett hordoznia, hogy a Führer még az ilyen észveszejtő tempójú utazás közben, két beszéd között is szívesen választja az elmélyülést. Igaz, felvetődik a kérdés is: Vajon ezután a nagy út után már nem olvasott Adolf Hitler? Avagy a náci hírverésnek már nem kellett ez az imázs, hiszen most már a Führernek cselekednie kellett, miután letelt a felkészülés időszaka? Hofmann 1936-i képeskönyvében Hitler már csak lapozgat egy könyvben. Olvasni olvas, de újságot (mint jó lokálpatrióta: a berchtesgadeni helyi lapot.)^{xxix} Az olvasó Adolf Hitler motívuma így lassan eltűnik az ikonográfiából. És marad mégis a kérdés: egyáltalán mit olvasott a diktátor?

Kérdéseink súlyát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy az ifjúkori olvasmányokat sokan meghatározónak tartják. Már-már közhely May Károly felelőssége.^{xxx} Hiszen maga a Führer úgy nyilatkozott, hogy ő nyitotta szemét a világra.^{xxxi} Márpedig írónk – May Károly – kifejezetten humanista szemléletű; ha arra gondolunk, hogy – az egyébként magyar – Old Shatterhand csak legvégső esetben sújtott le vagy használta fegyverét, és az apacsok iránti rokonszenv aligha lehet rasszizmus. Hitler, aki a hatalomátvétel után állítólag újraolvasta kedvenc kamaszkori íróját,^{xxxii} May Múzeumot is alapított, mintha elfelejtette volna, hogy – az 1912-ben Bécsben is pacifista előadást tartó – May Károly nagy hősei nem szerették az erőszakot.^{xxxiii} És amennyi erővel őrült Old Shatterhandnak nevezhetnénk, annyiival őrült Werthernek is, aki Nietzschevel már túl van “jón és rosszon”. Ezzel szemben Stephen H. Roberts – 1937-i művében – Hitler “titká”-t abban fedezte fel, hogy Wagnert utánozza.^{xxxiv} Kitűnő életrajzírója, Joachim Fest, Wagner hatását tarja meghatározó élménynek, és azt sugallja, hogy a nagy operák nélkül nem lehetett volna Hitler az, ami lett; végülis a zeneszerző által megtestesített romantikus zseni-eszmény áldozata.^{xxxv} Sőt, az a monográfia, amely Hitler és Wagner kapcsolatát vizsgálja: “Wagner Hitleré”-t, még a Führer mérhetetlen zsidógyűlöletét, “egzisztenciájának ezen magvát” egyszerűen “wagneri örökség”-nek tekinti.^{xxxvi} Valójában – hangsúlyozzák mások – csak a teatralitás érdekelte, nem értette Wagner gondolati mélységét.^{xxxvii} De amikor a Führer a maga módján eljátszotta a maga wagneri színjátékát, akkor mégis az eredeti hatása alatt tette ezt. Aztán előszeretettel hivatkoznak az *Ostara* című okkult folyóiratra és szerkesztőjére, Lanz von Liebenfelsre. Hogy századunk elején Bécsben ő lett volna Hitler mestere. Ez az egzaltált obskurus rasszista parvenü, aki nemesi címet vett fel, adta volna az eszméket Hitlernek.^{xxxviii} Az első világháborút követő müncheni évekkel kapcsolatban a legtöbben a félresiklott morfinista költő, Dietrich Eckart szerepét emelik ki. A *Mein Kampf* újraolvasása nyomán C. C. Mann – kitűnő könyvesszéjében^{xxxix} – éppen a német szellem vívódásait ismerte fel vagy inkább kereste Hitler belső vívódásaiban.^{xl}

Okkal hangsúlyozhatjuk: még sem érdektelen, hogy mit és miként olvasott Hitler. Hiszen miként kapcsolódhatott volna a Führer a német szellemhez, ha nem elsősorban olvasmányai révén? Ezek után mely könyvtárjáró tud ellenállni a kíváncsiság kísértésének, ha tallózhat a Führer könyvei között? S különösen akkor, ha eddig mindössze két nagyobb tanulmány (és néhány újságcikk) született e könyvtárról.^{xli} Ugyanakkor ennek a könyvtárnak már kialakult a maga szintén kutatásra hívó legendája. Központi kérdése nagyon egyszerű: Hány könyve volt Hitlernek? És milyenek? Mit tudunk a Führer műveltségéről és olvasási szokásairól? Mit mond vagy mondhat erről ez a könyvtár? De nemcsak ilyen anekdotikus jellegű kérdések ötlenek föl. Hanem az is, hogy vajon teljességgel igaza van-e Lawrence Birkennek, amikor a hitleri eszmevilág forrásain tűnődve el a következő következtetésre jutott: “Azt feltételezik, hogy hitlerizmus ízléstelen jellege Lanz von Liebenfels vagy H. S. Chamberlain sületlen fantazmáiból származik. Mégis valószínűtlen, hogy életrajzírói valaha is képesek lesznek biztosan megállapítani, hogy Hitler milyen könyveket olvasott, vagy mely könyvek »hatottak« rá.”^{xlii}

Az olvasó Führer kimaradt Hitler pszichogramjából, bár ennek szerzője azért néhány olvasmányra utalt, és^{xliii} hangsúlyozta, hogy “az autodidakta Hitler határtalan tisztelettel viseltetett a könyvek irányában, amit

sohasem vallott meg.”^{xliv} Viszont talán azért, mert oly keveset tudhattunk a hitleri olvasmányokról és olvasási szokásokról, hogy kockázatosnak tűnhetett, ezekre kitérni. Jelen munkánk, a jelzett előzmények nyomán, ezt az űrt próbálja némileg kitölteni.

1. Hitler műveltsége, olvasási szokásai

“Szemlátomást – írja a Hitler-mítosz egyik legjobb elemzője – nem olvas sokat a hivatalos aktákon kívül. Még legzaklatottabb napjain sem nyit ki könyvet. A Barna Házi szobájában nincsenek könyvek, és nyári lakáról készült fényképeken sem látunk könyveket. Kérdéses, hogy bármikor is komolyan tanulmányozott volna történeti vagy filozófiai műveket.”^{xlv} Ez a vélemény azonban az ellenpropaganda hevében öltött formát, és inkább csak benyomásokon alapul, mert Hitler – mint látni fogjuk – az olvasásról is értekezett, a maga módján. Hiszen olyan világban vizsgálódunk, amelyben a könyvnek önmagában presztízse volt.

De üssük föl a “Hitler-Könyvtár” egyik albumát! A Hitler-Jugend vezetője, Baldur von Schirach így kelt vezére védelmére “a magánkedvteléseiről elterjedt pletykák és hazugságok” ellenében: “Nagy örömet jelent számára könyvtára, amely mintegy 6000 kötetből áll, amelyeket nemcsak átlapozott, hanem el is olvasott. E könyvtár legnagyobb része építészeti és történeti művekből áll.”^{xlvi} Hogy hány könyve volt Hitlernek, nem tudjuk, mert erről katalógus nem maradt fenn, mint hanglemezeiről és képeiről. A könyvekből csak annyi van már meg, amennyit Salzburg mellett az egyik sóbányában megtaláltak az amerikaiak. Nyilván itt rejtették el a Führer személyes holmijainak egy részét, és itt vészelte át háza: a híres Berghof szétbombázását. Nem tudjuk mennyi könyv maradt meg vagy inkább pusztult el a berlini Birodalmi Kancellária épületével. Ott állítólag nem tartott sok könyvet. Legalábbis nem hivatkozott könyvekkel. De lépünk csak be a monstrum-épületbe, és induljunk el dolgozószobája felé, méghozzá egyik magyar csodálójával, aki mint valami beavatási szertartás állomásait, úgy írja le az odavezető utat, miközben inkább csak egy visszataszító hatalomittas újjagdag nagyzási hóbortjának lehetünk tanúi:

“Az épület szívét a Führernek kertre néző hatalmas dolgozó szobája alkotja. A főbejáratától számítva több mint háromszáz métert kell a látogatónak megtenni a mozaiktól, márványtól csillogó termeken keresztül, míg a német nép vezérének színe elé kerülhet. Az új kancellári palota szépsége és ünnepiessége a Führer dolgozószobájában éri el a csúcspontját. Aki a palota külső, dísznélküli homlokzatát látja, el sem tudja képzelni, hogy milyen férfias pompát árasztanak a belső termek. Itt nyilatkozik meg legtökéletesebben Hitler Adolf művészi ízlése, gazdag képzelete és az a ritka érzéke, amely összhangba tudja hozni a régi gobelinek és festmények szépségét a mai német esztétikai ízlést dicsérő alkotásokkal. Ha a termek belső építészeti kiképzését, a bútorokat, a bronz- és üvegkristály lámpákat nézzük, fel fog tűnni az arányosságra való törekvés és annak a művészi esetlegességnek, vagy egyéni szeszélyből föllazított vonalritmusnak kerülete, amely például a barokk, de különösen a rokokó belső építészetét annyi kedves bájjal ruházta fel. Itt a vonalak símán, szinte mértani pontossággal, a fegyelmezett rend érzetét keltve futnak. hogy ennek ellenére nem válnak fárasztóvá és sablonossá, hanem új és új élményeket biztosítanak, azt a különböző anyagok szépsége teszi lehetővé. Németország márvány- és kőbányáinak legszebb ereztű és színű lapjai borítják a falakat, a padlózatot és csillogásuk vetekedik a meleg tónusú üveg és arany mozaikok tüzeivel. A bútorok fája, a berakások artisztikus ornamentikája, a huzatok előkelő mintázata és színeik pasztell tónusa éppen úgy az összehatás szépségét fokozzák, mint a falfestmények, gobelinek, képek, szobrok és a nemes vonalú vázák. Esti megvilágításban a tiszteletet parancsoló termek sora különösen megkapó látványt nyújt. Speer mesterien tudta kihasználni a rejtett fények hatását a csillárok, kandeláberek és falikarok pompázó fényerejével.

Mindez a nemes szépség a Führer kazettás mennyezetű, fényesre csiszolt, barnás-vörös márványborítású dolgozószobájában éri el teljességét. A terem már méreteivel is lenyűgöző: 15 méter széles, 27 méter hosszú és 10 méter magas. Az ajtók fölött aranyozott pajzsok és a birodalom felségjelvénye, a horogkeresztet tartó sas díszelegnek. Hermann Kaspar professzor tervezte a hatalmas íróasztal antik motívumú intarziáit. Rajta néhány könyv, írófelszerelés, telefon és egy vázában virág van elhelyezve.

Kíváncsian nézegettem a Führer íróasztalát, ahonnan a birodalmat irányítja és országok, világrészek szédítő távlatában határozza el cselekedeteit. Különösen arra voltam kíváncsi, hogy milyen könyveket olvashat az íróasztalánál? Nem tagadom, a könyvek csalódást okoztak, mint ahogy mindazokban csalódást keltettek volna, akik romantikusan képzelik el a népek vezéreinek életét. Azok a könyvek, amelyek otlétemkor a Führer íróasztalán pihentek, törvények, szabályok és különböző organizációknak felépítését tartalmazták. Bizonyos sajnálatot éreztem és még inkább érthetővé vált előttem, hogy miért keresi fel a Führer olyan gyakran a műtermeket és mélyed bele a szépség forrásába: a művészetbe.

Az íróasztal mögött, a fal mellett, régi órát tartó komód, fölötté egy barokk-korbeli gobelin töri meg a márványfal ragyogását. Szemben az íróasztallal, a terem másik végén, nyitott kandalló fölött Bismarck kancellár képe látható, míg a kandalló körül, a kerek, alacsony asztal mellett kék- és sárgahuzatú karszékek és ülőbútorok állnak. Ide szokta leültetni a Führer látogatóit és itt zajlanak le azok a nagyjelentőségű politikai

megbeszélések, amelyek népek millióinak sorsát döntik el.

A hatalmas ablakok előtt, márványasztalon, üveg alatt régi óra, két karoslámpa és virág van elhelyezve. A szoba berendezését a Führer kedvenc régi képei, hatalmas földgömb, lámpák, az egész termet beborító szőnyeg, valamint a földre helyezett nagy színes virágtartó vázákban tündöklő virágok teszik megkapó szépségűvé. A dolgozószoba éppen úgy visszatükröztetöje Hitler Adolf egyéniségének, mint ahogy a pápai lakosztályok, vagy Napoleon termei is a nagy uralkodók egyéniségét árasztják. Ezek a termek a művészet nyelvén értők számára sokkal őszintébben és igazabban tárják fel az építetők jellemvonásait, mint a portrék, vagy fényképek.^{xlvi} Ez – mint látni fogjuk könyvtárára is vonatkozik.

Ami fennmaradt a berchtesgadeni “sasfészek” könyvtárából, az kerülhetett a sóbányabeli rejtékhelyre. Innen Münchenbe szállították, és egy német asszisztensre bízta a felügyeletet, aki minden betévedőnek lelkesen mutogatta az anyagot, és olyannyira belefeledkezett ezekbe az örömekbe, hogy végül kifejezetten meg kellett parancsolni az anyag Amerikába való átszállítását. Ma a Kongresszusi Könyvtár Ritka Könyveinek Tárában, annak “Harmadik Birodalom” című különgyűjteményében található Hitler könyvtára, ill. annak töredéke. (Ebben a különgyűjteményben fellelhető még Göring, Goebbels, Himmler és Rosenberg könyvtárának néhány darabja, amelyek történetéről, ide kerüléséről nem tudunk semmit. Lehet, a Führernek adták kölcsön; lehet valahogyan idecsapódtak, amikor az amerikaiak egész sor más dokumentumot is elhoztak.) A Harmadik Birodalom különgyűjtemény katalógizálását csak mostanában fejezik be. Ez a szerencséje a könyvtárjárónak, mert végül csak besírhatja magát a raktárba. A látvány mégis más, mint a katalóguscédula. Szembeötlőnek a nagy, díszes kötetek, amelyek közül sok fehér pergamenbe van kötve. A látogató szívesen ismerné fel a pompás kivitelű könyvek jelképiségét. A legnagyobb, fehér bőrbe kötött könyv, amelyet lehetetlenség nem azonnal észrevenni, a gyarmatokról szól.^{xlvi} A könyvben Hitlernek szóló, vörös betűkkel nyomtatott ajánlás buzdít a gyarmatok visszaszerzésére, pontosabban tényként állapítja meg, amikor a Führerben a gyarmatok visszaszerzéséért küzdő harcost köszönti. (Tudjuk, a világhatalmi helyzetre törő hegemon törekvések jóval összetettebb képet alkotnak.^{lix}) Nem ilyen nagy, de aranybetűs kötésű a “zsidókérdés” története. Ebből csupán tíz darab készült ilyen pompázatos kivitelben. (Ez nem az első, csak a nyolcadik.¹ Ugyanis Karl Holz párttársnak dedikálta a szerző, s ő nyilván továbbajándékozta Hitlernek, mert az utóbbi ex librisét is megtaláljuk benne.)

A könyvtár persze nem jó, a látogatóban semmi irigységet nem ébreszt. Csalódás annak, aki azt reméli, hogy egy halomban megtalálja benne a náci klasszikusokat, vagy netán a tulajdonos sznobizmusában bízott, hiszen azt hinnék rangos írók művei sorakoznak a polcon. Sőt netán még azoké is, akiknek műveit elégették. A könyvégető ebben következetes volt, nem érdekelte az ellenvélemény.

Goebbels, úgy látszik, megintcsak lódított egy kicsit, amikor “A Führer és a művészetek” című írásában arról elmélkedett, hogy Hitler “a dilettantizmus esküdt ellensége, és ama büszke nézetnek hódol, hogy kifizetődőbb a jót és a nagyot tízszer elolvasni, megnézni vagy meghallgatni, mint tízszer valami átlagos vagy átlagon aluli árut”.^{li} Hitler valójában amolyan kulturális mindenevő volt, szigorú és egyoldalú étrenddel. Wagnert, amíg ideje engedte, rituálisan élvezte Bayreuthban, rajongott Lehár Ferenc *Víz özvegyéért*, és hanglemezen megvolt neki “A fürdőkádamban én vagyok a kapitány” című nóta. Elképzelhető, Hitler mondott valami olyasmit propagandaminiszterének, amit fentebb idéztünk, hadd adja tovább. Az ifjúkori barát, August Kubizek szerint Hitler szinte valamennyi német klasszikust olvasta, Schopenhauerje (feltehetően: *A világ mint akarat és képzet*), majd Nietzscheje mindig vele volt.^{lii} Hiszen, mint ugyancsak idézett emlékezőnk hangoztatta: “Könyvek alkották az ő világát.” Bécsbe négy kofferrel érkezett, javarészt könyvekkel terhelt. A legújabb nagyszabású Hitler-monográfia szerint azonban “nem lehet készpénznek venni”, hogy a Führer elmélyült volna a klasszikusokban.^{liii} Könyvtárában Goethe, Schiller, Dante, Schopenhauer, Nietzsche műveinek nyoma sincs. De lehet, ezeket Berlinben tartotta, márpedig a Kancellária épületét szétbombázták. Lehet, őrzött belőlük a berghofi páncélszekrényében is. 1944 áprilisában azonban Berlinből kiszálltak, a páncélszekrény tartalmát, többek között könyveket is elégették levő könyveket is elégették.^{liv} A félműveltség vagy inkább az obskúrus szubkultúra nyomja rá bélyegét a Hitler Könyvtár arculatára.^{lv} Az viszont túlzás, hogy nincs benne érték,^{lvi} legfeljebb nem sok. Hölgysismerősei gyakran ajándékoztak neki szép könyvet. A filmrendező, Leni Riefenstahl – aki a nürnbergi pártnapi seregszemléket olyan mesterien vitte a mozivászonra, hogy a náci dinamikának és önmozgásnak már-már a transzcendencia látszatát tudta kölcsönözni^{lvii} – Fichte sorozattal lepte meg. Gerdy Troost – Paul Ludwignak, az elsőszámú építésznek özvegye, az egyetlen, aki állítólag ellent mert mondani neki, anélkül hogy megtorlástól kellett volna tartania^{lviii} – 1942 karácsonyára 19. századi művészlevelek igazán szép válogatásával ajándékozta meg, talán azért is, mert nem tartott attól, hogy a Führer belelapoz és felfigyel az “elfajzott művészet” képviselőire.^{lix} A könyvtárban ma meglévő egyetlen klasszikus szépirodalmi értéket:

Kleist összes írásait is egyik nőrajongójától kapta. A hatalma csúcsára érkező Hitler – jellemző módon épp titkárnőjének – arról panaszkodott, hogy nincs ideje szépirodalomra, és csak tudományos műveket olvas.^{lx} Korábban, állítólag a börtönben sokat olvasott. Csakhogy ez a vélelem azért kétes értékű, mert a *Mein Kampf* diktálása közepette erre aligha lehetett ideje.^{lxi} Felületes annak az orosz szerzőnek románra is lefordított véleménye, mely Hitler olvasottságát sugallja: “Fel kell hívni a figyelmet a Führer olvasmányainak változatosságára: történeti írások, a nagy hódítók és híres hadviselők életrajzai, detektív- és vadnyugati kalandregények (szerelmes regényei biztos nem voltak), voltak technikával foglalkozó könyvei, szépművészeti munkák, Darwin és Marx munkái mellett, vagy Bernard Shaw drámái.”^{lxii} Akadt olyan vélemény is, amely Hitler szellemi hanyatlását egyenesen azzal magyarázta, hogy éjszaka sokat olvasott és még hozzá fekve, ami nem egészséges. Orvosa naplója ilyesmire nem utal, és a Hitler-rehabilitátor előszava sem utal erre.^{lxiii}

Kétségtelen: Hitler a sokat és gyorsan olvasó hírében állt. Az egyik Nürnbergbe rendelt amerikai ideggyógyász is így jellemezte.^{lxiv} Talán ennek is visszahatásaként Alan Bullock a Führer olvasási szokásaiban jellemének tükröződését mutatta be: “Aki ismerte őt, azt meglepte az ambíció, az energia és az indolencia ötvöződése. Hitler nemcsak minden áron imponálni akart, hanem – forrásfeltárástól repülőgép-tervezésig – tele volt okos gondolatokkal, hogy miként tegyen szert pénzre és hírré. Lelkendezve beszélt ezekről, és már előre is költötte a tőkét, amelyre szert akart tenni, miközben képtelen volt terveinek kivitelezésére, és arra a kemény munkára, amire szükség lett volna. Lelkesedése ellankadt, levertség vett erőt rajta, amíg nem jutott valami más az eszébe, ami sikerrel kecsegtetett. Szellemi érdeklődése is hasonlóképpen alakult. Sok időt töltött a könyvtárban, de szertelenül és válogatás nélkül olvasott. A régi Róma, a keleti vallások, a joga, az okkultizmus, a hipnozís, az asztrológia, a protestantizmus rövid időre mind felkeltették az érdeklődését.”^{lxv}

Ezen véleménnyel a leghatározottabban a Hitler-revizionizmus egyik jeles képviselője fordult szembe. Félreértés ne essék, ez a revizionizmus nem rehabilitálni akarja Hitlert, hanem magyarázni. Az olvasót “rehabilitáló” szerző “végső titkát” keresi, és abban találja meg, hogy amikor könyveit megválogatta, akkor “alkalmazott filozófia” vezette.^{lxvi} Mielőtt erre térnénk, hadd jelezzük: Hitler olvasási technikáját és olvasottságát Joachim Fest jellemezte a legmélyebbre hatóan. “Hitler olvasmányairól csak annyit tudunk, amit mások elmeséltek, mivel ő nagyon ritkán beszélt könyvekről vagy kedvenc íróiról. Mint annyi autodidakta, félt, hogy gondolatait nem tartják eredetinek. Az egyetlen író, akit gyakran és különböző összefüggésekben idézett, Schopenhauer volt. Róla azt állította, hogy műveit magával vitte a frontra. Hosszan tudott idézni tőle.” Egyébként: titkárnője egyszer szóvá tette a filozófiai fejtegetésekbe bonyolódó Führernél, hogy amit mond, Schopenhauernél is megtalálható, mire a leleplezett így vágta ki magát: “Ne felejtse, gyermekem, hogy mindaz, amit tudunk, másoktól származik, és minden ember csak egy apró részecskével járul hozzá az egészhez.”^{lxvii} Fest így jellemzi Hitler ismereteinek forrásait: “Világszemléletének elemeit másodlagos áltudományos munkákból merítette: fajelméleti értekezésekből, antiszemita pamfletekből, a teutonságról, a fajmisztikáról, az eugenikáról szóló munkákból, valamint a darwinizmusról és a filozófia történetéről szóló népszerű írásokból”.^{lxviii} Valószínűleg igaz, hogy “bármennyire is különösnek hangzik, műveltségét a fronton szerzett tapasztalata alkotta. Tipikus félművelt maradt egész életében, olyan aki mindig mindent mindenkinél jobban tudott, aki a felcsipegetett fél- vagy hamis ismeretekkel lehetőleg olyan közönség előtt hozakodott elő, amelyre azért hatott, mert az tudatlan volt.”^{lxix}

Csakhogy – van aki el tudja képzelni – Hitler és Wittgenstein gyermekkori, pontosabban: kamaszkori barátok voltak, még hozzá Schopenhauer és Wagner iránti szenvedélyes csodálatuknak köszönhetően. Útjaik persze hamar elváltak. A majdani Führer a linzi iskolában talán éppen a majdani filozófust zsidózta le. A *Mein Kampf*-ban felbukkan egy fiatal linzi zsidó, aki elárulta volna őt, és itt keresendő antiszemitizmusának forrása. A romantikusokat oly gyötrő alany és tárgy kettőségét azonban mindketten feloldották a maguk módján. Wittgenstein az egyetemes lélekben és értelemben oldódott fel, Hitler a fajban. Mindkettő forrása Schopenhauer – úgymond árja – filozófiája. A hitlerizmus ennek pervertált formája – állandó párbeszédben a gyűlölt riválissal.^{lxx} 1938. március 12-én a diadalmas Führer Linzben – feltehetően – megintcsak Wittgensteinre utalt, amikor sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy az “igazságkutatója” nem lehet jelen, hogy tanuljon a történelemből. (Egyébként – az eddigi irodalom alapján úgy látszik – ez lett volna Hitlernek az egyetlen negatív személyes élménye a zsidókkal kapcsolatban.) Közben az oxfordi filozófus már Sztálinnak kémkedett, és azon észrevételét: “amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”, a mindenkori kémek arany szabályának lehet minősíteni.^{lxxi} De nemcsak annak. Wittgenstein tételei fényt vetnek az olvasást és írást értékelő és gyakorló Hitler oly romboló erővel ható szóözhönére. Mert mit is állít Wittgenstein: “Ami

egyáltalán meg lehet mondani, azt meg kell mondani világosan, amiről pedig nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” Az elgondolható és el nem gondolható közötti “határt csak a nyelvben lehet megvonni, és az, ami e határon túl fekszik, egyszerűen értelmetlenség lesz.”^{lxxii} Hitler – mint látni fogjuk – ezt a határt többször is túllépte, amikor a művészetről szónokolt. Viszont kísértetiesen illik abszurd világuralmi törekvéseire az állítólagos ifjúkori barát axiómája: “A gondolat tartalmazza azon tényállás lehetőségét, amelyet gondol. Ami gondolható, az lehetséges is.”^{lxxiii}

Nem ok nélkül tartotta magát Hitler építőmesternek, bár nevezte magát írónak is. Azt választotta ki, az olvasott anyagból is, amit be tudott építeni a maga “művé”-be. Nem is tagadta. A *Mein Kampf*ban így nyilatkozott, miközben egész világszemléletét is – ki tudja hányadszor – összefoglalta:

“Természetesen mást értek »olvasás« alatt mint a mi ún. »intelligenciánk« nagy átlaga.

Ismerek embereket, akik végtelenül sokat »olvasnak«, könyvről könyvre és betűről betűre haladnak, és mégsem tudnám őket »olvasott«-nak minősíteni. Persze »tudásuk« óriási, csak hogy agyuk nem képes ezt a felvett anyagot feldolgozni és rendszerezni. Hiányzik belőlük a művészet, hogy a könyvben elkülönítsék az értéket az értéktelentől, azt amit mindig fejben kell tartani és amit, ha lehet, egyáltalán nem is kell látni, mindenesetre nem cipelni céltalan ballasztként. Az olvasás sem öncél, hanem célnak alárendelt eszköz. Elsősorban abban kell segítenie, hogy kiteljen az a keret, amelyet kinek-kinek a tehetsége és képessége nyújt, azon belül eszközt és építőanyagot jelent, amelyre az egyes embernek élethivatásához szüksége van, függetlenül attól, hogy egyszerű kenyérkeresetről vagy pedig magasabb rendeltetésről van szó; másodsorban pedig általános világképet kell közvetítenie. Mindkét esetben azonban arra van szükség, hogy annak a tartalmát, amit valamikor olvastunk, ne a könyv felépítésének megfelelően adjuk tovább, vagy abban sorrendben ahogy emlékezetünk felidézi a könyveket, hanem úgy kell beilleszteni, mint egy mozaikkockát az általános világkép neki kijáró helyére, és éppen így segít, hogy ez a kép az olvasó fejében kialakuljon. Egyébként a betanult anyagból zavaros összevisszaság keletkezik, amely egyrészt értéktelen, másrészt a boldogtalan olvasót beképzeltté teszi. Végül egész komolyan »művelt«-nek hiszi magát, azt hiszi, ért valamit az életből, és vannak ismeretei, miközben e »műveltségének« gyarapodása valójában egyre inkább elidegeníti a világtól, mígnem szanatóriumba kerül, vagy politikus lesz egy »parlamentben«.”^{lxxiv}

Hitler, mint ez a megnyilatkozása is jelzi, az értelmiségieket megvetette, de megvetése mögött könnyű fölfedezni az önértékelés zavarát s a kényszeres versengést. És olvasási szokásaiban átvett néhány értelmiségi külsőséget. Például azt, hogy a könyvek olvasását hátulról kezdte.^{lxxv} Nota bene: Schopenhauer *Parergaja* és a *Mein Kampf* ezen passzusai között van valami kísérteties párhuzam. Amikor nagy filozofus például arról írt, hogy: “Ha olvasunk, más gondolkodik helyettünk: mi csak megismételjük az ő mentális folyamatát.” Így aztán sok művelt ember “hülyére olvassa magát”. A fontos könyvet pedig kétszer kell elolvasni, hiszen “az elejét akkor értjük meg jobban, ha ismerjük”.^{lxxvi}

De aligha Schopenhauer illetén való követése a baj. A baj, ami az idézett hitleri sorokat is átjárja, és Schopenhauert nem jellemezte: a gnózis, amelyre még visszatérünk. A Führer egyszerre hitte azt, hogy teremt, ugyanakkor úgy vélte, hogy amit teremt az valamiféle örökké való rendbe illeszkedik, és mindennek a tudásnak egyedül ő van birtokában. Az olvasás számára nem párbeszéd. Ezt sem tagadta:

“Soha sem képes egy ilyen ember »tudásának« összevisszaságából kiemelni azt, amire a pillanatnyi követelmények szerint szüksége volna, mert szellemi ballasztja nem az élet vonalai mentén rendeződött, hanem abban a sorrendben, ahogy a könyveket olvasta és azok tartalma a fejében elhelyezkedik. Ha őt a sors a mindennapi élet kihívásaival az olvasott dolgok helyes alkalmazására kényszerítené, akkor neki még a könyvet és az oldalszámot is meg kellene említsé, mivel a szerencsétlen alak különben soha sem találná meg, ami helyes. De mivel a sors ezt nem teszi, ha a nagyokosok a kritikus pillanatokban mindig a legnagyobb zavarba kerülnek, kétségbeesetten próbálnak hasonló helyzetekhez igazodni és halálos biztonsággal alkalmazzák természetesen a hamis receptet.

Ha ez nem így lenne, nem lehetne megérteni a magas helyeket elfoglaló tudós kormányzati hőseink politikai teljesítményeit, különben patológikus alkat helyett alávaló galádságra kell gondolnunk.

Aki azonban a helyes olvasás művészetével rendelkezik, az könyv, folyóirat vagy brosúra tanulmányozásakor azonnal érzi, mire kell figyelnie, ami véleménye szerint tartós rögzítésre alkalmas, mert vagy célszerű vagy pedig általában érdemes tudni. Ahogy az ilyen módon nyert ismeret jelentőségének megfelelően betagozódik a már valamiképpen mindig is meglévő képbe, amelyet a képzelet erről vagy amarról a dologról alkotott, ez az ismeret vagy javító vagy kiegészítő módon fog hatni, tehát ennek a képnek vagy a helyességét vagy a világosságát fokozza. Ha mármost az élet hirtelen valami kérdést vet fel, hogy azt meg kell vizsgálni vagy meg kell válaszolni, akkor az ilyen fajta olvasásnál az emlékezet rögtön a már meglévő szemléleti képet idézi fel, és belőle az évtizedek alatt összegyűjtött egyes – e kérdésre vonatkozó –

adalékokat veszi elő, az értelem elé terjeszti, hogy megvizsgálja és újra értékelje, amíg a kérdést nem tisztázza vagy nem válaszolja meg.

Csak így van az olvasásnak értelme és célja.”^{lxxvii}

Hogy e cél és értelem az ő esetében milyen, arról könyvtárának maradéka is adhat némi képet. Először is, ha átlapozzuk a könyveket, és ha szemügyre vesszük azokat, amelyeket olvasott.

Hitlernek volt olvasási technikája. 1942 márciusában arról fecsegett asztaltársaságának, hogy “mindig először a könyv végét nézi meg, majd a közepén olvas bele néhány helyen, és csak ha pozitív benyomásra tett szert, dolgozza fel az egész könyvet”.^{lxxviii} Ennek – szerencsére – biztos nyomai maradtak. Az olvasó Führernek megvolt az a jó szokása, hogy gyakran megjelölte ceruzájával, amit fontosnak tartott, és olykor egy-két szót is odavetett. Amit aláhúzott, vagy oldalt a lapszélen jelölt dőlt betűvel szedjük a továbbiakban, észrevételeit pedig külön vizsgálat tárgyává tesszük. De lássuk, miről és miként tanúskodnak a ceruzajegyzetek.

2. Ceruzajegyzetek tanúsága

Kérdés persze, hogy ő írt-e bele a könyvekbe. De – benyomásaink és tapasztalataink szerint – mind a finom grafitceruzás vonal, mind a durva kék vagy piros aláhúzás az ő kezére vall. Különben is, ki mert volna az ő könyvébe belepiszkítani, az egy-egy szerzőn kívül, aki a figyelmet akarta felhívni valamire. Igaz, van néhány olyan könyv is, amelyet fiatalkorában szerzett másodkézből. Ugyanakkor Hitler kézírása is nehezen felismerhető, hiszen akár kalligrafikus, akár kusza, amit papírra vetett, éppen olyan jellegtelen, mint az arca. Politikai pályafutását is – mint jeleztük Jünger véleményét – részben e jellegtelen, üres arcnak köszönhetette.

a. Ernst Jünger “mágikus realizmusá”-hoz

De talán a frontharcos író is így járt el, amint a Hitler-kultuszt jellemezte. Nacionalizmusa központi figuráját ismerte fel vagy inkább kereste benne, amikor – mint azt sokszor fejére olvasták – 1926-ban egyik könyvét dedikálta; ilyen egyszerűen: “A nemzeti Vezérnek.”

Alighanem Jünger ezen műve, a “Tűz és vér” a Hitler-könyvtár legjobb darabja.^{lxxix} Vallomás a háborúról ez a kis könyv, az ölgép-ember magatartásának diagnózisa. Sokat emlegetett “mágikus realizmusá”-nak ijesztő terméke. Nem rágódás az emlékeken, nem azok öncélú újraélése, hanem készülődés a jövőre, az 1919-ben született “modern nacionalizmus” kiteljesítése. “A férfiak, akik számára írok, tudják hogy nem múlt-, hanem jövőbeli dolgokról van szó.” Hitler a több tucat, neki ajánlott háborús könyvbe, úgy tűnik, legfeljebb belelapozott. Ezzel azonban vitakozott. Kérdőjelet tett a lapszélre a következő passzus mellé: “A csata a termelés félelmetes mérlege. A győzelem annak az üzleti versenytársnak a sikere, aki olcsóbban, a célnak megfelelőbben és gyorsabban tud termelni. Itt fedi fel a mi korunk a másik arcát. Nyilvánvalóvá válik a gép uralma az ember fölött, a szolgálé az úr fölött... a technika véres győzelmet arat.” A Führernek ez bizonyára azért nem tetszett, mert ő a már egyedül üdvöztetőnek hirdetett világnézet birtokában az embernek a technika fölötti uralmát hirdette. Gondolom, a következő gondolatmenettel sem érthetett egyet, de csak a lapszálon húzott egy vonalat: “Olyan korból származunk, amelyben a postahivatalokat úgy építették, mint a román stílusú várakat, a pályaudvarokat mint gótikus várakat és az elektromos műveket mint kisvárosi palotákat, olyan korból, amelyben az új tartalmakat régi homlokzatok mögé rejtik, és amelyben lelkileg még nem nőttünk fel a gépi fejlődéshez. Bárcsak ez a vas-közjáték [– mármint a csata –] arra szolgálna, hogy legalább mi magunkkal tisztába jöjjünk.” Hitler innen is meríthetett ötletet. Amikor, immár hatalma teljében, a náci pártnapon a művészetről is hosszú beszédet tartott, elítélte a historizáló stílusokat. Általában is elvetette az ún. teutomániát. Amikor a tannenbergi, historizáló stílusú emlékműnél a felravatalozott Hindenburgot búcsúztatta, úgy nyilatkozott, hogy “most indulj a Valhallába.”^{lxxx} A mindennapi élet pszichopatológiájának ízléstelen tünete volt ez, hiszen azt is jelentette, hogy Hindenburgnak még az árnyékától is meg kíván szabadulni. Istenkáromlás is volt. Ízléstelen is. Alighanem hamar rájött. Nyomaszthatta a monumentális emlékmű historizáló környezete is. Megtévesztő az az ismert ábrázolás, amelyen Hitler páncélos lovagként látható. Aligha tetszhetett neki. A parvenút általában feszélyezi a múlt öröksége, amelyhez nem sok köze van, ugyanakkor keresi is azt. A páncél mégsem illet Hitler mítoszához, hiszen “a nép mélyéről jövő egyszerű frontkatona”-ként bukkant fel, mint új megváltó. Számára a front volt a nemzetiszocialista “demokrácia” iskolája.

A frontszolidaritás élményében ugyanis mindenki egyenlőnek érezhette magát a másikkal. Hitler nem húzta alá, de csak egyetérthetett Jüngerrel abban, hogy a frontkatona “ágya a csatamező”. Itt – a jünger-i látásban – minden valami értelmet kap, új felismerés forrásává válik: “Életet és halált a kézben tartani, az ember számára hatalmas érzés, és a csatában a természet örök törvényein kívül nincs más törvény”. Ott aztán “szépek a vadállatok”. Hitler magát farkasnak tartotta, főhadiszállását is farkasról nevezte el, és mindennek forrása az, hogy hadifutárként farkas fedőnéven teljesítette szolgálatát. (“Farkasöszönével felismerte – írja Guido Knopp – , hol fogható meg leginkább a tömeg.”^{lxxxi}) Egyébként maga az Adolf szó, az Adalwolf = nemes farkas-ból veszi eredetét.^{lxxxii} De ezt nem tudni, hogy nyilvántartotta, mert a nemeseket nem szerette.

Jünger azt öltöztette irodalmi formába, amihez hasonlót a náci propaganda csak a rasszizmus primitív szólamaival tudott hírlélni. Az élet melódiájáról a Führer hol fecsegett, hol üvöltözött, de ilyen sejtelmes és mégis konkrét halandzsára, mint az író, nem volt képes: “Mi nem akarunk békés és konstruált világot, mi a világot lehetőségeinek teljességével akarjuk, a színek és hangok egész skálájával, a maga mindent felölelő melódiájával és kontrasztjainak szaggató feszültségével. Számunkra olyan, amilyen, és így jó.” Mert: értelmet ad. Hitler a lapszálon ceruzával megintcsak vonallal jelölte: “És miközben itt egymást öljük,

bizonyára annál fontosabbat teszünk, mintha valami nagy kásával öntenének össze minket. Alkotunk. Műhelyünk a csatamező. Az ellentmondásból jön elő az igazság és a mű, a kontrasztok lecsiszolt csúcsából, a vértokról lepattanó szikrákból.” Elképzelhető, mennyire tetszhetett Hitlernek az a hely, ahol Jünger a minap még az iskolamestertől félt fiatal katona méltóságáról ír. Jelölte is a lapszélén. Mint ahogy a következőket is: “Szörnyű és könyörtelen a világ folyása. És ha ezen túl akarjuk magunkat tenni és mégis gyökereinket életben tartani, nagy távolságot kell tartanunk. Amit nekünk itt le kell nyelnünk, azt akad, aki egész életében nem tudja megemészteni.”

Hitler nem értette meg az itt következő részt, vagy nem értett vele egyet. Erről a lapszélre vetett kérdőjel árulkodik: “Egy anya sohasem fogja megérteni, ami ma itt velünk történik. És én sem szeretném, ha olyan hősiek anyám lenne, amelyet a drámaírók darabjaikban felléptetnek, és akik elfogadják, hogy fiuk egy eszme áldozatává válik. Ezt elfogadhatja az apa, de az anya számára felfoghatatlan.” Hitler emberi kapcsolatteremtő képességének – sokat emlegetett – hiányát is jelzi ez a kérdőjel. Vagy inkább érzelmi kiürülését. Hiszen anyja, miután több gyermekét is elvesztette, valósággal bálványozta őt. És ő is anyját. A korabeli sajtóban is közölt verse épp erről szól: mi lesz, ha meghal az anyja. Amikor ez bekövetkezett, az orvos nem látott még ilyen szerencsétlennek embert, mint a gyászoló fiút. Olyan megrázkódtatás volt ez, hogy van, aki egyenesen úgy értelmezi tevékenységét, mint a világon való bosszúállást anyja szenvedéseiért.^{lxxxiii} Az ilyen pszichologizáló magyarázat szerint Hitler az anyja halála után megkeményedett, vagy inkább kiürült, és érzéketlenné vált, kiváltképp érzéketlenné épp az anyákat és gyermekeiket összefűző kapocs iránt. Amikor a sörpuccs után bíróság elé állították, akkor az utolsó szó jogán azt is hangoztatta, hogy a mozgalom, mármint a náci mozgalom, “akkor sikerült volna félre, ha akárcsak egyetlenegy anya előállt volna, és a következőket mondta volna: Hitler úr, gyermekem élete az ön lelkén szárad. De biztosíthatok mindenkit, egyetlen anya sem jött hozzám” – eleveníti fel az esetet a mozgalom – hűség jegyében fogant – krónikája.^{lxxxiv}

Nem tudjuk, mit gondolhatott Hitler, amikor a jünger gondolatmenet folytatását jelölte meg a lapszélén: “És amikor mi holnapután, nem, már holnap reggel rohamra indulunk, a föld olyan vértől színeződik, amelyet enkezünkkel ontunk ki. Akkor a másik oldalon, talán olyan családi milieu-ben, amelyet Dickens regényeiből ismerünk, megismétlődik ugyanaz a látvány. A hatékony kérdésfeltevés mellett, amely minket az ellenséggel összeköt, ide-oda imbolyog a sötét, szenvedő anya. Sokat kell még tanulnunk, ha meg akarunk szabadulni e háborútól, hogy mindent összhangba hozhassunk.” Hitler a maga részéről megtette. És úgy érezhette, a *Mein Kampf*-ban jobban elmondta a szintén megjelölt következő jünger gondolatot: “Minden csak kifejezés, és az ember fegyvereiben az életet hajtó erők keménysége és könyörtelensége tudja magát találó módon kifejezni. Amit az állatvilágban az erősebb karmaival és fogaival az élő testtel művel, azt tesszük itt mi a gránátokkal.” Ugyanakkor Jünger emlékeiben felvillan a kontraszt, miután a halott bajtárs holmijából kis csomagot készítettek a túlélők, és a priccseken elheveredve, gondosan jelentéktelen dolgokról beszélgettek. Az “Olvasó” ezt is aláhúzta: “Gyermekeként feküdtünk így reggel a meleg ágyban, miközben az iskola a maga kis gondjaival fenyegetett. Ugyanígy szeretne a lét mindig lágyan és gondosan bezáródni az álmok fészkébe az éber és kemény valósággal szemben.” Aztán jön a rohamelőtti éjszakai menetelés, amelyet az “Olvasó” szintén megjelölt: “Felkelünk és úgy érezzük, a talaj elsüllyed lábunk alól.” Kezdődik “az élet orgiája”. A sok közül két utolsó – ceruzával megjelölt – jellemzése ennek: “Az életakarát az egyes emberről a nemzetre sugárzik át, és az egyes ember tette készen áll, titokzatosan, élete minden szálát ellenállhatatlan erőáram feszültsége járja át. Ezért lehet mindenki ezekben a pillanatokban, amelyek felemelők és borzalmasak, teremtk és megsemmisítők mint maga az élet, csak hős, még az utolsó kalmárlélek is kigyullad és egy magasabb lét és nemlét értelmének veti alá magát.” Itt már nem lehet – és nem is kell – gondolkodni. Mert: “Vannak dolgok, amelyekhez az embernek hagynia kell, hadd sodródjék oda, és amely dolgok csak önmagukból érthetőek.” De hogy Hitler ebből a színvonalas – Horváth Iván kifejezésével élve: – lázbeszédből mit fogott fel, ki tudja. A zsarnokok szerencséje és balszerencséje, hogy akik dicsőítik őket, vagy alájuk játszanak, jóval többet látnak bennük, mint ami bennük lappang. Többet abból, amit emberi lényeknek nevezünk, miközben a zsarnok éppen ezt akarja megsemmisíteni, saját önfenntartása érdekében is. Így járt Jünger, Heidegger és Carl Schmitt is Hitlerrel. Csakhogy míg e két utóbbi nem mert szembefordulni a veszélyes bálvánnyal, Jünger megírta az ellenállás regényét, igaz, azt állítva, hogy annak központi figurája Sztálin. Nem vett részt a július 20-i összeesküvésben sem, talán azért, mert úgy érezte, a dolgoknak ki kell magukat futniuk, mesterségesen nem lehet beleszólni. Mégis perbe lehetett volna őt is fogni, de Hitler megvédte. Ugyanakkor Jünger – két említette barátjától eltérően – önkritikát gyakorolt, hogy aztán az “Erdőjáró”-ban megírja hajdani énjének továbbélését is. Talán egyetlen nagy író, aki átlépte századik életévét.

Nemcsak a könyveknek van meg a maguk sorsa, hanem a szerzőknek is. Boldog az, aki a múlt században

élt –gondolnánk. De vajon teljesen igaz?

b. Arndt katekizmusa

Időrendben Ernst Moritz Arndt „Katekizmusa” nyitja a Hitler által összefirkált könyvek sorát.^{lxxxv} A napóleoni idők legnépszerűbb német pamfletírójának művét a szerző ükonokája ajándékozta az ő vezérének. Az „Olvasó”-t a versek nem érdekelték, annál inkább az ember, az állat és Isten kapcsolata. Alá is húzta: „Isten teremtette az állatot az ember hasznára.” Lapszéli ceruzavonással jelölte: „Szabad ember az, aki Isten akarata szerint cselekszik, azt teszi, amit Isten az ő szívébe írt, de aki félelemtől reszket: az szolga, és aki félelemből csinál bármit is: alacsonyrendű állat.” Továbbá: „Isten csak a büszke szívben lakozik, az alacsony értelem számára az ég túl magas.”

Csábító a tézis: a Hitler-jelenség a német különút szerves folyománya. A nacionalista öncélúság gondolatának folytonossága kétségtelen. De a fajelmélet és annak alkalmazása: az, hogy az embereket fajokra osszák, és módszeresen irtsák, XX. századi új fejlemény. Arndtot alaposan át kellett értelmezni, hogy a nürnbergi zsidótörvényekkel egyidőben – példás – állatvédelmi törvényt hozzanak. Jellemző, hogy a már említett díszkötésű könyv, „A zsidókérdés története” a fajelmélet előzményeit nem a biológiában, hanem a középkori babonás obskurantizmusban próbálta fellelni és egy-két zavaros XIX. századi brosúrában, miközben a reformációt és főleg Luthert elmarasztalta, mert az egyéni hitélet felelősségével „gyakorlatilag lehullt a korlát a németiség és a zsidóság között”.^{lxxxvi} Hogy a kereszténység mennyire kizárja a fajelméletet, azzal egyébként Hitler is tisztában volt, jobban, mint azok, akik Krisztushoz vagy Lutherhez akarják kapcsolni a hitleri eszmevilág kialakulását. „Rómát – mondta főhadiszállásán 1942 januárjának egyik hosszú éjszakáján – a kereszténység törte meg, és nem a germánok vagy a hunok.” Kereszténység nélkül „Róma egész Európát meghódította volna”.^{lxxxvii}

Nagy kérdés az is, hogy mit mikor olvasott Hitler. Arndt „katekizmusát” a hatalomátvétel után. Amikor már kevesebbet hivatkozott az istenekre, mint a *Mein Kampf*-ban, és annál többet Istenre és Gondviselésre – márcsak azért is, mert nem akarta hallgatóit ingerelni. Olykor azonban elfeledkezve magáról – a romantika szellemét teljesítve ki – Isten helyét foglalta el, és az önerőből való önmegvalósítással hengegett. De talán komolyan is gondolta, amikor megjelölte Arndt könyvében Dávid király szavait, arról, hogy „Isten a mi erősségünk”, és „ezért nem félünk, akkor sem, ha elpusztul a világ”. Mondhatnánk, nem véletlen, hogy e „katekizmus”-t 1942-ben újra kiadták. Csak azt nem lehet tudni, milyen célzattal tették, és ki hogyan olvasta. Mert, amit Hitler megjelölt, azt katonai ellenzéke is vallhatta: „Aki a zsarnokért harcol, és az igazság ellen vonja ki gyilkos fegyverét, annak neve átkozott a nép körében”.

c. Lagarde dühöngései

Arndt tehát nem tekinthető a náciizmus előzményének, Paul de Lagarde viszont annál inkább. Némi túlzással mondhatnánk: „rehabilitálásra” szorul – negatív értelemben. Bár ez a mérges kis – szintén – álnemes a múlt századi gyűlölködő konzervatív gondolkodás egyik reprezentatív képviselője,^{lxxxviii} akinek jelentőségét nem vonják kétségbe,^{lxxxix} sőt a „kulturális kétségbeesés” prófétájaként munkásságát bőven bemutatták,^{xc} mégis háttérbe szokott szorulni Chamberlain mögött, ilyen összefüggésben alig említik,^{xcii} vagy egyáltalán nem^{xciii} Joachim Fest is kihagyja azok közül, akiknek gondolataiból Hitler összerakta a maga világképét. (Igaz Chamberlaint is kifelejtette e listáról, amely a következőket tartalmazza: Wagner, Lenin, Gobineau, Nietzsche, Le Bon, Ludendorff, Northcliffe, Schopenhauer, Lueger.^{xciii}) Márpedig ugyanez a Fest, aki Hitlerben éppen azt találta német vonásnak, hogy a valóságot kategorikus elveinek veti alá,^{xciv} Lagarde egyik kifejezésével jellemezte a valóságidegenséget; ez: „könyvek és álmok”^{xcv} – de parafrázisa talán még jellemzőb: „torzkönyvek és rémálmok.” Hitler pszichogramjának szerzője meg is említi: Lagarde volt az, aki a zsidókat bacillushoz és trichininhez hasonlította.^{xcvi}

Lagarde fő műve –az 1885-ben először megjelent „Német írárok” című cikkgyűjtemény – méltó helyet foglal el Hitler könyvtárában.^{xcvii} Két példányban is. A náci írárok kiadója, J. F. Lehmann tette közzé 1934-ben, mindkettőt ajánlva. Az egyik ajánlás: „A Harmadik Birodalom prófétáját az ő alkotójának”. A másik ajánlás: „A német nép régi prófétáját az ő utódjának”. Az első ajánlás egyértelmű, hogy kinek szól. A második szólhat Alfred Rosenbergnek is. Az ő néhány könyve ugyanis összekeveredett Hitler könyveivel. A „baj” csak az, hogy ebben az utóbbi ajánlással ellátott műben találjuk a különböző jelöléseket, kék ceruzával, amellyel Rosenberg maga is befirkált saját könyveibe. Mégis több érv szól amellett, hogy a mű a Führeré volt. A kiadóban lehetett annyi taktikai érzék, hogy Rosenberget ne emelje ilyen magasra, hiszen ez azt

jelentette volna, hogy “A XX. század mítoszá”-t a *Mein Kampf* fölé helyezi. Igaz, állítólag a nürnbergi sportcsarnoknak az alapkövetételekor mindkét könyvet befalazták. Egyébként a jelölt részek mind a két figurára jellemzőek. Bár több olyan mozzanat van az aláhúzott vagy oldalhúzással jelölt részekben, amelyek inkább Hitlernek nyerhették meg a tetszését. Például: “Az Edda beteges félreértése a német népre kényszerített tudós szimbolikus nyelvezetnek.” Az még inkább Hitlerre vall, hogy kérdőjelet tett a mellé az aláhúzott rész mellé, mely a német nemzet számára egyetlen vallást tart kívánatosnak. A Führer ugyanis hatalmpolitikai megfontolásokból – mondhatnánk – a felekezeti béke és a vallásos pluralizmus híve volt. Nem akarta, hogy a felekezeti viszálykodások, a vallásról szóló viták főcélról eltereljék a figyelmet. Rosenberg viszont “mítosz” névvel valami új valláspótló világnézetet akart kialakítani. Míg Hitlernél a náci ateizmus Isten nevével is visszaélt, Rosenberg “mítosz”-tanában a keresztény hittételek mintájára rakott össze valami féle magánteológiát, amelyben például az ember és a világ nem Isten teremtményei, hanem Istennel egylényegű és egyszerre örök dolgok. Goebbels nagy mulatságára ezt hivatalossá is próbálta tenni, és ez az ideológusi igyekezet egyik oka lehetett annak, hogy Hitler megalázó módon mellőzte a birodalom központi vezetéséből.^{xcviii} A Führer ellenezte, hogy “A XX. század mítoszá”-nak “párt-pápai jelleget” adjanak. A mű címét is rossznak találta, mert “nem lehet azt mondani, hogy a XX. század mítoszá, mint valami misztikus dolgot a XIX. század szellemi irányzataival állítjuk szembe, hanem mint nemzeti szocialista azt kell mondani, hogy a XX. század hitét és tudását a XIX. század mítoszával állítjuk szembe.”^{xcix} Mindemellett Rosenberg főideológusnak számított és a háború folyamán a keleti területeken nagy hatalmat kapott.

Rosenberg talán, amikor Szent Pált “epileptikus zsidó”-nak nevezte, akinek – szerinte – a szubjektív élményeire épült a keresztény egyház,^c Hitlerre is célozhatott, mert gondoljunk arra, hogy Nürnbergben mennyire elmarasztalta az általa is bálványozott Führert, neki tulajdonítva a nemzeti szocializmus – szerinte átmeneti – vereségét,^{ci} és ugyanakkor tudhatta, hogy Hitler sokra becsülte az apostolt és prófétát.^{cii} De azért azt a Lagarde által is képviselt antiszemita közhelyet, hogy – mint latinosan írták a távolság érzékeltetése végett is: – Paulus hozta be az egyházba az Ótestamentumot, a Vezér és az Ideológus egyaránt aláhúzhatta. Azt is, hogy a zsidók idegenek, “egy idegen részecske gennyedést okoz a szervezetben”. És így: “Minden zsidó a mi nemzeti életünk gyengeségének bizonyítéka, és bizonyítja annak az értéktelenségét, amit keresztény vallásnak nevezünk.”

De akad olyan finom cerúzajelölés, amely Hitler kezére vall. Például a következőket jelölte ki így, egy kis jobbra dülő vonalkával: “/Aki jószántából nem csinál belső forradalmat, az nem menekül meg a külsőtől: de a külső forradalom büntetés a belső elmaradásáért, állandó betegség. Minden forradalom elsatnyuláshoz vezet./” Lagarde szerint a francia forradalom egyénekre bontotta az organizmust, 1688-ban pedig az angoloknál kaszturalom köszöntött be. A német forradalom viszont, ha lesz – és ezt is megjelölte az “Olvasó” – “Németország összes ereje állami akciókban jut kifejezésre, és az állam, amely csak a nemzet szolgálója kellene legyen, a nemzet urává és szurrogátumává válik”. Ez a hitleri forradalomelmélet és államreazon. Társadalmi változás helyett társadalmi mobilitás, a gazdasági élet pedig az állami parancsok végrehajtója. Hitler pragmatizmusa aztán a háborúval hosszabbította meg az életét az extenzív növekedésre alapozott dinamikának.^{ciii} Ehhez is ad olyan tanácsokat Lagarde, amelyeket aláhúzott az “Olvasó”. Mindenekelőtt azt, hogy Ausztriát Németországnak kolonizálnia kell, azaz beolvasztania. Különben is a magyarok tehetségtelenek, úgy fognak eltűnni “szemünk előtt” mint a kelták. “Soha egy magyar a szellemi élet terén nem alktott semmit”, bár “évszázadokon keresztül csapatával jártak a német protestáns egyetemekre”. A csehek iránt még voltak Lagarde-nak reményei, de aztán rájött, és megintcsak aláhúzott kijelentés következik: “Magyarok, csehek és az Ausztria jogara alatt élő hasonló nemzetiségek terhet jelentenek a történelem számára”. És miközben “jelenleg egyrészt Oroszország, másrészt Anglia és Franciaország ellen viselünk háborút”, Közép-Európa egységét kell megvalósítani az osztrák és a lengyel zsidók Palesztinába való telepítésével. Az értelmiségit “amely az új német birodalom felszínén úszik”, ezt “az átokhírt folyóinkból és tavainkból el kell takarítani”. És mindehhez “csak egy nagy, erős, tiszta akaratú ember hiányzik”: Aki ezt is aláhúzta, és elhihetette magáról, hogy megvalósítja Lagarde császáreszményét. Mert a kis professzornak olyan hatalmas császár kellett, aki “mellett nincs senki, alatta csak az alattvalók, fölötté Isten és az Utolsó Ítélet”. Ez utóbbiakat azonban – a végső soron nihilista stílusgyakorlat után – aligha vette komolyan az író, és az “Olvasó”.

d. Chamberlain és Wagner

Hitler még egy könyvet firkált össze ilyen alaposan. Chamberlain Wagner-életrajzát.^{civ} A firkálás szó

azonban nem pontos. Mert nem kusza kék vonalak tarkítják a szöveget, hanem finom szaggatott, a kötőszavakat átugró ceruzavonások. Aki Lagarde-ot olvasta – az benyomásunk szerint – lelkesen habzsolta az „igazságokat”, Chamberlain „Olvasó”-ja megfontoltan haladt, mintha mérlegelte volna a szavakat.

Lagarde-tól eltérően Houston Stewart Chamberlain nem szorul „rehabilitálásra”. Hatását lépten-nyomon kiemelik a történetírásban. Szólnak „A XIX. század alapjai” című fajelméleti szellemi alapvetésről, amelyet – és ennyit a szerző dicséretére – legalább nem tartott tudományosnak, hanem intuíciói termékének.^{cv} És méltán emelik ki – Lagarde-hoz és náci híveihez képest – pozitívabb vonásait. Nevetségesnek tartotta, ha a zsidókat „általános bűnbakká” akarták tenni, Szent Pált mélyen tisztelte. Jó polgár volt és félig-meddig még liberális is.^{cvi} Kantról, Goethéről és Wagnerről komoly munkákat írt.^{cvi} Hitler számára Chamberlain személye fontosabb volt mint műve, amelyet egyszer említett a *Mein Kampf*-ban. Az angol generális fia a német faji felsőbbrendűséget hirdetve lett német, külön hálát adva ezért Istennek. De ami ennél is jelentősebb lehetett Hitler számára: Chamberlain Wagner lányát vette feleségül; így szimbólummá vált. A nagy zeneszerző szimbólumává, aki kvázi-wagneri áldást adott rá, amikor a sörpuccs előtt levelet is intézett hozzá.^{cvi} Ezt az ismert levelet – mivel a mester már ágyhoz kötött beteg volt – pedig Eva Wagner írta le, és csak az aláírás eredeti.^{cix} Chamberlain üzenete egyértelmű volt: a parlamenti rendszert fel kell számolni. Hitler magasztalásába azonban némi ironia is keveredett. Régi és új szokása ez azoknak az értelmiségieknek, akik – Platónnal szólva – tanácsot adnak a zsarnoknak, mint például Carl Schmitt, aki ezt úgy-ahogy megideologizálta.^{cx} Az már más kérdés, hogy a német messiásvárás hangulatában a jellemzés mennyire volt találó, és ezt mennyire érezte Hitler, aki maga is tudta, hogy – sit venia verbo – bebeszélte magát a hatalomba: „az igazi ébresztő nyugalmat hoz”, és míg „a fanatikus rá akar beszélni, Ön meggyőzni.”^{cx} Nem tudni, hogy Hitler elolvasta-e Chamberlainnak „A szőlősgazda” című drámáját, vagy félredobta, amikor abban a nem túl szimpatikus pincért is Adolfnak hívták. (Márpedig őt is minősítették, „stigmás főpincérnek” – igaz csak naplóban írtak így róla.^{cxii}) Viszont, ugyanaz a kéz vetette papírra az 1924-i karácsonyra küldött könyvbe az ajánlást, mint amely az idézett ominózus levelet.^{cxiii} (A történet egyszerű: A kapzsi földbirtokos, Seugnié el akarja venni főhősünk, Jan földjét, aki természetesen elszántan harcol, mert minden szőlőtőkét ismer, és azzal érvel, hogy övé a munka, még ha az nem is kamatozik. Végén belehal, amikor jön az uzsorás.) Még kevesebb a valószínűsége, hogy a Führer elmélyült a karácsonyi ajándékot kiegészítő, ugyancsak dedikált – „Hinkebein úr koponyája” című humoreszkekben.^{cxiv} Chamberlain ezzel a Svejszerű félművelt, gimnázium után is sokat olvasó figurával a filozófiai gondolatok – sajátos „autodidakta”, félművelt közegben való – „továbbgondolását” akarta érzékeltetni. Azt, hogy egy mély filozófiai intuitív gondolatot miképpen vált aprópénzre egy nyárspolgár. A mű Hinkebein monológjaiból áll, amelyet az írnok és a doktor egy-egy megjegyzése szakít meg, olykor kérdése, amely elvész a bölcselkedés szóáradatában. Főhősünk olyan büszke a fejére, hogy koponyáját halála után múzeumban akarja kiállítani. Tudjuk, Hitler is sokra tartotta és méricskélte is saját fejét. Amit pedig Hinkebein mondogat, egyben a náci halál- és örökké-valóságkultusz kifigurázása is lehet: „A halál az én reményem, a legszebb nap hajnala. ... Amikor Hinkebein már holt, akkor egészen holt akar lenni – hogy teljességében tudjon élni. Ezért kell agyamat spirituszban és koponyámat múzeumi üvegszekrényben kiállítani.” A doktor ítélete is találó: „Nem értem, hogy ezen az emberen a legkülönbözőbb elmebetegségek tünetei jelentkeznek, és mégis egész értelmes, beszámítható fickó.” Hinkebeinről is illik az, amit Thomas Mann „Hitler testvér”-ről írt: „Ez a fickó katasztrófa, de ez nem ok, hogy mint jellem és sors ne lenne érdekes.”^{cxv}

Belenézhetett Hitler Chamberlain „Krisztus szavai” című művébe, amelyet egyébként nem a szerző köréből kapott. Tetszését nem nyerte meg annak bizonygatása, hogy Jézus és hívei arámi nyelven beszéltek, és életének tanúi közül csak kevesen értettek héberül, az evangelisták pedig csak görögül. Ezért ő az, aki rekonstruálja a krisztusi üzenet jelentését.^{cxvi} Hitlert a chamberlaini Biblia-kritika nem hatotta meg különösen. „Akár Ó-, akár Újszövetség, akár csupán Jézus szavai, mint azt Houston Stewart Chamberlain szeretné: az egész zsidó szélhámosság. Az egész egyre megy, nem tesz minket szabaddá” – mondta a Führer Rauschningnak. A Wagner-családnak persze úgy nyilatkozott, mintha elfogadná a Mester véleményét, mely szerint Jézus árja volt (sőt Wotan fia) és arról beszélt, az ő „keresztényi érzése” azt diktálja, hogy az Üdvözítőben a harcost lássa.^{cxvii} Ugyanakkor szívesen élt kvázi-biblikus fordulatokkal; párttársaihoz fűződő kapcsolatait 1936 januárjában így világította meg: „Tudom: minden ami vagytok, általam vagytok, ami én vagyok, csak egyedül általatok vagyok.”^{cxviii}

A Hitler Könyvtár legszemélyesebb darabja Chamberlain Wagner könyve. Egy magát meg nem nevező lipcsei Wagner-rajongó hölgy ajándékozta a birodalmi kancellárnak, 44-ik születésnapjára, 1933. március 20-án. Jelentősége abban rejlik, hogy igazolja Joachim Fest – már említett – Wagner tézisé,^{cxix} amely a másik nagyszabású Hitler-életrajzból: John Toland művéből is kiolvasható.^{cxx} A Führer csak Wagnert

tartotta egyedüli előfutárának. Kapcsolatuk azonban – mint Fest hangsúlyozza, – nem egyszerűsíthető az antiszemitizmusra. Hitler okkal látott Wagner antiszemitizmusában csupán hangulatot, amely sértődöttségből fakadt, szemben az ő tudományosnak ítélt rasszizmusával. Mélyebben húzódnak a Führer Wagner-kötődései. Még tizenhat éves korában Linzben, miután megnézte a *Rienzit*, valósággal extázisba jött, saját küldetéséről és a németiség veszélyeztetettségéről szónokolt barátjának, August Kubizeknek, akit 30 év múlva meghívott Bayreuthba, és amikor a hajdani előadás került szóba, így nyilatkozott: “Abban az órában kezdődött.” Állítólag kívülről tudta *A nürnbergi mesterdalnokokat*. Azt mindenesetre szívesen idézte: “És mégsem sikerül nekem./ Érzem, de nem értem./ Nem tudom megjegyezni és elfelejteni./ És ha megragadom, nem tudom megmérni.” Wagner zsenielmélete nyújtott vigaszt Hitlernek élete kudarcaiban. A világgal való szembenállását igazolta a wagneri hősök és a gonosz külvilággal harcának látványa, megerősítve őt “a mindent vagy semmit” primitív életfilozófiájában, és csodavárásában, abban, hogy egyszer valami hallatlanul nagyszerű történik, és elégtételt nyer mindenért, mi őt és népét sújtotta. Wagner operái kínálták a hatalmas tömegek megmozgatásának és megmozgathatóságának az élményét is. Hitler számára a művészet a tömegek mozgatásának művészete is lett. Wagner szerint a görög poliszban még megvolt a természet és az ember egysége. Hitler, anélkül hogy az ősi állapotokhoz való megtérést vallotta volna, a hanyatlás elleni harcot hirdette meg. A görögöket árjának nyilvánította, és a görög művészetet tartotta követendő példának, annak továbbfejlesztését tűzve ki programként – valamiféle megfoghatatlan és leírhatatlan örökkévalóság jegyében. A monumentalitással akarta pótolni a gondolat hiányát. Mint 1932. október 11-én hangoztatta az “isteni rend” a legbölcsebbek és a legokosabbak uralma, miközben “az isteni elhivatottságnak csak egyetlen bizonyítéka van: a teljesítmény”, más szóval: a monumentalitás. Ez maga az élet, mert: “Egyetlen nép sem él tovább, mint kultúrájának dokumentumai” – mint ezt a piramisok kapcsán 1934 szeptember 5-én Nürnbergben fejtegette.

Nem Wagner tehet róla, hogy ő fedte fel a Führernek “a vér mítoszat”. Az már csak pletykának bizonyult, hogy Wagner angol menyével egybekelnek.^{cxxi} A náci pusztítást és pusztulást viszont Wagner-reminiscenciák kísérik. “Talán a németek passzivitása is kötődik ahhoz a katasztrofális kultúrjavhoz, amely nem utolsósorban Wagnertől származik” – hangsúlyozza Fest, jelezve, hogy a háborús jelenetek és a wagneri metaforák miképpen fedik egymást egészen a bunkerben bekövetkező *Istenek alkonyáig* és *Rienzi* lángoló Capitoliumáig.^{cxxii} Titkára naplója szerint az *Istenek alkonya* volt az utolsó előadás, amelyen Bayreuthban részt vett, 1940 júliusában. Öngyilkossága után is a rádió ebből játszott.^{cxxiii} De addig az utolsó opera, amelyre 1943 januárjában spanyol vendégeivel elment, a *Turandot* volt.^{cxxiv} Wagnert előben folytatta – saját melodramájával. Wagneri ihletésű szavakkal tudatta környezetével, hogy Eva Braunnal házasságot köt, és aztán feleségével a halált választja. A sors különös iróniaként az egyik nehezen előkerített házassági tanút is Wagnernek hívták, aki idegességében nevét két a-val írta alá.^{cxxv} “Elfuseráltan is wagneri az egész, már rég észrevették ezt, és ismeretes a megalapozott, bár kissé tilalmas tisztelet, amelyet a politikai csodaember Európa művészi varázslója iránt tanúsít, akit már Gottfried Keller »frizőrnek és sarlatánnak« nevezett” – írta Thomas Mann.^{cxxvi}

Milyen üzenetet közvetített Chamberlain

Wagner életrajza, amelyet kis mérete ellenére az egyik szemfüles amerikai újságíró már akkor felfedezett a Führer könyvespolcán?^{cxxvii} Ha belelapozott volna, talán érezhette volna, hogy aki aláhúzatott benne, onnan is merített ihletet, mielőtt a nürnbergi őszi pártnapokon a kultúráról szóló évi beszédét megtartotta, és azokban az örök eszmények bőséges kifejtése közben a neandervölgyiek, a futuristák, kubisták, dadaisták, impresszionisták elpucolásának ígéretével hívta tetszésnyilvánításra már-már elpilledő közönségét. Hitler, akinek rekedtes suttogástól az üvöltözésbe ívelő hangszerelését a wagneri dallam felépítéséhez is hasonlították, csak magára vonatkoztathatta, amit olvasott és aláhúzott. “E művészet lelke a zene, legtökéletesebb formája szükségszerűen a dráma. Bárcsak befogadná a német – földrajzi helyzetének és szelleme tanulmányosságának köszönhetően – a különböző művészi benyomásokat. [...] Neki *saját*, még *eddig soha nem létező* – legbelsőbb szükségéből és leggazdagabb tehetségéből született – művészetet kellett teremtenie, olyan művészetet, amelyben az *lelke* tisztán és tökéletesen tükröződik.” Természetesen Wagner teremtette meg ezt a művészetet. “Hiszen ő volt az *első*, aki *kíméletlen őszinteséggel és fanatikus kitartással a német sajátosságra utalt*: azt a *képességet*, amelyet az egészében *szemitizált ún. latin világ* elvesztett, mint írta, a német törzsek csak úgy szerezhetik vissza, ha »gyökereikhez mennek vissza.« Emellett ő volt az *első*, aki vállalkozott arra, hogy *a német eszményt bármiféle spekulációtól elforduló, tiszta művészi előadásként valósággá tegye*: A *bayreuthi* [Hitler jele:] é *ünnepi játékok* megalapítása egyedülálló az emberiség történetében. é [Hitler kezeírásával: “És mégis olyan drágán kell megfizetni a beyreuthi élményt, hogy egyszerű földi halandó számára lehetetlen.”] Görögországban az egész nép rendezett magának ünnepi

játékot; adott rá az állam óriási összegeket? Németországban egyetlen ember maga cselekedte ezt”.

Nem tudni, mikor vetette lapszélre Hitler a fenti észrevételt. Feltehetően már készült arra, hogy ő – majd – az olcsó ünnepi játék élményét nyújtja, hatalmas sportsarnokok építésével is.^{cxxviii} 1933 őszén a nürnbergi pártnapon nagy csalódás érte. Különböző is a pártnapok annyira kimerítették, hogy előtte és utána is el kellett mennie egy kicsit pihenni.^{cxxix} A Párt tagsága most viszont ahelyett, hogy a *nürnbergi mesterdalnokok* ünnepi előadására ment volna az Operába, a kocsmákat töltötte meg. Hiába üzent a Führer, elviccelték a dolgot. A következő évben már kemény parancsot kaptak a megjelenésre. De a Führer nem volt elégedett, mert sokan elszunyókáltak. 1935-ben aztán a civil közönséggel váltotta fel az egyenruhásokat. A jegyért jócskán kellett fizetni, a hangulat viszont már megfelelő lett.^{cxxx}

Chamberlain *Wagnerjének* olvasása közben igazán akkor dobbanhatott meg Hitler szíve, amikor egyik saját korábbi bölcsességére ismert. „Alapjában véve, mozgalmam nem más – mondta 1932 október 13-án – mint a német nép őseréből kibontakozó megújulási folyamat.” Chamberlain szerint a „*megújulás*” nem más mint „*újjászületés*”, azaz „*visszanyúlás a természettől adotthoz, az élet hamisítatlan őserőjéhez – míg a tulajdonképpeni politikus (bármely párthoz is tartozzon) csak reformot ismer, az örökre [? –Hitler ceruzás kérdőjele] érvényesnek tartott társadalmi, mesterséges rend lassú, fokozatos megváltoztatását és javítását – és a szocialista a forradalommal kizárólag e rend megváltoztatását akarja, a maga javára, tehát új politikai rend érdekében.*”

E megújulásnak ez a gondolata alapjaiban különbözik a szokásos világboldogító tanoktól. Hiszen az »örök természetes«-hez, a »tisztán emberi«-hez való visszanyúlás, amiként ebben az üdvösség útját hirdeti, megbélyegzi az *állítólagos »haladás«* mai állapotát, mint *romlás állapotát*. Következésképpen látnunk kell, hogy az *emberiség romlásának* fogalma, az *emberiség elfajulását* feltételezi”.

A következő bekezdéshez felkiáltójelet tett az „Olvasó”: „A megújulás eme gondolatát a *keresztény vallásban* és Jean Jacques Rousseau-nál leljük fel. A keresztény *egyház* azonban lemond az *emberi társadalom evilági megújulásáról*, megelégszik azzal, hogy az egyes egyént az újjászületés útjára vezesse”. Rousseau-nál viszont „az »örök természetes«” a *hamisítatlan »természeti állapot«, minden kultúra, minden tudomány tagadása.*” A megújulás útját Chamberlain szerint Schiller és Wagner, tehát „*nem politikusok, hanem ez a két költő mutatták meg a német népnek az utakat, miképpen kell megváltoznia, ha küldetését teljesíteni akarja*”... „E két férfi *tanítása azonos*, és mint Schiller mondja: az emberiség *okoskodás* miatt *hullt ki a természetből*, az *értelem* révén kell visszatérnie.” Hitler azt is aláhúzta, hogy a költők eme szerepe a német szellem sajátossága, hiszen: „A költő *lát*nok, ő »megteremti, amit meglát.«”

Hitler nem most fedezte fel a költőket. Schillert már ifjúkorában olvasta.^{cxxxi} Beszédeiben gyakran magasztalta a költőket, a zeneszerzőket, dalnokokat, szobrászokat, építőmestereket, és természetesen az isteni kegyelemmel megáldott alkotókat. Az írókról és a festőkről hallgatott, miután 1933 előtt saját foglalkozásaként író mivoltát hangoztatta, és még a festésről sem mondott le. Amit Chamberlain Schillerről írt, azonban az 1933 szeptember 1-i nürnbergi beszédben mintha felbukkanna, miközben a faj a természetes állapot metaforájaként is megjelenik a képzavar teljes eredetiségében: „A faj, amely az egész népre rányomja bélyegét, saját szemeivel látja a művészet feladatait. Ő, szuverén módon fogva fel a cél és az anyag valamennyi körülményét és feltételét, teremti meg a maga értelmének megfelelő műalkotást. De közben egyedül csak a legvilágosabb emberi értelem és szellem lelheti fel a legfenségesebb szépséget. Ennek végső mértéke a kristálytisztá célszerűség felismerése. Ennek semmi köze ama állítólagos »tárgyilagossághoz«, amely nem akarja felfogni, hogy az állati primitívizmust nem kell összetéveszteni a harmonikus szépséggel. (Tetszés)” Ez a szépség fajilag is adott, örök is, pontosabban természetes, ha jól értjük a „művész”-t, aki előzőleg elmarasztalta a stílust, mint a faji őserő érvényesülését akadályozó tényezőt. Képei, főleg amelyeket levelezőlapokról másolt, nem is vádolhatók stílussal. Nem kell stílus – fejtegette a Führer. „Nem: Csak az ösztön-bizonytalan – mert faji egységét elvesztette – népnek van szüksége szabályokra, hogy ne ejtse el azt a csodálatos fonalat, amelyet a kegyelemteljes fajnak az egyszerű – mert természetes – képviselői egyszer már meglettek.”^{cxxxii}

Hitler Chamberlain könyvéből nemcsak ihletett, hanem konkrét útmutatást is nyerhetett, pontosabban megerősítést, hogy jó úton jár. Wagner 1848. június 14-i beszédének ismertetésében többször is aláhúzta: „Minden *nemesi kiváltság eltörlése.*” A náci demokráciának a nivellálás épp olyan vágya volt, mint a „*gyarmatok megszerzése*”-nek ugyancsak wagneri követelése, nem is beszélve „*az általános néphadsereg megteremtéséről*”-ről. De ami még inkább szárnyat adhatott Hitler képzeletének az Chamberlain következő eszmefuttatása volt: „Nem a *birtok*, nem a *tulajdon* ad »jog«-ot, hanem egyedül a király kegye; ezt az *ógermán álláspontot* képviseli Wagner, és harcol a mi mostani *római jogi állapotunk* ellen, mely »az ember egyre mélyebb elértéktelenedésének« az alapja.” Ahhoz a wagneri idézethez viszont már kérdőjelet tett,

amely szerint az alkotmányosságtól megszabadulva „a köztársaság igazi lenne, és nekünk csak azt szabad követelni, hogy a király az első és a legigazabb köztársasági legyen.” Vajon arra figyelt fel Hitler, hogy Wagner a köztársaság kifejezést római értelemben használta? Vagy elfelejtette, hogy a köztársaság egyszerűen államot is jelenthet? Mert a wagneri gondolat megfelelt a Führerprinzipnek, annak, hogy a vezér a népet fejezi ki, és valamiféle közmegegyezés alapján teljes hatalommal rendelkezik. Chamberlain felhívása úgy elnyerte tetszését, hogy nemcsak aláhúzta benne, amit fontosnak tartott, hanem a lapszálon is két függőleges vonallal megjelölte: „Kövessük a nagy német Mester példáját, aki azt tanítja, amit szívének mélyén igaznak tartunk, és tudja, hogy ezt az egész világ és önmagunk ellenében is, csak azért is vállalunk kell! »Tegyük alapelveinket világos meggyőződéssé« – tekintsük első és legfontosabb kötelességünknek, hogy másokat e meggyőződésnek megnyerünk, és – építsünk Istenre!”

Wagner több volt mint zeneszerző Hitler számára. De természetesen csak bizonyos fokig, mert a legnagyobb tudás birtokának kegyelmi állapotában csak ő érezhette magát. 1938. szeptember 6-án a nürnbergi pártnapok „kulturbeszédé”-ben ezt így adta tudomásul, először is minden korábbinál pontosabban meghatározva a náciizmus (és a náci nihilizmus) mibenlétét, megvilágítva a náci tömegtüntetések, az egyházi szertartások és a wagneri látvány közötti különbséget is:

„A nemzeti szocializmus nem kultikus mozgalom, hanem kizárólag faji felismerésekből kinövő népi-politikai tan. Nem tartozik a lényegéhez semmiféle misztikus kultusz, hanem a vér által meghatározott nép ápolása és vezetése.

És a mi gyűléstermeink jellegzetessége nem a kultushely misztikus homálya, hanem az éppoly szép mint célszerű terem vagy csarnok világossága és a fénye. Ezért itt nem kultikus eseményekre kerül sor, hanem kizárólag néptüntetésekre oly módon, amilyen módon amint azt hosszú harcok során megtanultunk és megszoktuk, és amint azt meg akarjuk őrizni.

Ezért a misztikus beállítottságú, okkult túlvilágkutatónak a mozgalomba való beférkőzését nem lehet tűrni. Ők nem nemzetiszocialisták, hanem valami mások, mindenestre olyanok, akiknek hozzánk nincs közük.

Nem titokzatos sejtés áll programunk élén, hanem a világos felismerés és annak nyílt megvallása. Ha mi ennek a felismerésnek és annak, amit vallunk, a középpontjába isteni teremtményt állítunk, akkor mi ezzel isteni művet tartunk fenn és isteni akaratot szolgálunk, és nem valami kultikus hely titokzatos homályának látszatában, hanem az Úr nyílt színe előtt.

Volt idő, amikor a félhomály bizonyos tanok hatékonyságának előfeltétele volt, de ma oly korban élünk, amelyben a mi sikeres cselekvésünk előfeltétele a fény. Fájdalmas azonban, ha a zavaros misztikus elemek beférkőzésével a mozgalom vagy az állam nem világos megbízásokat osztanak ki. [...]

A mi kultuszunk kizárólag a természetes ápolása és annak, amit Isten akar. [Isten nevét felhasználó ideológiai machiavelizmusára majd kitérünk.]

A mi alázatosságunk a lét – számunkra, emberek számára – ismert isteni törvényeinek való feltétlen engedelmesség és azok tisztelete.

A mi imánk: az ebből adódó kötelességek betartása. Kultikus cselekedetek számára nem mi, hanem az egyházak illetékesek.

Ha valaki mégis azt hiszi, hogy a mi feladataink őt nem elégítik ki vagy azoknak nem tud megfelelni, akkor neki bizonyítania kell, hogy az ő Istene jobbat tud.

De ők olyan feladatot nem vállalhatnak, amelynek a művészet nem tud eleget tenni. És a művészek sem kísérelhetik meg olyan feladatok megoldását, amelyek a művészi alkotó erő lehetőségén kívül esnek. Ezt végtelenül fontosnak tartom, mert alkalom adtán az egyszer választott tévút egy egész századot művészetileg terméketlenné tehet.

A zene, mint abszolút művészet ma még ismeretlen törvényeknek engedelmeskedik. Ma még nem tudjuk pontosan, hogy mi az alapja a jó hangzásnak és mi felelős a rossz hangzásért. Az biztos, hogy a zene az érzelmek és érzések legnagyobb alakítójának tartható, amely megmozgatja a kedélyt, és amely a legkevésbé alkalmas az értelem kielégítésére.

Ezért fordulhat elő oly könnyen, hogy az értelem és a zenei hallás egyazon testben nem egyesülnek. Az értelem megnyilatkozásaira a nyelvet használja.

Az érzések és hangulatok nyelvileg nehezen megjeleníthető világa nyilatkozik ki a zene által. Ezért a zene meglehetősen nyelvi kifejezés nélkül is, és természetesen kísérlete révén segíthet viszont bizonyos nyelvileg rögzített dolgok benyomását érzelmileg elmélyíteni.

Minél illusztrálóbb szerepe van a zenének, annál fontosabb, hogy az aláhúzendó cselekmény látható legyen. A nagy művész ingéniuma aztán a tiszta cselekményen túl mindig kiegészítő, csak a zene által elérhető összhangulatot biztosít és vele hatást.

A zenei alap- és általános karakter mint hangulat alkotásának eme művészete a maga legmagasabb pontját a bayreuthi mester műveiben találta meg.”

Wagner tehát csak zenészerző, csak illusztrál. Mert: “Teljességgel lehetetlen világnézetet mint tudományt zeneileg kifejezésre juttatni”. Ez az “Ő” feladata; a övé, aki kiosztja a további feladatokat: “Költőink vagy gondolkodóink feladata, hogy megtanulják a nyelvet úgy uralni, hogy az ne csak az előttük lebegő felismeréseket adja vissza világosan és mintha metszet lenne, és azzal az embertársaknak közöljön, hanem ezen túlmenően ez a nyelvben adott hangzási formák uralásával műalkotássá tegye.

A technikai tudás a belső képesség kinyilatkoztatásának szükséges külső feltétele.

Legyen szó az építészetről vagy a zenéről, a szobrászatról vagy a festészetről, egy valamit soha sem lehet figyelmen kívül hagyni: minden igazi művészet a szépség bélyegét kell művére nyomja, hiszen valamennyiünk számára az eszmény az egészséges ápolása. Minden egészséges viszont egyedül helyes és természetes. Minden helyes és természetes ezáltal szép. Ma éppen olyan fontos a bátorság ahhoz, hogy megtaláljuk a szépet, mint ahhoz, hogy megtaláljuk az igazságot. A világ-ellenség, amellyel harcban állunk, az igaznak a megsemmisítését éppen úgy a zászlajára tűzte, mint a szépnek a megsemmisítését.

Feladatunk, hogy vegyük a bátorságot az igazi szépségnek a megtalálására és ne hagyjuk magunkat megtéveszteni a dekadens tollnokok idétlen és szégyentelen locsogása által, akik azzal próbálkoznak, hogy a természetet vele a szépet giccsnek kiáltsák ki, a betegest és egészségtelent érdekesnek, figyelemre és ezáltal tiszteletre méltónak állítsák be. Ha az emberiség erre az útra lép és eltávolodik az örök-széptől, és elveszti az emberi kulturális teljesítmények értékének mértékét.”

Az “okfejtés” alfája és ómegája: a faj, mert egyedül ez természetes, következésképpen szép, stb. Wagner zenéje így lett a fajkultusz háttérzöreje, vagy inkább valamiféle pszichodrog.^{cxxxiii} Hitler ezt a következőképpen fejezte ki 1942 januárjában a főhadiszállásán: “Ha Wagnert hallgatom, az előttünk álló világ ritmusaként hangzik nekem.”^{cxxxiv} Közben óhatatlanul felötlik az, amit Joseph Roth 1938-ban “A német lélek mítosza” című cikkében írt:

“Nemhiába szereti Hitler Wagner operáit, vagy úgy tesz, hogy szereti azokat. Nem hiszem, hogy zenei értéküket értékeli. A szimbolikájukat szereti – mellesleg hamis szimbolikát – és plakát-politikai jellegüket.

Talán nem is szereti Wagnert.”^{cxxxv} Nagy kérdés, eldönthetetlen. Egyáltalán tudott-e szeretni? Egyvalamit biztos: az autóját. “Szerelmem az autómobil – mondta 1942 januárjában. Ő adta nekem életem legszebb óráit...”^{cxxxvi} Úgy beszélt mint egy újjgazdag. Látni fogjuk, nem véletlenül tartották sokan annak.

e. Gazdaságpolitikai és hadtudományi olvasmányok

A borzalmas sötétség eme tiszta fényében a Führer persze állandóan “tanult”. A könyvek, amelyekben olykor aláhúzott valamit, társadalom- és gazdaságpolitikai jellegűek. A szakirodalom is olykor csak ezeket említi, mint olyanokat, amelyekben Hitler itt-ott jelölt valamit.^{cxxxvii} Az egyik a hajdani szociáldemokrata Berthold Otto: “A jövő állama mint szocialista monarchia” című műve, amelybe még a nevét is beírta. Ebben a műben egyébként nemcsak jelölt, hanem még egy rossz szórendet is javított.^{cxxxviii} Ugyanakkor olyan könyv ez, amelynek állam és nép egységét való alap gondolatával csak egyetérthetett, de azzal, hogy a pénz kiküszöbölésére tett javaslatot, talán már nem. Oldalhúzással jelölte: “A munkaszelvény (Arbeitswährung) bevezetése lenne az alapja az első – általunk javasolt – szocialista intézményeknek. Az állam kijelenti, hogy a hirdetményét követő napon már belfölditől arany vagy váltópénzt nem fogad el, és világ minden kincséért sem ad vasúti jegyet Berlintől Potsdamig és bélyeget sem vehet senki, hogy levelét vele ellássa.” A termelőtől a fogyasztóig azonban postán jut el az áru. A vásárló ill. a néptárs bélyeg jellegű új jeggyel fizet, és lepecsételi saját személyes pecsétjével, amelyen olvasható az ő személyi száma. “Aki megkapja a számlát, egyszerűen bejelenti a postahivatalnak a számla rányomott számát; erre őt – anélkül hogy külön telefonszámot kellene igénybe vennie – további keresgélés után összekötik az illetékes postai tisztviselővel, aki ellenőrzésképpen visszamondja a számot.”^{cxxxix}

Otto szerint a részvénytársaságoknak át kell alakulnia. A tagoknak kell megválasztani az igazgatót. Új formának kell kialakulnia, és ez: a “szövetkezeti nagyvállalat”. “A paraszti kisbirtokoknak is természetesen mindenütt meg kell engedni a nagyvállalattá való egyesülését.” A kisvállalatok okozzák a fő nehézséget. A paraszt nehezen viseli el, ha szolgálja vele egyenlő szövetkezeti tag lesz. A bankárnak sem tetszik a munkaszelvény. “Valójában sajátos dolog, ilyen átfogó átalakulások esetében igazságosságról beszélni. Hiszen ilyen nagy átalakulások átalakítják az igazságosságot. A rabszolgaság felszámolása a régi felfogás szerint óriási jogsértés volt, hallatlan megsértése a tulajdonnak. Az újító szemében azonban a rabszolgaság maga is jogsértés, igazságtalanság, felszámolása tehát igazságos tett; a régi jog megszűnik, új lép a helyére.

Így abban a pillanatban, amikor egy nép a pénzgazdaságból a elszámolási gazdaságba lép át, minden uralmi igény lehetetlenné válik, és ezzel igazságtalan és erkölcstelen minden, ami a pénz uralmán nyugszik.”

Hitler – két kis sarok-jelzéssel: Ü Ü*** – megjelölte a következő részt is: “Nincs nagyobb ostobaság, mint azt hinni, hogy a polgári társadalom sarkpontja a szabadság; sokkal inkább a kényszervégrehajtás. A kényszervégrehajtás felszámolása révén érvényesülne az igazi szabadság, ebben az esetben a gazdasági dolgokban mindenki erkölcsösen vagy erkölcstelenül járhatna el, és ekkor kiderülne, hogy mit jelent az üzleti életben a hűség és a hit. Ami ma így neveznek az általában az ítéltvégrehajtótól való félelem. Mindenki számára kétségtelen, hogy az ítéltvégrehajtó megszüntetése a társadalmi rend felforgatását jelentené. A polgári rendszer éppen nem természetes, a szabadságban kialakult, hanem évezredek alatt végtelen fáradtsággal létrehozott mesterséges rendszer, amelyet csak a legszörnyűbb kényszerrel tartunk fenn.”

Oldalhúzással jelölte az olvasó a következőket: “A középkorban csak a zsidóknak engedték meg a kamat szedését, régi zsidó törvények ezt is megtiltották. *Csak a pénzgazdaság és a kereskedő szellem kibontakozásával vált a kamat szedése általánossá, azok a műveletek, amelyek a középkorban erkölcstelennek számítottak, erkölcsösek lettek.*” Az új világban a kamatnak már nincs értelme, mert vége a pénzüzleteknek.

Hitler figyelmét az is felkeltette, ahogy Otto a szerveződésről értekezett. Oldalhúzással jelölte: “A tudomány először »csodálkozás«-sal kezdődik. Bennünk magunkban is a dolgok vagy magától értetődőek vagy csodálatosak, meglepőek. Minden dolog egyszerre mindkettő. Amíg magától értetődőnek tűnik, nincs szükségünk semmiféle erőfeszítésre, és nem is teszünk ilyesmit; csak amikor sikerül elcsodálkoznunk a magától értetődő dolgon, amikor észrevesszük, hogy egyáltalán nem értettük meg, akkor nyílik természetes alkalom az erőfeszítésre, mely a megértéshez vezet.”

Ezen tézist érzékeltető példát is oldalhúzással jelölte az olvasó: “Hogy ez a kis mag évek során hatalmas akácfává alakul olyan magától értetődő, hogy minden egyes ember tudja, aki ismeri az akácot. És hogyan tovább? Amíg ez az érzés tart, nincs kilátás a botanika tudományának megalapítására. Csak amikor elhatározzuk magunkat, hogy ebben a nagy átalakulásban csodát látunk, ha elámulunk ennek láttán és az egyedi folyamatokat kutatjuk, hogy megértsük, mi történik, akkor kezdődik a tudomány. Természetesen, aki a tudományban eléggé előre haladt, megszokja, hogy csodáról csodára halad, anélkül hogy valaha is a végére járna; de mi egyáltalán nem akarunk ilyen messzeségekben elveszni.”

Hitler nem húzta alá, de nem kevésbé sokatmondó az is, ami ezek után következik:

“Minket nem a mag és a fa érdekel, hanem a normálisan fejlett közép-európai ember és az a nagyobb egység, amely érte és részben belőle, és mint úgy látszik, az ő tudatos és mégis ösztönös, szabad és mégis szükségszerű együttműködésével fejlődik. Megpróbálunk elcsodálkozni olyan dolgokon, mint a szakszervezet, olyan mindennapi eseteken, mint egy egyesület megalapítása, olyan triviális jelenségeken és természeti szükségszerűségeken, mint a család. Megpróbálunk mindezen elcsodálkozni és így mélyebb felismeréshez eljutni. Közben természetesen nagyon egyszerű dolgokról van szó, miként a növények fiziológiája annak, aki átlátja, minden bonyolultsága ellenére rendkívül egyszerűnek látszik.”

Kísérteties munka ez, mert logikája – mint látni fogjuk – rányomja bélyegét a *Mein Kampf* logikájára. Otto monarchista szocializmusa a hitleri “ismeretelmélet” – úgymond – tudományos alapvetése.

A másik gazdasági kérdésekkel foglalkozó munka az Argentínába való német kivándorlás lehetőségeivel foglalkozik, önzetlen kulturális cserét igenelve, és azt vallva, hogy a tudomány és a technika vívmányai valamennyi nép közkincsét alkotják. Ez alkalommal a kék plajbásszal a lapszélre húzott vastag vonalak az egyértelmű nem tetszést jelezték. A piros viszont az azonosulás színe.^{cxl} A könyv azért érdekelhette Hitlert, mert még nem lévén meg a német állampolgársága, számolnia kellett a kivándorlás lehetőségével.^{cxli} És talán olvasás közben lelki szemei előtt már Argentína helyett Ukrajna jelent meg, amikor ilyesmiket jelölt meg: “Adják a szegényeknek, akik unproduktívak, a szintén unproduktív földterületeket, és mindkét holt tőke életet ad a másoknak.”

1932-ben dedikálta J. Busch az üzleti számításról szóló művét. És a Führer színes ceruzája végig is szántotta azokat a sorokat, amelyek a tőkehiányról és a piacok szűkösségéről szóltak, valamint a termelési költségek csökkentéséről és a vállalkozók állami pártfogolásáról.^{cxlii} Immár talán a hatalom átvételére gondolva húzta külön alá azokat a részeket, amelyek azután következtek, hogy a szerző a napi munkaidő meghatározó jellegét emelve ki, arra a következtetésre jutott, hogy az ínség az értelmet győzelemre segíti:

“*Alapos javulást nem lehet várni, amíg a kormányon lévők nem ismerik fel, hogy az állami és a vállalati költségeket egyaránt olyan alacsonyan kell tartani, amint csak lehet, ahhoz hogy a gazdaság fellendülhessen. Jelenleg ettől bel- és külpolitikai okokból nagyon messze vagyunk.*

A kormányon lévőknek állandóan szembe előtt kell hogy lebegjen, az önálló vállalkozó, akár kisipari,

nagyipari, kereskedelmi vagy mezőgazdasági az állam alapja. Ő biztosít a munkásoknak és alkalmazottaknak kereseti lehetőséget és adóival, valamint az általa foglalkoztatottak adóival lehetővé teszi, hogy állam és község feladatait teljesíthesse, hivatalnokait fizesse.”

Hitler gazdaságpolitikai pragmatizmusának ez lehetett a kézikönyve, ha ilyenről beszélhetünk.

A háború – tudjuk, milyen – közel állt a Führer szívéhez. De mintha a hadtudományt már nem szeretete volna annyira. Mert kevés a komoly hadtudományi mű a könyvtárban, és kevés a jel, amely e művek tanulmányozására vallott.^{cxliii} Igaz, elképzelhető a nagy művek a Birodalmi Kancellária épületében díszlegetek. A Führer ott mélyült el bennük. Hadtudományi ismereteiről gyakran elismerően szóltak – főleg hívei, szolgálói és azok, akik maguk mentségén is fáradoztak, miközben nem is egy nagy hadvezér szembefordult vele. Másképpen látták a világot. Hitler hadtudományi műveltségének alapja: a lövészárkok, és méginkább a hadállások közötti futárszolgálat. És ez csak egy okkal több volt, hogy ne szeresse a képzett és racionális katonai vezetőket. Mégis meglepő, hogy csak egyetlen munkát találunk – az oly gyakran emlegetett – Clausewitztól, az is népszerűsítő jellegű, és benne a Birodalmi Kancellária leltári száma, ami nem azt jelenti, hogy onnan hozta el, mert a mű szerkesztője neki: “a német nép megmentőjének” ajánlotta.^{cxliv}

Nem tetszhetett neki különösebben a nagy hadvezéreket és hadművészeket bemutató nagy könyv, amelyet Fritz Thyssentől kapott. Hiszen nyomasztó lehetett Cromwell, Napoleón, Washington vagy Clausewitz, bár szívesen példálózgatott velük.^{cxlv} És később még kevésbé tetszett az, hogy az ajándékozó nagy kapitalista ellene fordult. Viszont a könyv érdekes dokumentum. Mert találunk benne születésnapj jókívánságot tolmácsoló sürgönyt, éppen a Thyssen család részéről. És néhány újságkivágot, amelyek Thyssen vagyonának lefoglalásáról szólnak, majd részeket a bűnbánó náci-pártoló 1940. február 3-i leveléből, amelyben sajnálkozik azon, hogy 1932-ben von Papen, von Kirdorf, Krupp segítségével a náci pártot szanálták, és ezzel Hitlert hatalomra segítették.

Érdekes dokumentuma a Führer olvasási szokásainak az a két könyv, amely az első világháborús Franciaország elleni hadműveletekről szól. Az egyik alapos szakmunka. Benne ott lapul Hitler ex librise, de nem találunk benne egyetlen aláhúzást sem.^{cxlvi} Ezzel szemben egy korábbi népszerűsítő munkában, amelyet a hadi terveket kidolgozó tábornagy, Schlieffen orvosa írt, több helyt is belefirkált a Führer. Igaz, ez utóbbi munkát 1940 júniusában kapta egyik tisztelőjétől.^{cxlvii}

Lelkesen jelölhette a Führer azokat a részeket, amelyek kifejtették, miként Belgium elfoglalását az önfenntartás ösztöne parancsolta, és különben is, az angolok maguk is készültek erre, méghozzá a belga kormány beleegyezésével. Az adott pillanatnyi helyzetet ismerte fel az Olvasó, amikor nemcsak oldalhúzással látta el a következő bekezdést, hanem még aláhúzott is – sőt kétszeresen – néhány mondatot:

“Ezen alkalommal egyúttal azt is figyelembe kell venni, hogy Schlieffen ennek a tervnek a kivitelezésénél elsősorban az Angliával szövetséges Franciaországot célozta meg – hiszen ezalatt a japán háború miatt az orosz hadsereg lényegében nem léphetett fel – így röviddel halála előtt, 1912 végén tartotta magát ehhez a tervhez, amelyben a német hadsereg túlnyomó részét Nyugaton állította fel, és ezt a tervet csak kiszélesítette, mert tudta, hogy az egész orosz hadsereggel mint későbbi ellenséggel kell számolni.” Gyors nyugati megsemmisítő csapással akart kész helyzetet teremteni. “Politikai vagy érzelmi indulatok, mint Elzász védelme, Bádén biztonsága, Poroszország vagy Szilézia oltalmazása az orosz előzónléstől távol álltak tőle. Csak egyetlen célt tartott szem előtt: a francia és az angol hadsereg gyors megsemmisítését.”

Hitlernek csak tetszhetett, hogy a Schlieffen terve Nagy Frigyes stratégiájára épült. A porosz királytól való idézetet külön jelölte:

“A legnehezebbek azok a haditervek, amelyeket sokkal erősebb és hatalmasabb ellenségek ellenében kell kivitelezni. Ekkor a politikában kell keresni menedéket, és arra kell törekedni, hogy összevegyítsük az ellenfeleket vagy elválasszuk őket azzal, hogy egyiknek vagy a másiknak előnyöket biztosítunk. Katonai szempontból tudni kell a megfelelő időben veszíteni (aki mindent meg akar védeni, semmit sem véd meg), fel kell áldozni egy tartományt az ellenségnek, miközben az egész erőt át kell csoportosítani, csatára kényszeríteni és mindent megtenni, hogy megsemmisítsük.”

Olykor az a benyomásunk, a Führer úgy érezte, kegyet gyakorol, amikor valamibe belefirkál. Általában azonban a firkálás, ha mások könyveit olvasta, alapvetően az azonosulás megnyilvánulása lehetett. Előszeretettel azt húzta alá, aminek üzenet-értéke volt. Nem találunk jelölést egész sor műben, pedig sok olyasmit vehetünk kézbe, amibe feltehetően beleolvasott, vagy éppen konkrétan tudjuk, hogy tanulmányozta.

3. Könyvek, amelyekbe Hitler beleolvasott

A Hitlernek dedikált könyvek talán egyetlen közös vonása, hogy szerzőik – mint látni fogjuk – homlokegyenest egymásnak ellentmondó nézeteket képviseltek. Persze a többséget a náci alkotják. A mélypontot a szépirodalom mutatta fel. De miért a szépirodalom?

a. A náci belletrisztikáról

A kérdésre, hogy miért a szépirodalom jelzi a mélypontot, a válasz benyomásokon alapul, és némi megrökönyödésen. Mert mi tagadás, a náci “tudományosságban” van valami “szórakoztató”, hiszen olyan mint valami karikatúra, amelyhez hasonlót nekünk személyesen is volt alkalmunk közről megismerni. A *Hitler él!* műcím is félig-meddig a *déjà-vu* komikumával hat.^{cxlviii} A fajelmélet filozófiájának az irodalmi fikció szintjén való megjelenítése azonban tökéletes “realizmus” – természetesen: a megcélzott és hívő, vagy inkább: beavatott, cinkos olvasó számára. Egyébként csak “parttalan realizmus”, hogy a most éppen az antiszemitizmusig jutó, egykor egy időre nálunk is felkarolt Roger Garaudy kifejezésével éljünk. (Garaudy parttalan realizmusról szóló elméletében, mely szerint a maga módján minden művészeti ág a valóságot tükrözi, a szocialista realizmus esztétikájának megújítását ünnepeltük, amíg nem a szerző nem lett maoista...) Reális képet kapunk a náci szubkultúra gondolkodásáról, lehetséges képtelenségeiről. Sőt a képi megjelenítés eszközei még jobban kiemelik a fajelméletnek nevezett náci világszemlélet abszurditását.

A “zsidó” megkonstruálása az elméleti művekben absztrakt fogalmakkal és átokformulákkal sajátos képzeletvilágba viszi az olvasót. Nem véletlen, hogy a *Mein Kampf* sokan nem vették komolyan, nyilván maguk a zsidó olvasók sem, úgy érezve, hogy a “zsidó” ismervei rájuk alkalmazhatatlanok. Stefan Zweig – eredeti kéziratok emlékiratai – szerint: “Az volt az általános hibánk, hogy a hamis újságok nyomán tájékozódunk, melyeket a művelteknek írtak és a régi liberális önhittséggel a beképzelt agitátorról beszéltek; közölünk senki sem gondolt arra akkor, hogy még idejében egy pillantást vessen a *Mein Kampf*-ba. Csupán néhány újságíró gúnyolódott a nyomasztó és darabos szövegen.” Azt gondolták, hogy a náciizmus “nem a szabadság, a béke, a műveltség, a töke, a kultúra, a vallás ellen irányul, sőt még a zsidók ellen sem, hanem csak a bolsevizmus és a »marxista« zsidók ellen.”^{cxlix} Nem hitték, hogy a *Bildung* országában, tehát abban az országban, amelyben a műveltség osztályképző erő volt és a művelődés eszmény, egy ilyen félművelt alak Bismarck örökébe léphet.^{cl} Különben is – vallja Stefan Zweig – Freud, akit mint embert mélyen megrázott, ami történt, de mint gondolkodó nem csodálkozott, úgy nyilatkozott: “Nincs százszázalékos igazság”.^{cli} Ez viszont a náci “irodalmi művekben” már megjelent. Ha Stefan Zweig egyet-kettőt megnéz egy kicsit, a *Mein Kampf*-ot is elővette volna.

Az irodalmi történetmondás olyasmit is érzékeltet, amit értekezve aligha lehet oly meggyőzően az olvasó tudomására hozni. Például a már említett “Hitler él!” egyik novellájában a zsidó ócskás sorsa a rasszista – arisztokráciával és Nyugat- azaz Párizsellenességgel dúszított – antiszemita – egymásnak is ellentmondó – közterek alkalmazásának a paradigmája is lehet. Pontosabban – Hannah Arendt ismert kifejezésével élve – “a gonosz banalitása”-nak paradigmája. A szegény öreg házasság meggazdagodik, mit csak lánya tud. Az antiszemita mitológiának megfelelően az öreg álma a zsidóké: férjhez adni a lányt, aztán eltűnni, hogy ne legyen útban. Közben – megtudjuk – a zsidók a másfajú embereket nem tekintik embernek. Egyébként kihalófélben vannak, és más fajokon élőködve maradnak fenn. A bolsevista Oroszországban 28 millió embert éhezettek halálra. Az ócskás is halálra éhezette a kutyáját, amíg a helyi pap meg nem vette. De még nincs vége a náci happy endnek: a zsidó ócskás lányát az álgróf kérő Párizsban megölte. Az öreget, aki menekülni akart Németországból szemfüles SA legények kapták el, és mivel aranyat, ezüstöt akart kicsempészni, lefogták – hangsúlyozottan: joggal, hiszen – mint a szerző érzékelteti: – Németország jogállam. A börtönben aztán öngyilkos lett az ilymódon elfogott “bűnöző”, de előtte a falra karcolta: “Hitler erősebb mint Júde. Jehova szedj áldozatot. Jehova, zsidók Isten, bosszult meg gyermekeidet!” Csakhogy: “Mi németek népünket és Istent akarjuk szolgálni, és ezért nem fogunk elbukni, hanem egyre inkább felemelkedünk, Hitler Adolf! a Harmadik Birodalomba! Népünknek és az egész világnak az üdvére.”

Még ebben a szerző “harcakézség”-ét is megfogadó dedikációval ellátott könyvben a náci “univerzalizmus” is némileg kifejezésre jutott, Artur Dinter: “A vérellenes bűn” című könyve a tiszta faji öncélúság regénye, természetesen hosszú “tudományos” fejtegetésekkel. Nem csoda, hogy 1917-ben még a majdani náci Lehman Kiadó sem akarta vállalni. Nem is jelent meg csak ezer példányban, 1918-ban már elérte a négyezres példányszámot, 1921-ben a 170 000-et, 1927-ben a 235 000-t, 1934-re a 260 000-t.^{clii}

(Egyébként magyarul is megjelent, kétszer is: 1922-ben és 1942-ben.^{cliii}) Hermann, a főhős már mindent tud, amire Hitler még nem jött rá. A vérkeveredés nem más mint fertőzés: a faj halála. A méreg: a zsidó és a néger vér. Így aztán nem csoda, a főhős felesége, mert a német faj aláaknázásán fáradozó zsidó őse is volt: afro-judeo majmot szült. A második szülésbe bele is halt. Hermann ezek után fajhigiéniai kutató intézetet alapít. Újránősülne. De jövődöbelijét korábban megrontotta egy zsidó, mire öngyilkos lesz, gyermekét is megölve. Főhősünk megöli a csábítót. A bíróság felmenti.

Ez a könyv az 20-as évek elején Bécsben tanuló ifjúnak, Keresztury Dezsőnek is a kezébe került. Több mint 60 év múltán így emlékezett: “Elofvastam ugyan, de nem rendített meg az a meglehetősen olcsó eszközökkel uszító regény, amely a náciizmus térhódításával bestseller lett Németországban, s amelynek címe ez volt. *Die Sünde wider das Blut* (A vér elleni bűn). Aki nagyon kereste, találhatott a művészet faji meghatározottságáról szóló gondolatokat a világ művészetének történetét ilyenfajta kategóriákkal megközelítő, jellemző művészettörténész Strziguowski előadásában s talán a később valóban erősen jobbra tolódó Cysarz nagy hatású szónoklataiban is.” Az emlékezőnek, aki papírra vetette élményeit, először tehát csak a mű banalitása ötlött fel. Aztán emlékiratai gépelt változatába, már azt is betoldotta: “Csak később jöttem rá, hogy az egész végülis a »holocaust«-ban tetéző, fajirtó náciizmus legfőbb melegágya éppen akkor kezdett igazán működni, mikor én ott tanultam.”^{cliv}

De vajon tetszett-e mű Hitlernek? Talán részben igen. A németeket megrontó zsidó szerepel a *Mein Kampf*-ban, amellyel a Führer a náci diskurzus valamennyi résztvevőjét felül akarta múlni. Az viszont nem nyerhette meg tetszését, hogy Dinter szerint a német nép keltákból, szlávokból és germánokból áll, mert “nem fajtisza, hanem fajilag tiszta nép”.^{clv} Jellemző, hogy “regényírónk” Trocki elávolítása után a kommunistákkal való szövetkezést propagálta. A “197 tézis” című fajvallási katekizmusa miatt Hitler kizárta a pártból, szerzője legnagyobb meglepetésére, hiszen ezt a művét is, akár regényét “hűséggel” ajánlotta a Vezérnek.

Hitler – mint már jeleztük – jó taktikai érzékel ismerte fel, hogy a vallás kérdését nem kell feszegetni. Ugyanakkor antiszemitizmusa keresztényellenességet is takart. Amikor “újpogány” bosszúja a zsidókra sújtott, a kereszténységet jelképező “misztikus Izrael”-t is fel akarta számolni – mint erre újabban hívták fel a figyelmet.^{clvi} Jellemző demagógiájára: a zsidó népet alkotásképtelennek hirdette, miközben – paradox módon, éppen fajelméleti nézőpontjához következetesen – tisztelte is a zsidókat, pontosabban: “a zsidó”-t, mert az egyes számot eléggé következetesen használta. Hiszen azzal, hogy a német népet nyilvánította választott népnek, éppen a zsidók helyét akarta elfoglalni. Egyébként már az is dicséret, hogy a nagyszerű német fajt mérgezte “a zsidó”. Így, mint Szász Zoltán jelezte: “Ha mindazok a vádak, amelyeket a zsidóság ellen felhoztak, a vádlók részéről mélyen átélt meggyőződést takartak, akkor logikai úton eljuthatott volna Hitler vagy környezete arra a következtetésre, hogy a zsidóság »magasabb rendű faj« mint a germán, esetleg a »legmagasabb rendű faj«.”^{clvii} Hitler pszichogramjának szerzője feltételezi is, hogy Hitlernek kisebbségi érzése volt a zsidókkal szemben, mert csodálattal nyilatkozott arról, hogy mindent túlélnek, még a világ végén is ők állnak, sőt olyasmit is mondott, hogy olyanok a zsidók és a németek, mint a testvérek. Így, “az örök Káin” még attól a gondolatától sem zárkózhatott el, hogy Arminiusnak és Ábrahámnak közösek voltak az ősei, bár arról is fecsegett, hogy a zsidókat más isten teremtette.^{clviii} Egyébként az “építőmester” a görögöket és a rómaiakat többre becsülte mint az ősgermánokat, és miközben azzal is kérkedett, hogy Jézus Krisztus munkáját teljesíti ki a zsidók ellenében, a korai zsidó hagyományhoz nyúlt vissza, amikor a keresztény Istent “náci hadistenné” akarta tenni.^{clix}

Gyakran az a benyomásunk támad, hogy Hitler a németet csupán “önmagában való faj”-nak tekintette, míg a zsidót “önmagáért való”-nak. És ő aki szívesen fecsegett vagy inkább üvöltözött az istenekről nem egyszerűen új pogányságát próbálta leplezni, hanem mintha a zsidó Istennel akart volna szövetkezni a zsidók ellen:

“Az örök természet kérlelhetetlenül megbosszulja parancsainak megszegését.

Így ma azt hiszem, hogy a mindenható Alkotó értelmének megfelelően járok el: amennyiben a zsidótól védvén magam, az Úr művéért harcolok.”^{clx}

Ausztria-Magyarország széttörésében és így – akaratlanul – a hódító Führer útjának megkönnyítésében is oly nagy szerepet játszó zszurnaliszta, Wickham Steed szerint a *Mein Kampf*, “Hitler önéletrajzának pszichológiailag egyik legérdekesebb passzusa” az iménti idézet, mert üldözési mániájának világos megnyilvánulása.^{clxi} (Hitler egyik magyar híve is fontosnak tartotta, csak némileg pontatlanul fordította: “Mindezek alapján az örökkévalóság szellemében vélek cselekedni, amikor a zsidó ellen védekezve az Úr alkotásáért harcolok!”^{clxii})

Valójában machiavellizmusa miatt érdekes. A zsidó Isten szövetségében akarta érvényesíteni, amit olykor

mondott is: nem a zsidó, hanem a német a választott nép. Ugyanakkor a zsidó-keresztény Istent alárendelte az "örök természet"-nek, mert tagadta, hogy a természet isteni teremtés műve. A politikusi ravaszkodás az ideológiai térben is ellentmondásnak látszott, és az ideológia lebecsülésének, ami azonban nem tudta feloldani a hitleri és általában a náci zsidóképben feszülő ellentmondást.

Rosenberg nyilván felismerte a náci antiszemitizmus eme belső ellentmondását, azt hogy miközben ellenfelét gyalázza egyben magasztalja, és ezért ő a maga ideológusi tisztjével élve – mint látni fogjuk a Führer szemléletéhez is igazodva – a zsidóknak még faji mivoltát is tagadta. A náci héják – köztük a Führer leghívebb szolgálója, a mindenkori hivatali életet jellemző aktaháborúban oly állhatatos buta és ravasz funkcionárius mintapéldánya: Martin Bormann, a titkár – már alig várták, hogy a katolikus egyházzal is leszámoljanak. Végül a Führer is lélekben elszánta magát erre a majdani nyílt fellépésre, miközben fizette az egyházi adót és el-eljárt az egyházi szertartásokra.^{clxiii}

Hasonló kétértelműség jellemzi a szabadkőművességhez való viszonyát. A szabadkőművesben nyílt ellenséget hirdetett, a zsidó szinonímája volt. Ugyanakkor Rauschningnak kifejtette annak ellenkezőjét, amit beszédeiben hirdetett: "Németországban teljesen ártalmatlan szövetkezés érdekeik kölcsönös védelmére. [...] A feltételezett borzalmak, a csontvázak és halálfejek, a koporsók és misztériumok csupán a gyermekriogató mumusok. De van ebben egy veszélyes ele, és ezt az elemet lemásoltam. Valamiféle papi nemességet alkotnak. Ezoterikus doktrínát alakítottak ki, amelyet a szimbólumok és titokzatos beavatási rítusok révén juttatnak kifejezésre. A hierarchikus szervezet és a szimbolikus rítusokkal való bevezetés, ahogy a kultusz mágiájával és szimbólumaival hatnak – ez a veszélyes elem, és ezt vettem át."^{clxiv} Így miközben Hitler ideológiája racionális jellegét hirdette, tevékenyen közreműködött abban, ahogy a vallás és a szabadkőművesség szimbolikáját a náci mágia – egyszerűen szólva: propaganda – szolgálatába állították. Szekuralizálták a színeváltozást, a keresztény üdvtörténetet faji üdvtörténétté alakítva. "Üdv Hitler!" – azt a vágyat fejezte ki – Hanns Johst író-próféta szavaival – "hogy a siralomvölgyről szóló ezeréves panaszkodás elnémul és a Birodalom égi birodalommal válik".^{clxv}

A náciizmus és a kereszténység viszonyáról szól a Hitler-Könyvtár egyik legérdekesebb darabja: "A nemzeti szocializmus alapjai. Eszmetörténeti vizsgálódás".^{clxvi} Szerzője Alois Hudal, római püspök. De mire is vállalkozott?

b. Hudal kísérelte

Ezen furcsa könyvbe szerzője – 1937 szeptemberében – ajánlást is írt: "A német felemelkedés Führerének, a német remény és nagyság Siegfriedjének, Adolf Hitlernek".

A minap is a fejére olvasták ezeket a sorokat, kiemelve, hogy náci tisztet mentett a háború végén, és elhallgatva, hogy korábban zsidókat is,^{clxvii} bár erről is lehet már tudni.^{clxviii} Kétségtelen azonban, szíve inkább a nácihoz húzta. Utólag felröppentte magának, hogy nem vette észre: Hitler is csak a Schönerer-féle – katolikus ellenes – pángermán mozgalom folytatója, amely a kisvárosok és falvak félműveltségéből emelkedett ki,^{clxix} és elsősorban a Szudéta-vidéken nyert teret, ahol az antiszemitizmust a szláv veszély hirdetésével ötvözték. Csehországból származott Hudal is, német nacionalizmusát is a hazai létszorongás határozta meg, valamint a Párizs környéki békék "metafizikai bűne" miatti indulat. Innen a bűnös és naiv illúzió: a náciizmust olyan nacionalizmussá lehet alakítani, amely a német nemzeti nagyságot és a kispolgári keresztény értékeket élteti, miközben a kommunizmus ellen világtörténeti küldetést teljesíthet. Ez óhatatlanul valamiféle biedermaier fasizmus felé mutat. Apostola nem egyszerűen szlávellenes, 1922-ben a keleti és nyugati kereszténység közeledését szorgalmazta.^{clxx} 1937-i híres-hírhedt könyvében eléggé határozottan is lépett fel a rasszizmus ellen. Senki nem vette akkor még a fáradságot, hogy a náciizmus eszmei előzményeit és összetettségét ilyen alaposan feltárja. Ahogy a francia fajkultuszt bemutatja, vagy a nemzet istenítésének és az osztály nélküli társadalmi utópiának az alternatíváját jelzi, mondhatnánk Ernst Nolte összehasonlító fenomenológiai elemzésének az előfutára. Fő ellenfele: Rosenberg, akinek álfilozófiájáról és fő művéről "A XX. század mítosza"-ról akkortájt csak Lukács György írt ilyen kimerítően.^{clxxi} E könyvet Róma Hudal javaslatára helyezte indexre.^{clxxii} Ezzel azonban a mű iránti kereslet úgy megnőtt, hogy elérte a kétszázazres példányszámot,^{clxxiii} amit Hitler részben némi bosszúsággal, és részben némi elégtétellel nyugtázhatott. Hiszen nem szerette a rosenbergi művet, és a vele kapcsolatos fejleményekben saját egyházpolitikáját, azaz képmutató felekezeti semlegességét láthatta igazolva. Ez is óvatosságra intő politikai lecke volt számára.

Ha viszont Hudal a *Mein Kampf*-ot alaposabban elolvassa és nem a vallásnak tett taktikai engedményekre figyel, akkor észrevehette volna, hogy Hitler miképpen folytatta az említett Schönerer-féle mozgalmat. Úgy mazzsolázt Hudal a hitleri műben mint a kommunistává degradált polgárok Leninben, de azért – Hudal

dicséretére legyen mondván – Dintert elmarasztalta, antiszemitizmusa miatt is. A római püspök azonban a mai furfangos alamuszítás előfutára abban is, amikor azt hangsúlyozta, hogy az antiszemitizmus története a zsidókérdés megoldásának története. Rosenberg nézetei kapcsán viszont azt is szóvá tette, hogy az antiszemitizmus jórészt a keleti német határterületek problémájának a Birodalomba való áttétele, a faj-antiszemitizmus pedig a kereszténység ellen is irányul. Ezzel engedményt tett a nácizmusnak, ugyanakkor el is határolta magát. A zsidók osztályozásával (keleti, nyugati, kommunista, cionista, frontharcos, konzervatív, államhű), ha nem is a nürnbergi törvényeket támogatta, de nem is azok ellenében járt el, látszólag úgy mint Stefan Zweig, aki szintén a zsidóság differenciáltságát próbálta bemutatni, amikor a rasszizmus értelmetlenségén tűnődött el. Ezt tette voltaképpen Hudal is, csak hogy teológiai alapon a vallásos zsidókkal szemben a “bolygó zsidó” mítoszának körmönfont változatát nyújtotta. A Krisztus utáni zsidóságban az első rasszistákat sejtette, mert szerinte a zsidók az isteni kegyelmet természeti adottságnak tekintették. Ugyanakkor számára ők “a világtörténelem állandó emigránsai, akik nyugtalansága az idegen kultúrkörökben a nemzeti középpont elvesztéséből fakad”.^{clxxiv} De emellett külön kiemelte, hogy a zsidóság problémája szellemi és nem faji, azaz: materialista, természeti jellegű. Viszont hangsúlyozta, hogy nem látja okát a zsidó marxisták védelmének, tehát ebben az esetben, mégis a – vulgár-empirikus – faji mozzanat elfogadására hajlott. Annak jelzése viszont, hogy sok marxista náci lett, és ebben az átváltozásban materializmusa is közrejátszott, a nácizmus ellen irányult. (A Hitler Könyvtárban találunk is valami – a Führernek dedikált – regényszerűséget, amelynek hőse a marxizmustól jutott el a nácizmusig, mert egyszer csak “átlátta a marxista hazugságot”.^{clxxv} Egyik náci “moralista”, aki szintén dedikálta művét a Vezérnek, okkal kérdezte költeményében: “Te »kommunista« vajon tudod-e magad, / hogy nem kommunista vagy.”^{clxxvi}) Hitler maga is úgy nyilatkozott Hermann Rauschningnak, a danzigi polgármesternek, hogy “több minden köt a bolsevizmushoz, mint ami elválaszt”. Mindenekelőtt: “a forradalmi érzés”. Engedélyezte is, hogy a kommunistákat azonnal vegyék fel a náci pártba. Úgy vélte, “a szociáldemokrata kispolgár és a szakszervezeti főnök soha nem lesz náci, de a kommunista mindig”.^{clxxvii} Egyébként a náci vezér – hiteles kortanú szerint – “arra a következtetésre jutott, hogy a sztálinizmus magának a bolsevizmusnak valamiféle fasizmusá alakulását jelenti, igaz, Dzsingisz Kán fasizmusává”.^{clxxviii}

Utólag azt is kiolvasták Hudal fejtegetéseiből, hogy elfogadta a nürnbergi törvényeket, mint – úgymond – a jogos önvédelem eszközét.^{clxxix} Ezzel szemben a római német püspök határozottan elutasította azt a faji jogfelfogást, mely szerint a faj akarata maga a jog, és jó elméleti érzéssel hangoztatta, hogy ez a jogszemlélet Carl Schmitt formuláira vezethető vissza, és elvetette a Nietzsche- és Lenin-féle cél-etikát. (Igaz, közben Schmitt – egy kis piszkos antiszemita cikk után – nagy hallgatásaival megalapozta, hogy a leigázott német szellem hordozójaként emelje szavát, méghozzá a címével is erkölcsi fölényt hirdető 1950-i könyvecskéjében: *Ex captivitate salus*.) Hudal a maga naív cél-etikájának engedett, amikor úgy nyilatkozott, ha “a nemzeti szocializmus csak politikai-társadalmi probléma”, akkor a katolikusok csatlakozhatnak. De ha dogma, világnézet, mítosz – akkor: *non possumus*.^{clxxx}

Hudal könyve a szómágia különös dokumentuma. Bécsben jelentették meg, részben azért, mert ott lehetett, részben aktualitása miatt, hiszen az Anschluss fenyegetése miatt az ausztriai katolikusok számára létkérdésnek látszott egyházuk és a náci vezetés viszonya. Franz von Papen, hajdani kancellár és állandó intrikus adta át a dedikált példányt Hitlernek. Ez “örömmel fogadta, és érdeklődéssel olvasta. Sőt, még parancsot adott, hogy be lehessen hozni Németországba, ahol nagyon bíztam a mű tisztító hatásában.” Csak hogy Goebbels és főleg Bormann hamar felzúdultak, hogy rossz hatással van a pártra, és Papen nem tudta meggyőzni Hitlert az ellenkezőjéről.^{clxxxi} De milyen fogadtatásra lelt e mű katolikus egyházi körökben?

Hudal művét a bécsi katolikus sajtó terminológiája miatt marasztalta el. Róma is hallgatólagosan elítélte. XI. Pius már amikor hozzáfogott a mű olvasásához, jelezte, hogy a náci mozgalomban szellemről beszélni nem lehet, mert az “masszív materializmus”. Míg Innitzer bécsi kardinális, sőt maga Kurt von Schuschnig

kancellár is támogatta a szerzőt,^{clxxxii} Faulhaber, müncheni kardinális a “Párt főteológusa”-nak nevezte a szerzőt. Ez aztán a kettős elutasításban találta meg a lelkiismerete nyugalma, úgy vélt még ez is jobb, mint aláásni a katonai frontot, és a német egység eszméje ellen dolgozni.^{clxxxiii} Ennek érdekében még 1942-43-ban is egyik SS tiszttel az Állam és Egyház, valamint a Birodalom és a nyugati hatalmak megbékítésén fáradozott, 1943 márciusában íróasztalfiókjában maradt tervezetében nemcsak a hitért szenvedő katolikusok, hanem a protestánsok amnesztiáját is kérte, valamint “a zsidógyilkolás azonnali felfüggesztését, mely a birodalomnak külföldön óriási károkat okoz, a zsidókkal szemben emberies bánásmódot, és Birodalom érdekében értelmes munkákra való alkalmazásukat.”^{clxxxiv} Aztán a “nyílt város” német parancsnokát is óvta a zsidók deportálásától, mert szerinte ez esetben a szentatya tiltakozni fog. XII. Pius nem így cselekedett.^{clxxxv} Hudal aztán nem minden elégtétel nélkül számolhatott be erről is Rolf Hochhuthnak. “A helytartó” című

drámába az ő tapasztalatai és talán személyiségvonásai is beépültek.^{clxxxvi} A kétértelmű magatartást talán nem is lehet, csak irodalmi szinten megragadni. És talán Hudal, ha drámát nem is, elbeszélést megérdemelne. Igaz, aligha talál olyan rehabilitárokat, mint Carl Schmitt vagy Heidegger. Mentsége is kevesebb, mert mint püspök több volt mint jogbölcslő vagy filozófus.

A Hitler Könyvtár barnaságában azonban más színfoltokat is találunk. Méghozzá a neki dedikált könyvek között. Ezek elsősorban: Hubert Renfro Knickenbocker, ismert amerikai újságíró művei. Sajátos újságírói diplomácia és háború termékei.

c. Knickenbocker diplomáciája és háborúja

A “tisztelettel”^{clxxxvii} és “legjobb kívánságokkal”^{clxxxviii} szóló szerzői dedikációk Knickenbocker könyveiben egyszerűek és kicsit megtévesztők. Mert írójuk nem tisztelte a Führert, de erről hallgatott, és Goebbels jó akaratát is megnyerte egy ideig.^{clxxxix} Állítólag “Hindenburg és Hitler után, őt ismerték a legjobban az országban,” mert annyira kedvelték cikkeit és könyveit. Amikor azonban beszámolt a “náci forradalom” terrorakcióiról, kiutasították. A Führer feltehetően csalódott, mert a köztük fellángoló gyűlölet “az egyik leghevesebb gyűlölködés a történelemben”^{cxc}

Miben állt az az “új típusú amerikai újságírás”,^{cxc} amelynek olyan nagy vonzereje volt? A szókimondás és a sejtelmesség, a tényszerűség és elmélet furcsa keveréke. Furcsa annyiban, hogy a nyugati demokrácia újságírójától éles vagy élesebb náci ellenességet várnánk el, hiszen a náci rendszer elvetette a demokratikus értékeket. Knickerbocker, aki pszichiátriát tanult, Münchenben és Bécsben is, úgy kezelte Németországot, valamint Oroszországot és Európát, mint egy beteget. Diagnózist adott. Leírta a tüneteket, de nem tett olyan utalást, ami a gyógyulást akadályozhatná. A náciizmust és a kommunizmust nem nevezte ráknak. De amit leír az az. Például “A német válság”-ban, miután a nácik és kommunisták között dúló belső polgárháború mértékéről annak jelzésével ad képet, hogy naponta negyvenre rúg a sebesültek száma és kétnaponta egy halottat temetnek, majd bemutat egy közös gyűlést, amelyet Heil Moskau! és Heil Hitler! kiáltózással kezdenek, majd a rendőrség szétzavar, amikor a kommunisták éppen az Internacionálét énekelnek, ami a nácik számára vörös posztó. A verekedés így elmarad. A diagnózis: “Németországban a baloldali radikálisoktól a jobboldali radikálisokig nem egyenes vonal vezet, hanem egy majdnem zárt kör. Képzeljünk magunk elé egy kört, amelynek felső részében egy lyuk tátong. Ettől balra találjuk a kommunistákat, jobbra a nácikat, a lyukban pedig Moszkvát. [...] A náci és kommunista tömegeknek, nem a vezéreknek, hanem a tömegnek kevés eszméje, de sok érzelme közös, és ma mindenekelőtt a lyuk választja el őket. És a német politika nagy paradoxona a következő: ami a nácikat és a kommunistákat Németország és a világ számára egyaránt fontossá teszi, nem a két párt egymás iránti gyűlölete, hanem híveik érzéseinek hasonlósága.”^{cxcii}

Nem kevésbé jól sikerült részlet a munkánélküli náci tanító megszólaltatása. Ez kertelés nélkül elmondta, hogy Hitler szétzúzza a versailles-i békerendszert, visszaszerzi a lengyel korridort, megszünteti a köztársaságot és a munkánélküliséget, elkergeti a zsidókat. Knickerbocker szerint, ha bekövetkezik a hatalomátvétel, akkor a náci vezetés “ennek az egyszerű nácinak a programját, mint hülyeséget vagy provokációt fogja elvetni”, pedig ez a tanító “nem agyalágyult vagy provokátor, hanem csak egyszerűen náci” és “ezek a náci program végső céljai”.^{cxciii} Jól kiegészíti ezt a Spenglerrel készített interjú, mert jelzi, hogy egy náci tanító többet értett a történelemből, mint az oly elismert kultúrfilozófus. Ugyanakkor az egész a helyzetmegítélés képlekenységét is érzékelteti. Hiszen Spengler szerint a náci párt “ma vezér és program nélküli párt. Vezérei agitátorok, programjuk akcióprogram.” Persze ez bizonyos fokig igaz. De annak feltételezése már meglepő, hogy Franciaország – Spengler szerint – elfoglalhatja Dél-Kínát. A félelem a gazdasági autarkiaira való törekvéstől viszont aligha volt alaptalan. És az sem, hogy az Egyesült Államok hegemoniájának lehetőségét jósolta, bár ebben nem állt egyedül.^{cxciv}

Illúziói voltak Knickenbockernek Hitlerrel kapcsolatban? Vagy inkább a valóság kényszerítő erejében, hitt amikor valamiféle normalitást előlegezett hatalomra kerülése esetére? Fenntartásait nem tagadta. A müncheni cirkusz arénájában szónokoló Hitlert “a német politika Sunday Billy”-jének minősítette. (Billy Sunday protestáns prédikátorként tett szert népszerűsége.) A nyolcezeres közönség “eszköz, amelyen Hitler a nemzeti szenvedély szimfóniáját játszotta”. Nem kevésbé ironikus a lehetőségek jelzése: “Az evangélista Hitler új vallást alapíthatna. A színész Hitler zsúfolt színházat tudna magával ragadni. A szónok forradalmat csinálhatna.” Az viszont már dicséret, hogy “Hitler művész. A híres Barna Ház, a százszobás palota ... az ő

alkotása.”^{cxcv} A német fordítás még mérsékeli is a dicséretet, mert az angol eredeti szerint: “az épület kifogástalan ízlés”-ről tanúskodik.^{cxcvi}

Az újságíró és a Vezér egyelőre egymásnak kölcsönös “engedményeket” tettek. Hitler visszafogott interjút adott, amelyben a General Motors németországi jelenlétét előnyösnek minősítette, az amerikai típusú áruházak ellen nem rohant ki, miközben a kis egzisztenciák védelmezőjének szerepében tetszelgett.^{cxcvii} Mindezeket a jeleneteket, történeteket valami borzalmas katasztrófa sejtelve hatja át. Mert: “A németek többsége, miként az európai nemzeteké, Clausewitzzel azt hiszi, hogy a háború és a politika azonosak”.^{cxcviii} És ha Németország lakossága nem is érheti el a Hitler által jósolt 250 milliót, Oroszországa gyorsabban nő. Amerika “hálás lehet az Atlanti Óceánnak. Nyugat-Európa és a Szovjetunió között nincs Óceán.”^{cxcix}

De milyen sors vár Európára? Hogyan függ össze Európa és Németország sorsa? “Felemelkedik-e újra Európa” – hangzik Knickerbocker könyvének címe, amelyben a Duna-tájjal is foglalkozik. A mű csak azt mondja el, amit akkor sokan tudtak, és reméltek. Németország kilábal a válságból, és “ha felemelkedik, Európa is felemelkedik”. Ha Papen programja megvalósul a nácik lehanyaglanak. “A német felépülést csak késleltetni lehet, ha a politika megerősöskölja a gazdaságot.” “A Duna-táj sorsa Európától függ.” Az európaiak Amerikától várják az adósságok leszállítását és újabb hiteleket. “Vajon Európa jó példával fog elől járni, amennyiben a Duna-tájnak segít? Ha ez történik, akkor a dunai országok népei számára is a felépülés megfogható közelségbe kerül.” “A politika csak fenntarthatja az órát”...^{cc}

Azokat a munkáit, amelyek erről szólnak már nem dedikálta Knickerbocker Hitlernek, bár még Berlinben is megjelentek. Ezek már a fegyverkezési versenyről, Hitler “preventív békéjéről” szólnak,^{cci} valamint a szovjet ötéves terv áldozatokat követelő, több millió kulák életét is kioltó “hadjárat” lendületéről, valamint a kommunizmus irracionális vonzerejéről szólnak.^{ccii} Aztán megírta legszenvedélyesebb művét, amelyben Amerika hadba lépését sürgette, olyan hévvel, mely mintha feledtetni akarná a minapi illúzióit. A szovjet szövetség híveként hangsúlyozta, hogy a nácik a bolsevik etikát másolták, viszont nincs más, mint egyik betegséget a másikkal győzni le, hiszen bécsi professzora is azt tanította a malária könnyebben gyógyítható, ha meggyógyítjuk a szifilisz, és ez esetben a malária a kommunizmus, a szifilisz pedig a fasizmus.^{cciii}

Most már nem titkolta az amerikai újságíró, hogy amikor először látta Hitlert 1923-ban, elnevette magát. Szerepét viszont nem becsülte le, mert úgy vélte, hogy nélküle – “a leghatékonyabb csöcselék-mester” nélkül – a nácik frakciókra bomlanának. A hadba lépés követelését pedig olyan Jung-interjúval hitelesítette, amely nem csak érdekes Hitler-elemzés, hanem bevált jóslat. Ezen interjú – amely nem szerepel az egyébként terjedelmes Jung-irodalomban – jól kiegészíti azokat az információkat, amelyek alapján a svájci pszichológus náciizmushoz való viszonyáról vitatkoznak.^{cciv} Röviden Jung véleménye: Hitler “nem egyén, hanem az egész nemzet”. “Egyetlen nemzet sem tartja szavát.” Olyan mint “egy vak hernyó”. A tömeg “kollektív intelligenciája olyan mint az aligátoré”. Anglia és Franciaország nem fogják Csehszlovákiát segíteni – mondta Jung öt hónappal München előtt. 1934-ben Masaryk azt jósolta, hogy a nácik is hamar túl lesznek a forradalmi mozgalmak szokásos extázisán, és aztán békésen együtt élnek...^{ccv}

Nagy elégtétellel olvasta volna ezt a masaryki “jóslatot” Hitler, hiszen végül is a totalitárius rendszer hatékonyságának dicséreteként értékelhette volna a polgári demokráciák – általa hangoztatott – tehetetlenségével szemben. Azért is feltételezhetjük, hogy beleolvasott volna Knickerbocker eme kifejezetten ellene irányuló könyvébe, ha tudott volna angolul, mert olyan könyveket is fellapozott, amelyek kifejezetten az ő ideológiája ellen irányultak. Például Hans Hoppeler keresztény emberiségről elmélkedő és arra emlékeztető dedikációval – “Önnek Führerem egy figyelmeztető csendes órában” – megküldött könyvében Hitler megjelölte azt a részt, amely a szíverek elmeszesedéséről és a szív teherbírásáról szólt, hiszen neki is voltak ilyen problémái. Még alá is húzta a szerző magyarázatát Szent Pál szeretetre figyelmeztető idézetéhez: *“Sokkal jobban érezzük magunkat, ha kevesebbet gondolunk magunkra és többet testvéreinkre, ha több áldozatot hozunk a közösségért. Jobban érezzük, mint korábban: az öröm, amelyet másoknak nyújtunk, önnön szíviünkhöz tér vissza! Ez nem nagy áldozat, hanem kicsi, sőt alamizsna!”*^{ccvi} Persze, ha idegesítette egy mű, akkor nem vágta fel.

Az orvosi könyveket mindig nagy figyelemmel tanulmányozta.^{ccvii} Annál is inkább, mert maga is élt bizonyos idegnyugtató önszuggesztiós gyakorlatokkal.^{ccviii} De Hans Lungwitznak a neurózisról szóló könyvében csak néhány oldalig, ill. vágásig jutott. Ameddig megtudhatta, hogy az ideges ember neurózisa az orvosnál számít csak betegségnek és magánál a betegnél, ha megvallja magának. Általában nem teszi, inkább szervi betegségben akar szenvedni. Ott viszont már becsukta, amikor megtudhatta, hogy ez a betegség egyszerűen infantilizmus. Az már nyilván ingerelte volna, ha elolvassa, hogy a közösségi neurózisban szenvedő ember fajjal vagy osztállyal azonosítja magát, úgy olvad bele a közösségbe, hogy ne akarjon felnőni.^{ccix} Hitler azt is tudta – talán –, mit és miért nem olvas.

4. Könyvek, amelyeket Hitler nem (nagyon) olvasott

Azok a könyvek, amelyeket nem vágtak fel, és szemmel láthatóan nem forgattak az érték vagy a szemét kategóriájába tartoznak. Mi sem példázza ezt jobban, mint Rabindranath Tagore könyve a nacionalizmusról, dedikációval együtt. “A nacionalizmus nagy veszély”. mert a nemzet kiürül; az ember “áldozatkésztséget eltereli a maga tulajdonképpeni erkölcsi és élő céljától, mechanikus és élettelen célra irányítja” – szól a könyv.^{ccx} A dedikáció, amelyet 1921 áprilisában Babette Steininger rótt a könyvbe már nem egyértelmű. Bajorországi díszkapocsra vésett rúnaírásos feliratot idéz. Ez többféleképpen is fordítható: “Logapore, Wodan, Donar segítsetek” vagy: “a házasság győzze le Wodant, segítse Donart”.^{ccxi} A dedikáció második része – amelyet majd e fejezet végén idézünk – viszont egyértelműen a rasszista okkultizmus és Hitler kapcsolatára utal. Erre még a későbbiekben kitérünk. Először arra vetünk egy pillantást, hogy milyen nyelvű és nemzetiségű írók munkái sorakoznak a polcokon.

a. Francia szerzők, francia-német kapcsolatok

Ha érték és szemét arányát vizsgáljuk, akkor az eredmény talán nem meglepő: ez a francia nyelvű vagy franciából fordított könyvek között a legkedvezőbb, az érték javára. Az egyik póluson a humanitárius eszmények hordozói: Gandhi és Romain Rolland. A másikon az antiszemita “irodalom”. Bár a *Mein Kampf*-ban nem fordul elő Gandhi neve, feltehetően tudott róla és utálta. Így aztán aligha tanulmányozta Romain Rolland Gandhi válogatását és Gandhi életrajzát.^{ccxii} amelyeket nagyon melegen ajánlottak neki. A másik pólusra térve: megtaláljuk – természetesen – E. Drumont “Az elzsidósodott Franciaország” című antiszemita könyvét. Ezt talán tanulmányozta, de a fordítást kijavító ceruzajegyzetek egy előző tulajdonos (az ajándékozó?) kezétől eredhetnek, mivel a Führer sohasem tanult meg franciául.^{ccxiii} G. Saint-Bonnet hasonló munkáját fel sem vágta. Lehet azért, mert csak a 157-ik példányt kapta, míg csak az első 25 volt igazán díszes. Lehet, elég volt egy pillantás a címre: “A zsidó avagy az elődiség Internacionáléja”. és rögtön látta, hogy neki nem mondhat újat. Legfeljebb azért lehetett volna érdekes, mert a szerző – aki mellett érvelt: a zsidó nem asszimilálódhat – maga is zsidó születésű volt; a dedikációban pedig megígérte, hogy Hitlernek is szentel majd egy könyvet.^{ccxiv}

A francia vagy francia vonatkozású könyvek dedikációi más szempontból is érdekesek, mindenesetre különböznek a lapos német rutin tiszteletadásoktól és hosszadalmas, kultikus magasztalásoktól. Olykor szinte ironikusak (ha a mű tartalma homlokegyenest ellenkezik a Führer eszméivel), olykor valami szómágiával próbálják elhitetni Hitlerrel, hogy ő alapján jó ember lehet(ne). Ilyen például Maïa Charpentier vegetáriánus szakácskönyve, amelynek ajánlása a következő: “A birodalmi kancellárnak, Hitler úrnak, a vegetáriánusnak, tehát: a béke emberének, ezt a könyvet egy jó francia nőtől, aki Egyetemes Békét kíván, amely az emberi haladás egyetlen feltétele.”^{ccxv} Ezt a könyvet fel sem vágták. (A Führer, mint ezt propagandája is hírlelte, valóban vegetáriánus volt, igaz, fóbias alapon, a vértől, a vér fertőzésétől tartva. Ellenben irdatlan mennyiségű csokit és süteményt tudott felfalni, ami nem jellemző a vegetáriánusra, és ezt propagandája már elhallgatta, akár antivegetariánus életírói.) Charpentier könyvét talán valamiféle összehangolt béke-offenzíva jegyében küldték el a Führernek, mert még ugyanazon esztendőben, 1932-ben Louis Artus “Békét a földön!” címmel olyan regényt adott ki, amelynek díszpéldányára rászédette, hogy “Speciálisan Hitler Adolf úrnak nyomtatták”. és a pacifista előszót is hozzá intézte. A mű főhőseinek neve is jelképes: Jacques Lancelot és Erna Bohr, nem is beszélve a cselekményről. A német tudósok feltalálnak valami csodagázt, de hála Ernának nem vetik be. A háború elmarad. Győz a szeretet és a szerelem.^{ccxvi} (Nem valószínű, hogy Artus ismerte Kossak-Raytenau: “Katasztrófa, 1940” című – két évvel korábban kiadott – regényét. Ebben, miután a bolsevizmus összeomlott, Németország gáztámadással győzi le Franciaországot: 1940-ben. Valószínű, hogy a Führer, akinek, mint “a német tisztaság megteremtőjének” ajánlotta művét a szerző, 1937-ben, nem untatta magát e művel, mert a korabeli reklámlapok ma is eredeti helyükön sárgulnak.^{ccxvii} És miért ne hinnénk ez alkalommal magának a Führernek, aki 1942-ben így nyilatkozott: “Sohasem olvasok regényt, és szinte soha tárcát.”^{ccxviii} A háború évszámának jóslata viszont kísérteties.)

A harmadik 1932-i francia könyv, arról szól, hogy a politika a gazdaság függvénye, ezt pedig a technika fejlődése határozza meg, és ez biztosíthatja a javak igazságosabb elosztását. “Új világ kezdődik” – hirdeti címével is a mű, majd arra figyelmeztet, hogy már a kommunizmus is az egyéni, azaz kistermelői kapitalizmusra és a magántulajdon biztosítására törekszik. Hitler és Sztálin gondoskodtak róla, hogy sokáig ne így legyen. Egyébként a szerző már – a nyomtatott műcím köré font – dedikációjával is némileg

ingerelhetette a Führert: “Hitlernek, a német nemzeti szocializmus főnökének e könyvet egy gazdasági internacionalistától, aki azt hiszi ÚJ VILÁG KEZDŐDIK, amelynek megszervezését látni szeretné”^{ccxix}.

E Hitlert befolyásolni akaró francia vonulat legérdekesebb könyvét német szerző adta ki Franciaországban, Gustav Gonder Metzben, németül: a francia-német viszonyról.^{ccxx} A dedikáció nem provokálhatta Hitlert, annál inkább a tartalom. Hiszen a szerző a francia demokrácia és a német gazdasági dinamika szintézisének igényét fejtette ki. Keserű kritikáját adta a sértett német individualizmusnak, és azoknak a gazdasági és mentalitásbeli problémáknak, melyek a demokrácia akadályaként hatottak. Ez persze nem érdekelte a Führert.

b. Kelet-és közép-európai intermezzo

A fasizmus transznacionális jellegére vet némi fényt a kelet-és közép-európai könyvek jelenléte a Hitler-féle könyvtárban. Aligha véletlen, hogy onnan kapta a Führer a legtöbb könyvet, ahol kommunista forradalomra került sor, pontosabban azoktól, akik az antikommunizmus fanatizmusában éltek. Természetes, hogy az oroszok vezetnek. Az egész gyűjtemény leginformatívabb dedikációját is éppen az egyik orosz emigráns, Vlagyimir Orlov emlékiratszerűségében találjuk,^{ccxxi} amely (ez derül ki az ajánlásból) annyira antiszemita volt, hogy még a kiadó is megsokallta, és alaposan megkurtította. Az előszóból pedig megtudjuk, hogy az egykori fehér tiszt Knickerbocker áldozata volt, mert ő “provokálta”. Az amerikai újságíró ugyanis bizonyítékokat keresett arra vonatkozóan, hogy tényleg megvesztegették a szovjetek az egyik amerikai szenátort, mire Orlov elő is állított, azaz hamisított néhány “dokumentumot” – de mint hangsúlyozta teljesen önzetlenül, ingyen.

Konsztantin Szaharov cári altábornagy nemcsak a szibériai cseh légiókról szóló könyvét küldte meg, hanem levélben is kérte a Führert, hogy adjon alkalmat a találkozásra, hadd mondhassa el előszóban tapasztalatait.^{ccxxii} A találkozó létrejöhetett, mert egy év múlva a mű újra megjelent, és ezt már dedikálta a szerző.^{ccxxiii} Egy hajdani orosz tanító a szabadkőművesekről és a zsidó világuralmi törekvésekről szóló munkáját küldte meg, amelyből megtudni, hogy az 1848-i magyar forradalom legfontosabb vezetői mind

szabadkőművesek voltak,^{ccxxiv} És ezt a mozzanatot külön ajánlom néhány román kollegám figyelmébe, akik hasonló meglátásaikhoz keresik az irodalmat.) A náci képmutatásra jellemző, hogy a Lehmann kiadó az “altruizmus tudományának” megalapításán fáradozó P. Szorokinnak^{ccxxv} “A forradalom szociológiája” könyvét is kiadta, nem véve észre, vagy nem akarván észrevenni, hogy ebben a – a dedikáció szerint: – “ebben a vörös veszély leleplezéséhez való hozzájárulás” -ban mindaz, ami a bolsevizmus ellen szól, a nácizmusra is alkalmazható.^{ccxxvi}

A vörös veszélyről szól a magyar Kaas Albert könyve is, dedikáció nélkül.^{ccxxvii} De a Führert általában is érdekelte a magyar tanácsköztársaság, Kun Bélát gyakran emlegette, és könyvei között is fennmaradt néhány magyar vonatkozású munka, főleg dilettánsok művei. Van például egy luxuskötésű, de buta kis történet Mátyás királyról, magyarul,^{ccxxviii} és van egy németnyelvű Hannibálról.^{ccxxix} Hitler talán kézbe vette azt a revizionista értekezést, amely “érzelem- béke” helyett gazdasági érdekeken nyugvó békét szorgalmazott.^{ccxxx} A legkevesebb örömet bizonyára a berlini olimpiai magyar szerepéről szóló könyvecske látványa okozhatta a Führernek, részben a magyar csapat jó eredménye, részben pedig a zsidószármazású magyar bajnokok magas aránya miatt.^{ccxxxi} (1938-ban a magyar zsidótörvény vitájában Esztergályos János képviselő azt hangoztatta, hogy “83 olimpiai bajnokunk szerzett aranyérmet. Ebből 31 bajnok zsidó vallású magyar volt.”^{ccxxxii})

Az egyetlen kelet-európai szerző, aki “a náci forradalommal” foglalkozott, bolgár.^{ccxxxiii} Érdekes módon nem találunk román szerzőtől semmit, pedig a román Vasgárda mozgalma a Kárpát-Duna-Balkán térség legerősebb fasiszta mozgalma volt. Román vonatkozású könyv csak egy maradt meg, az is album: a romániai német háborús temetőkről.^{ccxxxiv} Bár az erdélyi szászok a német hagyományörzés miatt fontos helyet foglaltak el a náci mitológiában, és bár Heinrich Zillich Brassórol szóló könyve az SS-képzés kötelező irodalmának listáján is szerepelt, Hitler könyvtárában csak egy erdélyi szász szerző műve maradt fenn.^{ccxxxv} A tervezett neogermán kolonizációban oly fontosnak tekintett bánsági svábok életéről pedig egyetlenegy helytörténeti füzet tanúskodik.^{ccxxxvi}

c. Náci líra

A Hitler könyvtár nem sokra becsült műfajához tartozik a költészet. Paradox módon 1933 után szívesen

hivatkozott a költőkre, és egyben a költészetet feleslegesnek tartotta.^{ccxxxvii} A német nép szerint „a gondolkodók népe”. „Ma nincs egy költőnk sem” – mondta Hitler 1942 márciusában. A nyelv alakítására nem is tartotta őket alkalmasnak, erre csak „egy nép nagy gondolkodói hivatottak! Az előttünk álló időben csak egyetlen egy lenne alkalmas: Schopenhauer!”^{ccxxxviii} – aki egyébként, akár másik kedvence: Karl May, szintén pacifista volt, és ő úszta meg a legszerencsésebben azt, hogy a Führer ihletőjét vagy szellemi őst fedezzék fel benne,^{ccxxxix} bár Lukács Györgynél *Az ész trónfosztásában* előkelő helyet foglal el. Igaz, a legújabb monográfia – a mintegy harminckönyves Hermann Schmitz műve – Hitler filozófiai háttéréről éppen Spinoza és Hitler szellemi rokonságát hangsúlyozza.^{ccxl}

Nincs is sok verseskötet Hitler könyvtárában. Hanns Johst is csak köszöntő verset írt olyan aforisztikus gondolatait tartalmazó könyvecskéje előszavaként, mint: „A szabadság igénye forradalmi. De nincs forradalmibb a vallásos szocializmusnál, mely kenyeret és bort akar.”^{ccxli} A hűséget ígérő dedikáció viszont őszinte volt. Johstot becsülték a náci, és azért is kitüntették – mint egy Goebbelsnek szóló feljegyzés írja – mert „egyike a nagyon kevés költőnek, akik a nemzetiszocializmusban Németország újjászületését látták.” Emellett, színdarabja a *Schlageter* „a német átalakulás első nagy drámája, amely arra tanít, hogy az ént miként tegyük nagyra az egész szolgálatában és áldozatában.” Érdemei elismeréseként Johst az írószövetség elnöke is lett, és 1944 júliusának legvégén is lelkesített arra, hogy minden „költő, suszter és szabó, katona és munkás Adolf Hitler-fanatikus” legyen.^{ccxlii}

d. Háborús nosztalgiák és a konzervatív forradalom

Nem akartuk ezzel a kelet-európai és „lírai” kitérővel elterelni a figyelmet a könyvtár törzsanyagát kitevő könyvekről. Ezek a náci mitológia papír-piramisának építőkövei. Alapja a háborús irodalom, javarészt frontkatonák emlékezései. Élménybeszámolók az értelmetlenségről, amelynek értelmet akartak adni. Közülük – csak – mint láttuk – Jünger művét ceruzázta végig Hitler.

Ezeket egyszerűen unhatta. Nem csoda. Bár nagyon találó helyzetjellemzéseket is találunk. Például a már korábban idézett náci moralistánk tollából, és ez jól egészíti ki, amit a világháború ember(de)formáló hatásáról Jünger kapcsán megtudtunk: „A világháború forradalom volt.” Ugyanis „Dosztojevszkij felpanaszolta, hogy a dialektika lépett az élet helyére.” (Tette ezt a *Bűn és bűnhődés*-ben. A magyar fordításban a dialektikát okoskodásnak fordították, részben – talán – azért is, nehogy Hegelen, Marxon és a dialektikus materializmuson csorba essen.) „A világháborúval az élet lépett a dialektika helyére.” ... „A háború tanította meg nekünk az életet.”^{ccxliii} Pontosabban az életellenességet.

Van az anyagban számos háborús album is. Az egyikből még az általa olyannyira utált Horthy fényképe is elé kerülhetett.^{ccxliv} Egy másikat pedig hajdani parancsnoka dedikálta neki, mint egykori „derék hadifutárának”. még 1932 karácsonyán.^{ccxlv}

Azért feltételezzük, hogy a Führer ezekben nem merült el, mert a jövő érdekelt. Saját múltja neki is teher volt, hiszen csak egyszerű alárendelt volt, aki már parancsolni akart, és az ilyen alak nem szeret emlékezni, ha csak nem kerül a csúcsra, mindenki fölé. Hitler számára, tudjuk, később is fontos maradt a háború emléke. A diadalittas parvenü nem mulasztott el 1940-ben, hogy felkeresse az első világháborús csatatereket,^{ccxlvi} és természetesen meglátogassa Párizst, hogy Napóleon szarkofágjánál végre elmondhassa: „Ez volt életem legnagyobb és legszebb pillanata.”^{ccxlvii} A III. Birodalom ekkor legyőzhetetlennek látszott. Vajon gondolt-e Hitler arra, aki kiagyalta a „III. Birodalom” – ködös és éppen ezért hatásos kifejezést – : Arthur Moeller van den Bruckra?^{ccxlviii}

A náci mitológia piramisának alapjait ugyanis az ő – Moeller van den Bruck – könyvei alkotják. Ha Hitler az építész a III. Birodalomnak, ő a prófétája, mégpedig misztikus prófétája.^{ccxlix} Hans Kohn hívja föl a figyelmet arra, hogy Moeller van den Bruck legjelentősebb művének címe: *Das Dritte Reich*, tulajdonképpen nem fordítható „Harmadik Birodalomnak”. A történelem folyamán volt már több birodalom is, de Reich csak egy.^{cc} Mert: „A német nacionalizmus a végső birodalom harcosa. Ez mindig csak ígélet. És soha nem teljesül. A tökéletes, amely csak a tökéletlenben valósul meg.” A Birodalom misztikus utópia, valamiféle mentsvár az egyre zordabbra forduló világban. Mert: „Korunk német nacionalistája, mint német, még mindig misztikus, mint közéleti ember, szkeptikus. Felismerte, hogy eme magukat magukat öntetszelgő módon nyugatnak nevező népek civilizációja és e civilizációval az ember nem emelkedik, hanem hanyatlik. E hanyatló, ám diadalmaskodó világban, próbálja megmenteni, ami német: a kétezer esztendő birodalmát. Az állat győz az emberben. Afrika sötétlik fel Európában. Az értékeknek mi kell legyünk az őrzői.”^{cccli} A – már említett – náci üdvtörténet: fajtörténet. Az ezeréves Birodalom nyugalom- és tettvágy borzalmas keveréke.^{cccli}

Erősebb fajkultusz jellemzi másik művét: az ízléses kiadásban megjelent „Armin” című könyvecskét.

Akkora mint egy kiskaté, és tartalmilag is megelőlegezi a majdani SS-katekizmusok idéltlen tereméstörténetét, de természetesen nem olyan borzalmasan nyekergő stílusban. Moeller van den Bruck olykor szinte emlékeztet Mickiewicz szláv messianizmusára és miszticizmusára – csak hogy ebből a biblikus történetből hiányzik Isten. Így kezdődik: “Győzedelmesen szállt alá a jégkorszak gleccsermezőiről az árják ősnépe. Nagy volt, és hatalmassá lett, és tiszta a hordalékos táj veszélyeiben és iszonyatában.” Természetesen uralkodó nép az árja. Indiába vándorolt, ahol a “sárga tömeg” fölött uralkodott, és aztán “a fekete rabszolgabandá” -t hódította meg ez a fehér nemesség. “Míg a többi faj érzéki kultúrát teremtett, az árják szellemi kultúrát hoztak magukkal.” Tehát nem teremtettek kultúrát, mert ez náluk majdnem adottság. “Harcból jöttek elő. A Szellemhez érkeztek. Harc teszi az életet értékessé és emberhez méltóvá: ezt érezték ők. A szellem teszi az embert és az emberi életet Istenhez méltóvá: ezt ismerték fel ők.” Harc és szellem, ez a két pólus, amelyek között hullámozik az árja történelem – hangsúlyozza a szerző, aki óhatatlanul valamiféle reinkarnációt kellett, hogy kiigyaljon, ha magyarázatot akart adni a kultúrák felemelkedésére és kimúlására s mindeközben az árja örökkévalóságra. Az indiai harci nemesség papi kasztá változott, miközben a nép tönkrement. Az irániak emelkedtek fel, majd a harmadik nagy árja kultúra: a hellén és a latin. “A görögök gondolkodtak, alkottak, építkeztek, és a rómaiak harcoltak érettük”. A legharciasabb árja nép természetesen a germán. “A természet – úgy tűnik – erre nevelte őket”. És aztán jött Armin, kinek “neve szimbólum”. Ő maga “a sors”. “Ha feladta volna a harcot, és nem mert volna cselekedni, ma nem lennénk.” Mert a germánok is a gallok sorsára jutottak volna. Arminnak köszönhetően “a világ legegységibb népe született meg itt. A szükségben és a veszélyben mindig újabb személyiségek emelkedtek ki,” ámde a tömeg ezeket mindig visszahúzta. “Egyetlen nép sem termelt ki annyi zsenit mint ez. De valamiképpen mindig a saját népükkel ellentétbe kerülve kellett zseniálisnak lenniük.” A legjobbak gondolkodásában ezért kerül előtérbe az én, történet ezért: én-történet.. “És csak a legnagyobbaknak, az atyáknak, az erő-embereknek sikerül a néphez visszatérni, és, egy-egy pillanatra, egyéneket és tömegeket megbékíteni. Azt a mély iszonyatot, amely minden német dolog sorsszerűségének felismerésével jár, mindazoknak át kellett élniük, akik a németégből egyetlen egészet akartak csinálni. Armin volt az első, aki ezt átélt.” De csak rövid ideig hordhatta a királyi köntöst. “A germánok nem tudtak választani a szabadság és a nem-szabadság közül.” Armin csupán két évig uralkodott. Hátulról ledöfték. Ellenben: “Bármely jövőbe csakis ezen a holttesten keresztül vezet az utunk.” A könyvben nincsenek bejegyzések. Hitler, ha példálózgatott is a germán törzsfőnökkel, többre becsülte Nagy Sándort, vagy Augustust, mert utánuk hatalmas épületek maradtak, és mint 1942 elején mondta: “Háborúk jönnek és mennek. Egyedül a kultúra értékei maradnak fenn.”^{ccliii}

Arthur Moeller van den Bruck az ún. “konzervatív forradalom” legrangosabb képviselőjének számít, Oswald Spenglerrel és Ernst Jüngerrel együtt. A II. világháború utáni lelkiismeretvizsgálat idején ebben az irányzatban a náciizmus előkészítőjét látták, még akkor is, ha tagjai elhatárolták magukat tőle.

Golo Mann magát a konzervatív forradalom kifejezést is önellentmondásnak találta, hiszen jelentése: “megtartó felforgatás”.^{ccliv} Klemens von Klemperer a német racionális gondolkodás “degenerálódásához” – ahhoz, amit Lukács György az ész trónfosztásának nevezett – kapcsolja.^{cclv} Akkor persze mindez némileg másképpen látszott, és ma is erősödik az árnyaltabb megítélés igénye. A konzervatív forradalom valamiféle “karizmatikus nacionalizmus”, “politikai vallás”, amely több irányzatból állt,^{cclvi} annál is inkább, mert elsősorban értelmiségiek – író, tudós, közíró – kezdeményezés eredménye volt, akik aztán – előbb-utóbb – szembekerültek a nációkkal.

A náci sem fogadták el Spengler pesszimizmusát, azt, hogy Nyugat-Európára a hanyatlás korszaka vár. Ama spengleri tézis ellen, “hogy a történelem valóságán bármely ideológia megtörik”. egyik stréber azonnal könyvet írt, melyet “tisztelettel és szeretettel dedikált” a Führernek.^{cclvii} Szerb Antal Spenglerben az író tisztelete, aki a *Nyugat alkonya* című hatalmas művében “a történelem egészét műalkotássá formálta, tökéletes szerkezetű épületté alakította az emberiség múltját, ami csak a legnagyobb művészeknek adatik meg: értelmet vitt az értelmetlenségbe”.^{cclviii} Moeller van den Bruckra is érvényesnek tűnhetik valami ebből az ítéletből. Hiszen ő is felismerte az értelmetlenség értelmét, csak hogy ez: a pusztulás.

Moeller van den Bruck rasszizmusa kevésbé rögeszmeszerű, mint Dinteré vagy Hitleré. A faj nála akkor érték, ha eszményt képvisel. És valami egészséges belső szkepticizmus ezen eszmény megvalósíthatatlanságát mondatta vele. 1922-ben találkozott Hitlerrel, aki valamiféle szellemi atyát keresett benne: “Önben minden megvan, ami belőlem hiányzik. Ön adja Németország megújulásához a szellemi eszközöket. Én csak egy dobos vagyok és egy gyűjtő” – mondta Hitler. Moeller viszont nem volt elragadtatva Hitlertől: “Ez a fickó nem ért semmit” – mondta.^{cclix}

Moeller 1925-ben, “miután népe számára nem látott kiutat”. kiugrott az ablakon és szörnyet halt,^{cclx} és így, akarva-nem akarva figyelmeztetett arra, hogy eszméi merre vezetnek a politika tévútjain. Hitler ezután nem

sok okot találhatott arra, hogy a “próféta” műveit fellapozza. Moeller azt is kiérdekelte, hogy személyét Rosenberg is elhallgassa,^{cclxi} hiába volt egyik kiagyalója volt annak, amit H. R. Trevor-Roper “bestiális északi nonszensz”-nek nevezett.^{cclxii}

e. Náci mitológia I.: nemiség; kékharisnyák és stréberek

A Hitler Könyvtár tekintélyes része rasszista értekezés a művészetről, a történelemtől, a földről és magáról a fajról. A müncheni Lehman Kiadó sok mindent megküldött, de a szerzők is küldözgették a tiszteletpéldányokat, és máshonnan is került néhány kiadvány. Egy-kettőbe bepillantott a Führer, de az olyasmit, mint a lipcsei SA legények faji sajátosságait fotókon a maga meztelenségében is bemutató füzetkét, csak félredobhatta, mint a Róhm-hárem utálatos dokumentumát.^{cclxiii} Egyébként ez a mű bizonyos vonatkozásban a homoszexuális lapok előzményének tekinthető, akár a Führer rendezvényei a mai zajos zenés show-kénak. Hitler nagyfokú toleranciát tanúsított az SA-ban dívó homoszexualitás irányában, úgy nyilatkozván, neki mindegy, hogy “előlről vagy hátulról b...”. Politikai ellenfelei megsemmisítésére viszont felhasználta a fajtalankodás vádját, sőt, ha kellett még hamis bizonyítékokkal is előállt.^{cclxiv} És hangoztatta, egy nép bukásának kezdetét jelenti a homoszexualitás, miközben – elképzelhető – hogy ez az ösztön benne is dolgozott.^{cclxv}

Hitler – az egyébként zsidó – Eduard Fuchs erotika-történeti albumait szerethette, nyilván illusztrációi miatt, mert ezekből – állítólag – megvolt néhány kötet,^{cclxvi} míg mára csak hült helyük maradt. De nemcsak a szerző származása miatt lehetett oka, hogy e könyvet ne tegye kirakatba. A nemiség zsidó jelenségnek minősült a náci mitológiában. És ha a Führer a zsidó nőkről nem is értekezett úgy, mint azok, akik valamiféle szörnyként tüntették fel, például a vagina dorsatáról (tüskés hüvely) szóló Ezra Pound költő, a *Mein Kampf*-ban, ill. annak Bécsében megjelent a német nőt elcsábító, megfertőző zsidó. Egyik korabeli Hitler-könyv szerzője fel is hívta a figyelmet, hogy Bécs a szexuál-antiszemitizmus színhelye volt. Rathenau meggyilkolásához hasonlította azt, ahogy az erotikus könyvek írójának, Hugo Bettauernek, ugyancsak zsidósága miatt, kioltották az életét. “Északon egy zsidót halálbüntetéssel sújtanak, ha belép a közéleti politikába. Délen örvényvágának áldozata.”^{cclxvii}

Hitlernek a nőkhez való viszonyát valami érzélgős galantéria jellemezte. Megvetette a nőt, de hatott rá vonzerejük. Az okos nőktől irtozott, a butácskákat jól tolerálta, és – tudjuk – így volt a férfiakkal is, munkatársaival, ha csak nem voltak feltétlenül lojálisak. Azon nők közül, akikkel viszont kapcsolatba került, nem egy gyanús körülmények között vetett véget saját életének. Élettársa, Eva Braun is többször megpróbálta. Persze ebben szerepe lehetett annak is, hogy a Führer gondosan vigyázott a maga aszexuális jellegére. Tudta nők tömegének vonzalmát és rajongását akkor tudja biztosítani, ha nem nő. A freudista-kommunista Wilhelm Reich hívta fel a figyelmet arra a részmozzanatra, hogy Hitlernek éppen az apolitikus választókat sikerült mozgosítani, és nekik köszönhetően nyerni. Ezekre hatott a fasiszta rituálének és szimbólumoknak szexualitást pótló jellege. Mert “az apolitikus embert lekötik szexuális konfliktusai”, és a szublimáció lehetőségét a náci politikai extázis biztosította. Megértették, vagy inkább megérezték hogy a horogkereszt például a nemi közösülést jelképezi,^{cclxviii} miközben a náci propaganda szerint a népet nép zárt egységét fejezte ki, és Rosenberg szándékának megfelelően a “fajtisztaság”-ot, “életter”-et, az “életújító termékenység”-et mind fel kellett idéznie. (Bár a náci szimbólum hajdan elsősorban a fény szimbóluma volt, az élet állandó megújulását jelképezte, amely a világ legkülönbözőbb pontjain feltűnik,^{cclxix} és állítólag Hitler szülőfalujának templomában is lehetett látni, a kis Adolf füzetébe is rajzolgatott ilyen, de kétségtelen, hogy a náci szubkultúra obskurus apostolai használták először jelképként:^{cclxx} Lanz von Liebenfels *Ostaraja* is magán viselte, 1919-ben kitették Epp ellenforradalmi szabadcsapatai, a Thule Társaságnak is használta, így éppen eredeti értelméből kiforgatva, az élet szimbólumából a halálévá téve azt. Érthető, hogy Honti János, a nácizmus majdani áldozata visszafogottan értekezett egyik lexikoncikkében: “Horogkereszt (svasztika): ősi ornamentum, amelyet egyedülállva vagy füzérben (ilyenkor meander a neve) a kőkorszaktól kezdve úgyszólván minden népnél megtalálunk, Afrikában pp úgy mint Európában és Ázsiában. Egyik legrégebb előfordulási területe Mezopotámia. A német nemzeti szocializmus az indogermán népek ősi szimbólumának tartja és pártjelvényként használja.”^{cclxxi} És ez a horogkereszt jól megtalálta helyét a vörös lobogó közepén, mintegy érzékeltetve a nácizmus szociális érzékenységét...) Azok a szerelmes levelek, amelyeket Hitlernek női rajongói írtak, éppen Reich tézisének igazolják.^{cclxxii} Igaz, sok esetben ellenőrizték hatóságilag, hogy a levélíró épelméjű vagy sem. De általában mély tisztelet, a popsztárnak kijáró rajongás árad belőlük. Politikának nyoma sincs bennük, szemben a születésnapjok jókívánságok tömkelegével.

A Führer tisztában volt a női vonzerő varázsával. Szeretett kurizálni, pontosabban: bécsi kedélyességgel

flörtölni. Erich Fromm szerint a kedves ember álarcát is magár tudta öltetni.^{cclxxiii} Szerette, ha néhány csinos nő is van a társaságában. És kifejezetten szerette, az “anyai barátnőket”, azokat az idősebb hölgyeket, akik őt bevették szalonjukba.^{cclxxiv} Megvétőzta, hogy a Pártból kizárják a bubi-frizurás hölgyeket. A női egyenruhát is ellenezte. “A politikai tántikat” – így nevezve azokat, akik mindenáron tanácsokkal akarták ellátni – viszont már-már gyűlölte.^{cclxxv} Legfeljebb az okozhatott neki örömet, ha egymás között veszekedtek. Műveik éppen ezekről az egymás közötti civakodásokról is tanúskodnak.

A “politikai tántik” marakodásának élményét a nagy öreg katonának, Ludendorffnak új felesége szerezte meg, és ellenfelei. A náci mozgalom krónikája egyenesen neki, Mathilde asszonynak tulajdonítja, hogy a hajdani sörpuccs szervezőinek útjai elváltak; olyannyira, hogy Ludendorffék Hitlert Róma iránti szervilitással vádolták, ráadásul még azzal is, hogy a pápa egyenesen megvesztegette a Führert.^{cclxxvi}

Az egyik ilyen tánti Mathilde asszony volt, az öreg katonának, Ludendorffnak második felesége. Őnagysága csalódhatott férje hajdani szövetségesében. Mert 1923-ban, “A halhatatlanság akarásának győzelme” című könyvének dedikációjában ilyesféle intelmekkel állt elő, egyébként önmagát idézve, a lapszámot is feltüntetve, ha netán kézírását nem tudnák elolvasni:

V. Ének »A szent titok« (58. l.)

Ne felejtsd, te ifjú, te áldott lélek,
Ha valaha is elhagyod a másvilágot,
Akkor te tökéletes Isten vagy,
Ameddig élsz.”

VII. Ének »A lét rovásírása« (73. l.)

Járd be az ország tartományait
És hirdesd a szegényeknek, a hataloméhségtől alávetett nemnek
A lét igazi rovásírásos jegyeit!
Hirdess a szegény, halálosan beteg népnek
Az anya vigasztaló szavát.
Soha sem akar az élő élet leigázni,
Csak a fecsegő holt igaz le fecsegő holtat!
Élő vagy te én népem,
Ezért Isten vagy és szabad!”

Prózában is éppen egyszerre ilyen fennkölték és zavarosak ezek a tanok. Az SS “német istenhit” nevű vallásának a forrásvidéke ez. Bormann párttitkár néptárs is ilyesmihez csatlakozott, amikor német istenhívőnek vallotta magát. Persze ő nem írt, mint Mathilde asszony “a lelkiismeret viszonylagosságáról”, amely a “népek és az egyes emberek erkölcsi fejlődésének hatalmas akadály”. Főleg azért, mert az emberek nem hallják meg a bennük megszólaló “Isten szavát”. A tízparancsolat – hangzik a zseniális kinyilatkoztatás – zavaros. Vele szemben “a mi életerkölcünk az érzés zsenialitásának beteljesítéséhez új utakat mutat, a gyűlölet és szeretet új köztábláit adja elénk, mert így szól: szeretetedet és gyűlöletedet vezessék a zsenialitás parancsolatai...” Hogy ez pontosan mit jelent, nemsokára kiderül: “Az ilyen szeretet és gyűlölet megtiltja a válogatás nélküli altruista és egoista tetteket.”^{cclxxvii}

Egy másik “politikai tánti” a “németkeresztyének” irányzatát képviselte. A “németkeresztyén” Guida Diehl – ugyancsak neki, méghozzá “az együtt való harc jegyében” neki ajánlott – s éppen Mathilde Ludendorff ellen irányuló brosját szintén meglegjük a könyvtárban. Hitler persze nem fogadhatta el a németkeresztyének ama tételét, hogy a judaizmus és a kereszténység halálos ellenségek. Tudnia kellett, milyen ingoványos területre vihet annak feszegetése, hogy éppen az ősgermánság példája mutatja a német népnek a “Krisztushitre való eleve elrendeltségét”.^{cclxxviii} S hogy az ő szerepe a Krisztushoz hasonló: “Hitler megtanított minket, hogy Istent jobban lássuk!”^{cclxxix} S mit kellett jobban látni? Azt, hogy az “Isten birodalmában nincs etika és dogmatika”.^{cclxxx}

Hitler persze fikarcnyit sem törődött a figyelmeztetésképpen neki megküldött, valóban keresztény szellemiségű könyvekkel,^{cclxxxi} és nyilván a náci papok munkáit sem forgatta.^{cclxxxii}

Szemlélnk is érzékelteti, miért becsülte Hitler többre a – lutheránus megalkuvó papok ellenében az Ótestamentum mellett hitet tevő – legjobb lutheri hagyományokat folytató Hitvalló Egyház híveit, mint a “német keresztényeket”.^{cclxxxiii} Azonban Hitler azt is érzékelhette, hogy az a dilettáns álmissztikus halandzsa, amely a kereszténység tanítását próbálta nacionalizálni és gyermek módra átmagyarázni, óhatatlanul a keresztény “gyökerek”-hez való megtérést is elősegítheti. A katolikus egyház azonban mintha ezt nem ismerte volna fel. Róma – bár azzal nyugtatta magát, hogy számára ez a háború nem létezik – politizált, és csak a túlélésre játszott. Nem tagadta, sőt egy-egy körlevélben nyíltan ki is mondta, hogy a kereszténység a

nácizmus tagadása, de nem vállalta ennek kiátkozását. Talán az egyház belső gyengeségét becsülték túl. A katolikus papok gyakran jelentettek a fiatalok vallási közönyéről. Az SS levéltárában az 1940-es évek elejéről fennmaradt egy rövid, de annál tanulságosabb eszmefuttatás „A faji gondolat politikai hordereje” címmel, és ebben a belpolitikai tapasztalatok között jelentős helyet foglal el annak jelzése, hogy a bensheimi gimnáziumban azok, akik „belsőleg ellenségesek” azok érdeklődnek a leginkább a tudományok iránt, és a náci tanárok és ellenőreik döbbenetesen kérdezik, miként lehet, hogy az érettségizők 80%-a 1940-ben katolikus teológiát akar tanulni, ráadásul ezek a legjobbak biológiában és a hozzákapcsolódó fajelméletben.^{cclxxxiv} Mély bölcsességgel hangsúlyozza John Lukacs, hogy a radikális pápai fellépés, ha talán nem állíthatta volna meg a mechanizált emberirtást, sőt talán az áldozatok számát emelte volna, „hosszú távon, akkor is óriási hatása lehetett volna, nemcsak a katolikusok, hanem minden más keresztény, a szabadgondolkodók és a zsidók között is Európában – mert e háború szenvedései és tapasztalatai milliók fogékonyságát és vágyát ébresztették fel az olyan vallási vezetés iránt, amelyet a hagyományos és egyetemes katolikus egyház adhatott volna.”^{cclxxxv} Így aztán a nácizmussal a svájci reformátusok fordulhattak a legnyíltabban és legélesebben szembe.

A náci mitológia nihilizmusát az állandó rituális jövés-menés csak ideig óráig feledhette. Az a mániákus mozgásigény, amelyet Hannah Arendt a totalitárius mozgalmak alapvető sajátosságának tart, óhatatlanul a háborúhoz kellett hogy vezessen. Eleve erre is készültek. A nagy parádék is erre készítették fel. Ugyanakkor – mint Ralf Dahrendorf hangsúlyozza – „a nemzeti szocializmus ideológiája és a gyakorlata közötti ellentmondás amennyire megdöbbentő, annyira érthető”. A náci paladinok művei jól példáznák ezt, ha megvolnának.

A funkcionáriusok műveit keresgélve, Goebbelstől semmit nem találunk. Elképzelhető nem is akarta untatni a Führert, és elég ravasz volt ahhoz, is hogy tudja, netán olyasmit talál írásában a Führer, amiért megharagszik. Göringtől maradt valami, de ajánlás és *ex libris* nélkül.^{cclxxxvi} Az viszont jó taktikai érzékre vallott, hogy Göring megküldte a Führernek az őt, mint hűséges szolgát dicsőítő munkácskát.^{cclxxxvii} Rosenbergtől is csak egy mű van, az 1918-i novemberi forradalom vezetői és vélt vezetői ellen írt pamfletgyűjtemény, és azt is – hűségét kiemelve – az a Gregor Strasser ajánlotta, akivel Hitler az elsők között számol majd le a „hosszú kések éjszakáján”.^{cclxxxviii} Hasonló a Gottfried Feder esete is. Könyvével 1924 karácsonyán lepte meg barátját, aki még csak egy volt a hét mitikus pártalapító közül. (Hitler magát nevezte szívesen a hetedik pártalapítónak, mert bármennyire is harcolt a babona ellen, a számmisztikában némileg azért hitt, vagy legalább mások hitét szerette kihasználni. Valójában Hitler az 555. számú pártigazolványt kapta meg, amikor belépett, és hétagú bizottmánynak volt a legutolsó tagja.^{cclxxxix}) Feder művéhez a megajándékozott maga írt előszót, hangoztatva, hogy e könyvvel „mozgalmunk irodalma elnyerte katekizmusát”.^{ccxc} Ez ugyanis annak a – kapitalizmusnak korlátokat állító – vegyesgazdaságnak az igényét vázolja fel, amelynek rasszista „metafizikáját” maga a Führer alakította ki,^{ccxci} bár e szót nem kedvelte, és nem is használta.

A náci filozófia jelesei közül a fajelméletben vezető Hans Günther professzornak egész sor műve ott díszelgett a Führer polcán. A Lehman testvérek küldték meg. Van olyan kötet, amelyben még dedikációt sem találunk,^{ccxcii} 1923-ban „a német faji gondolat sikeres előharcosának” szólt az ajánlás,^{ccxciii} 1925-ben már csak „nagy barátsággal”, a megajándékozott nevének jelzése nélkül,^{ccxciv} 1930-ban „a faji gondolat úttörőjének”,^{ccxcv} 1933-ban is így írtak, immár: a birodalmi kancellárnak.^{ccxcvi} Hogy elolvasta-e a megajándékozott ezen műveket, nem derül ki, mert nem hagyott bennük nyomott. Sok újat nem mondhattak neki. Számunkra – akik az osztályrasszizmus légkörében nőttünk fel – érdekesebb, mert bevezet a hivatalossá emelt fajelméletbe. Láthatjuk, amint a marxista történelmi szükségszerűség helyett faji szükségszerűség szerepel. Azt is megsejlelhetjük, amint az osztálymechanika helyett a náci materializmus a vérmeghatározottságot hangsúlyozza. A megdicsőülést azonban összekapcsolja a bukás lehetőségével. Ennyiben hű saját voluntarizmusához. Günthert egyébként éppen materializmusa miatt támadták kollegái. Az egyetemi életben ugyanis a régi professzorok így próbálták a szellem nevében távortartani a nyomakodó náci tudósokat.^{ccxcvii} A professzor urat természetesen sikerült megvédeni. Különösebb disznóságot nem csinált, mert bár azon amerikai munka, amely 1941-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy mit jelent Hitler győzelme minden egyes amerikai számára, a fajelmélet „főpapja”-ként mutatta be,^{ccxcviii} megúsza, 1945 után publikálhatott, és még egy amerikai genetikai társaság is tagságával tisztelte meg.^{ccxcix} De Gaulle szerint ugyan a katona, aki megtagadja a parancsot, és az értelmiségi, aki hazudik: áruló. Günther professzor úr feltehetően őszinte volt, akkor is, amikor alkalmazkodott a változó körülményekhez.

f. Náci mitológia II.: fajtenyészet, okkultizmus, gnoszticizmus.

A legjobban a földművelési miniszter Walter Darré példája érzékeltethetné ideológia és gyakorlat eltérését és koherenciáját. Hitler könyvei között nincsenek meg a művei. De talán Hitlernek is küldhetett műveiből, ha Baldur von Schirachot például megajándékozta, és olyan ajánlással látta el, hogy még a Führer is csak rábólintott volna: “Ha nincs bátorságunk, hogy a vér kérdéseit legutolsó konzekvenciáig világosan és félreérthetetlenül megválaszoljuk, munkánk eredménye remegő lábakon álló óriás marad.”^{ccc} Az állattenyésztésben szerzett tapasztalatait talán egyetlen náci vezér sem próbálta ilyen következetesen alkalmazni a társadalompolitikában, mint ez a hajdani lótenyésztő. “Új nemesség a vérből és a földből” című munkájában úgy osztályozta a nőket, mint a fajnemesítésre és sterilításra ítélt állatokat. A sertést valamiféle nemzeti állatként mutatta fel, mert a disznóhús-evést a faji magasabbrendűség mércéjének képzelte. Szerinte a sémi nomádok életformájuk miatt sem fogyasztották, szemben a megtelepedett északi emberekkel, akik nem nomadizáltak, csak vándoroltak, különben a görögöket nem lehetett volna árjásítani. Könyvet is írt “Sertésgyilkosság” címmel, amely szerint azért köszöntött be az első világháborús ínség, mert 1915-ben a nemzetközi zsidóság politikai világszemléletének jegyében a zsidó professzorok lemeszároltatták a 25 millió sertésállománynak több mint egyharmadát. Ugyanakkor a szerzőben volt annyi tapintat, vagy inkább karriertudat, hogy a vegetáriánus Führernek e művéből nem küldött, legalábbis nem szerepelt a megajándékozottak listáján.^{ccci} Hitler egyébként szívesen hallgatta Darré eszelős tervezetéseit,^{cccii} de a parasztság anyagi segélyezését célzó konkrét és ésszerűnek látszó kéréseit és terveit félreseperte.^{ccciii} Ugyanakkor szabad teret hagyott neki, ha nem kerestezte elképzeléseit. A törvényhozásban sok vonatkozásban az ő javaslatai érvényesültek, amikor “a parasztság fenntartására vonatkozó törvény” előírta családfák összeállítását, hogy a párválasztásnál a felek “genetikai értékét” ellenőrizni lehessen.^{ccciv} És ami fontosabb, a paraszti birtok kiterjedésének minimumát is rögzítették, az örökösödést gyakorlatilag csak az elsőszülött javára téve lehetővé.^{cccv}

Darré nem vetette meg a paraszti fajmisztikát sem,^{cccv} sőt ideológiai halandzsával élve, betiltotta azt is, amit ma biogazdálkodásnak nevezünk. Az volt a biogazdálkodás hívei ellen a vád, hogy Rudolf Steiner ezoterikus antropozófiájának a hívei. A náci már régóta gyűlölték Steinert, mert elítélte azt a fekete mágiát és teozófiát, amely a náci “német istenhit”-hez kapcsolódott.^{cccvii} 1922-ben alig úszta meg verés nélkül egyik müncheni előadását, mert a nemzeti határok megszüntéről beszélt.^{cccviii} Egyébként Wilsont is elmarasztalta Közép-Európa szétzúzása miatt, és a Bismarck, valamint Andrássy Gyula által kialakított szövetségi politikát tartotta ideálisnak. Az erről szóló műve Hitlernek is megvolt, aki *ex libris*-ét is beleragasztotta.^{cccix} Arra azonban semmi okunk sincs, hogy Steiner ezoterikus szemléletét a náciizmus barbarizmusával rokonítsuk.^{cccix} A biogazdálkodás betiltásának története sem tartalmaz ilyen okot.

Steiner természetesen a műtrágyázás ellen lépett fel. A műtrágyázás elleni propaganda pedig a műtrágyagyártásra épülő német hadigazdálkodást zavarta volna. Darré ezért – és nem elvi okokból – nem engedélyezett semmiféle vitát. Az első katonai sikerek után azonban úgy érezte, lazítani lehet a kötöttségeken, sőt más gazdálkodási módokkal is lehet kísérletezni. Mert amint 1941 júniusának elején W. Frick belügyminiszternek kertelés nélkül megírta: a műtrágyázás “azzal a veszéllyel jár, hogy a mezőgazdaságot zsákutcába viszi”, és a “német táj elpusztításához vezet”. Ezért próbálkoznunk kell a biogazdálkodással is, mert egyik lehetőség a káros folyamatok megállítására. Az eddigi eredményeket jónak tartotta. Rosenberggel megállapodott, hogy az ideológus a kérdés Steinerhez kapcsolódó részét vizsgálja meg, ő pedig a mezőgazdaságit. Ezt a levelet Darré még harminc náci vezetőnek is megküldte. A biogazdálkodást pedig már korábban átnevezte “biodinamikus gazdasági mód”-ról “élettvörvény-mezőgazdaság”-nak. Csakhogy Bormann párttitkár néptárs közelebb állt a vegyipari érdekekhez. 1941 júniusának végén közölte a Führer parancsát: a műtrágyázás elleni további propaganda eltűrhetetlen, Steiner világnézeti tanításai elfogadhatatlanok. A biogazdálkodás folytatóit – ami feltehetően már erőfölény fitogtatás is volt a titkár úr részéről – letartóztatták.^{cccxi} A technokrata náci pedig Darré párttársukat is, ún. protoekológiai nézetei miatt gyanakodva figyelték; a nemzeti elv tisztaságát is féltették tőle,^{cccxi} bár ez a bizalmatlankodás inkább a totalitárius mozgalommal járó totalitárius gyanakvás természetéből következett, mintsem sertés-kultusz prófétájának ideológiai hűtlenségéből.

A Führert nem hatotta meg a parasztmisztika. Aligha merült el mélyebben az északi faj sajátosságait és hiedelmeit taglaló könyvekben. Még akkor sem, ha esetleg neki ajánlotta a szerző vagy a kiadó,^{cccxiii} ha netán még a címodalra is rányomtaták, hogy neki szól a mű,^{cccxiv} vagy éppen Himmler küldte.^{cccxi} Nem is igazán Hitler volt a moelleri birodalom vezére, hanem a Reichsführer: Himmler. A náci államon belül,

amelyet magánbirodalmak halmazának is lehet tekinteni,^{ccccvi} ő építette ki a legnagyobb birodalmat: az SS-t. Ennek keretén belül működött az áltudományos obskurantizmus leghatalmasabb intézete: az Ahnenerbe, amelynek műhelyeiben a népmesekutatástól az örökléstanig mindennel foglalkoztak.^{ccccvii} Himmler főpapként és főmesterként trónolt a teuton külsőségeket mímelő szeánszokon. Albert Speer szerint Hitler kinevette az SS-ideológiáját.^{ccccviii} Himmlernek elnézte – mint Bormann naplója szól: – “a babona” művelését. Hiszen a birodalmi vezér kapta a legfontosabb feladatot: a koncentrációs táborok felállítását és üzemeltetését. E feladat végrehajtásában pedig nagyon is támaszkodtak a tudomány eredményeire, és nagy adag okkultizmusra is szükség lehetett, hogy bírják a lelki megterhelést. Himmler “tudományos” szenvedélyének morbiditását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy 1943 áprilisában az Auschwitzba hurcolt cigányok ellátásán némileg éppen fajtudományi megfontolásokból akart javítani. Bormann párttitkár néptárs 1942. március 12-i leveléből kitűnik, hogy – nyilván Himmler jóváhagyásával – felvetődött a cigánykérdés felülvizsgálatának igénye. A fajilag alacsonyabbrendűnek nyilvánított és halálra ítélt – romák sorsán nem akartak változtatni, ám az ún. tisztafajú cigányoknak még a Wehrmachtban való szolgálatot is engedélyezték volna, és előírták volna “a nyelv, a rítusok és a szokások” ápolását. “A külön magatartást az igazolná – írta Bormann Himmlernek – hogy a tisztafajú cigányok általában nem viselkednek társadalomellenes módon, és kultuszaikban értékes germán népszokásokat őriznek, amelyeket tudományosan kutatni kell.”^{ccccix}

Áltudományos szenvedélyében Himmler megengedhette magának még azt is, hogy asztrológusokat tartson. Hitler azonban Hess szökése után elég keményen fellépett az asztrológusok ellen. Részben azért, mert megzavarodott helyettese kedvelte őket, és hallgatott rájuk, részben azért, mert az asztrológia az ő objektivitása mellett egy másikat képviselt, és nem ismert faji különbségeket. Nem is beszélve arról, hogy akadt, aki már 1939-ben megjósolta a bukását; igaz, elhamarkodva még 1940-re, amikor éppen hatalma csúcspontjára ért.^{ccccx} Himmler mégis odavehette magához az üldözött asztrológusokat, még azt is, aki megjósolta a július 20-i merényletet, és a Führer sikertelenségét olvasta ki a csillagokból. “A hűséges Heinrich” -nek ez némileg kapóra jött, amikor eljátszott azzal a gondolattal, hogy miként menthetné a bőrét, ha kell: árulással.^{ccccxi}

Ugyanakkor bizonyos határokon nem lehetett túllépni, bizonyos formákat be kellett tartani. A Tagore-könyv ajánlásában kifejezetten ingerelhette Hitlert, hogy a rúnákból való idézet után az neki mint “kedves Armanen-testvéremnek” szólt.^{ccccxii} Az Armanen ugyanis az okkult obskurantizmus egyik prófétájának, az ugyancsak álnemes Guido von Listnek az elmeszüleménye. Magasabbrendű ős-árja. Olyan mint a másik álnemes próféta Lanz von Liebenfels magasabbrendű embere, akinek ideológiája az antiszemitizmus, és győzelemre viszi a “faji forradalom” ügyét. (Lanz von Liebenfels “filológiai” okfejtése szerint az antiszemitizmus majomellenesség, mert a simia=Affe, azaz majom.)

Hitler már a századelő Bécsében megismerhette List és Lanz eszméit. Hiszen itt vert magának tanyát az okkult szubkultúra. Ez is a szecesszió világához tartozott. Annak másik arca. Karl Kraus érezte, milyen indulatok forrnak, amikor 1909-ben úgy nyilatkozott: “Európában nemsokára emberbőrből készítenek kesztyűt.”^{ccccxiii} Ebben a csillogó és egyben szennyes Bécsben a társadalmi hierarchia csúcsán: a tehetetlen polgár, aki a művészetben valósítja meg önmagát. A dosztojevszkiji nagyvárosi alvilágban a tehetetlen, de hatalomra törő vagy hatalomról álmodó kispolgári fél-egzisztenciák mágikus álmódosásokban éltek ki magukat. Itt jelent meg Lanz von Liebenfels lapja, a még a 30-as években is még virágzó “Ostara. Folyóirat a szőkék számára”. Nincs bizonyíték arra, hogy Hitler ezt olvasgatta volna,^{ccccxiv} még akkor sem, ha a szerkesztő szerint ő “a mi egyik tanítványunk”. De csak egyik, mert még Lenint is tanítványának tekintette bécsi mester.^{ccccxv}

Hitler könyvtárában csak Lanz “zsoltárfordításait” találjuk meg.^{ccccxvi} Ezekben a “fordító” úgymond a “hagyományhoz” tartotta magát, amikor egy-egy latin kezdősor után a fajtisztaságról szóló rigmusait felsorakoztatta. Ha a Führer e művet fellapozta, kifejezetten bosszankodhatott. Hiszen akaratlanul, de éppen a fajelméletet tette a náci előtt is nevetségessé. Nevetségessé tette az áltudományt. Johannes Hering, a Párt okkultizmus-szakértője a következőképpen fogalmazta meg az – úgymond – helyes álláspontot: “nemzeti szocialista szempontból, azaz józan tudományos szempontból az ő – mármint Lanz von Liebenfels – tanításának sok elemét természetesen el kell vetni, ahogy Guido von List fantáziálását is, aki armanságát teljes egészében az újjából szopta, és el kell utasítanunk az asztrológia iránti vonzalmakat, amelyeknek Dinter is áldozatul esett. Nekünk tiszta akarat-embereknek kell lennünk. Isten értelmében kell legyőznünk a sorsot.”^{ccccxvii}

Hitler maga persze foglalkozhatott az okkultizmussal. Kellott is neki, mert pártját átszötte. Mondhatott olyasmit, amiből ki lehetett olvasni, hogy “meggyőződése szerint az ember mágikus kapcsolatban áll a világmindenséggel”.^{ccccxviii} Kétségtelen, hatott rá az okkult obskurantizmus világa. Az okkult irodalomhoz

való viszonya alapvetően kétértelmű lehetett. Az okkultizmus eszméi – nyilván – már holisztikus jellegük miatt is foglalkoztatták, hiszen ő maga is holista volt. Ezért lehet feltételezni, hogy egyszerre vonzotta és taszította az okkult. Ha igaz, még verset is írt: “Zordon éjszakákon gyakran kimegyek / Wotan tölgyéhez, a nyugodt tisztásra, / hogy sötét hatalmakkal szövetkezzem”.^{cccxxxix} De az ő mágiája – mint korábban jeleztük – antiokkult mágia. Mágikus hatást keltő elemekkel manipuláló propaganda.

Könyvtárában azért felbukkan az okkult. Még idevágó 18. századi kéziratot is találunk (a kincskeresés technikájáról).^{cccxxx} Talán ez lehetett a legkedvesebb okkult könyve, mert a többiben a pozitíven rá vonatkoztatható vagy jó tanácsként felfogható üzenetek mellett, mindig találhatott valami olyan figyelmeztetést, amely baljós mozzanatnak is bizonyulhatott. Hiszen olyan abszolút mércével mérik az okkult szerzők az igazat kereső és megfelelő figurákat, amelytől a földi olvasó csak visszarettenhet. Ráadásul gyakran nők ajánlották a Führernek e könyveket. Ugyanakkor e művek nyakatekert okfejtéseinek labirintusát aligha lehetett kedve végigjárni az “Olvasó”-nak. Például Abdruschin (polgári nevén: Oskar Ernst Bernhardt) Grál-üzenete hatszáz oldalas gnosztikus halandzsa.^{cccxxxi} Nehezen is követhető, amíg megtudjuk, hogy miért éppen Immanuel az új megváltó. Okkultizmusára jellemző, hogy az okkultizmustól elhatárolja magát. De óhatatlanul a Führerre gondol az olvasó, amikor megtudja, hogy “aki az igazságot keresi vagy hozza, nem személyesen adja át magát, hanem azt hoz, amit mond.”^{cccxxxii}

Az alkimista kompendium utánnyomása zagyvaságként hathatott.^{cccxxxiii} Például az ahogy leírja, miként lehet porból állatot előállítani. De vajon az a bejegyzés a dedikáció alatt, amely két külön megjelölt oldal okfejtését foglalja össze, nem vonatkoztatható-e a Führerre: “Aki magában és az egész természetből felismeri Istent, az tudja az igazságot.” És nem olvashatta-e ezek után a Führer egyetértéssel annak kifejtését, hogy a csöcselék és a teológus miért nem tudják Istent megismerni. Hasonló együttérzéssel pillanthatott bele a ma is népszerű ezoterikus szerző Bó Yin Râ “Az imádság” című – ugyancsak neki dedikált – művébe,^{cccxxxiv} amely szintén azt fejtegette, hogy a istenség az emberben lakozik, és az imádságban csak azt lehet kérni, “ami már az őslét akaratából kifolyóan már megvan az örökkévalóságban”. Valószínűleg maga a szerző (ő dedikálta a könyvét) jelölte meg ezt a mondatot: “Azok képesek a jövőt alakítani, akik valóban tudnak »imádkozni«.”^{cccxxxv}

Kérdés: Nem meríthetett-e a Führer az ilyesmiből erőt, hogy Isten akarataira hivatkozzon? Ha a hitleri szóözonben az okkult és ezoterikus irodalommal közös elemeket találunk, aligha kell feltételeznünk ezeknek az idézett olvasmányoknak a hatását. Inkább e művek szerzőivel való együttgondolkodást sejtetnek a közös elemek. Ha pedig beleolvastott, akkor inkább utólagos helyeslés nyomaira bukkanhatunk. Jellemző, hogy Hitler nem húzott alá semmit Herman Wirth azon “Mi a német?” című könyvében, amelyet a szerző dedikált neki, némi bizalmaskodással: “Adolf Hitlernek az ő küldetésébe vetett szilárd hittel a |jegyében.”^{cccxxxvi} A jel – egy függőleges vonal, mindkét végén egy-egy karikával – Odal-kereszt, ez ellen harcolt Róma – a szerző szerint. A német szó az óporosz tauto-ból származik, mely földet jelent, tehát nép és föld szerves egységére utal. Az év, tehát azaz időszakasz, amikor a nap körbejárja a földet: “Isten, a világszellem fia általi kinyilatkoztatása.” A horogkereszt erre utal. Odal = Adel, azaz nemes, jelentése: istentől való. Isten maga a fény, a német magától istentől való. A német ősvallás megtalálásával meg lehet akadályozni Róma előretörését – fejtegeti továbbá a szerző, aki szerint: “Az északi embernek önmagát kell és önmagát fogja megváltani.” Ezen mű megjelenése után Hitler kapott egy névtelen hódolójától még egy példányt. Ebben viszont oldalhúzással jelölt néhány részt, olyanokat amelyek politikai pragmatizmusra vallanak: “A mi északi ébredésünk, a mi »német« mozgalmunk, nem ilyen- vagy olyan-ellenes, csak önrendelkezésének istenadta jogát követeli mint a világban létező organizmus. Nem érhet már célt, ha ezt az északi mozgalmat külső erőszak eszközeivel, külső vagy belső állami hatalmakkal, rágalmazással és szellemi, valamint lelki felismerések elnyomásával akarják megfojtani. Semmiféle pillanatnyi állami kormányzati hatalom, szellemi vagy vallási szervezet sem tudja feltartoztatni. Minél nagyobb a nyomás, minél nagyobb a rágalom, a gyűlölet, annál erősebb lesz.”^{cccxxxvii} A szerzői dedikációban szereplő “kereszt” nem tetszhetett Hitlernek, de amit a horogkeresztről olvasott, már inkább, mert jelölte: “Ez a »német« vagy népi mozgalom jelképe, amelyet nemzeti szocialista módon vezetnek, és soha sem vallás- vagy egyházellenes, mint a centrum szoros szövetségese, a marxizmus és ennek politikai szervezete, a szociáldemokrácia, a munkások tömegcsalása és mindazon jóhiszeműeké, akik még követik.”^{cccxxxviii}

Jellemző, hogy Hitler ebben a félig-meddig – obskurantizmusa miatt – okkult munkácskában a racionális mozzanatokat jelölte. A Führernek nem volt szüksége az okkultizmus szakértőinek siserahadára. Egy Führer mégsem lehet egy Abdruschin inasa. Az okkult szerző versenytárs, rosszabbnak tűnhetett mint bármely “a politikai tánti”. Láttuk, nyilvánosan is elmarasztalta az okkultistákat. Okkal érezhette, hogy lagarde-i és wagneri-chamberlaini vezér abszolút hatalmát veszélyezteti az okkult, az ógermánizáló romantika. Az

említett Thule Társaság a náciizmus egyik műhelye volt. De amikor 1934-ben Rudolf von Sebottendorf elkezdte hangsúlyozni, hogy ki mindenki jött innen a Pártba és mi mindent köszönhet a Párt a Thulénak, könyvét betiltották, hiszen a nemzeti szocializmus a hivatalos felfogás szerint nem lehetett más, csak a Führer szüleménye; és a társasági, konspiratív modell ellentmondott a Führer-elvnek.^{ccccxxxix} “A nemzetiszocialista párt – írja az okkultizmus technikáinak egyik értője – nem tűrt meg a titkos társaságokat, mert maga is az volt, a maga nagy mesterével, rasszista gnózáival, rítusaival, beavató szertartásaival.”^{ccccxl} A náci párt lett a győztes és mindent magába olvasztani akaró szekta. Totalitárius jellegéből következően a ceremóniákat egyszerűsítette, és szekularizálta, ugyanakkor rendkívüli dinamikát adott neki, amelyben egyetlen biztos pont van: a Führer.

Hitler át is élte a mozgalom Führer-központúságát. Ha némi jó ízlésre vallana az, hogy mozgalma és a rokon-mozgalmak sok obskurus könyvében nem mélyült el, akkor döbbenetes, de nem meglepő, hogy mint a süteményt, úgy falt egy-egy őt dicsőítő igénytelen és lapos broszúrát. Saját lapos egyszerűségében tetszeleggetett, amikor a róla szóló dicsőítményekben tallózott és egy neki dedikált munkában jelölgette ki, ami neki fenntartás nélkül tetszett:^{ccccxli}

“Miben áll Hitler nagysága és jelentősége? Nem másban, mint személyiségében. Világos szelleme átkutatta és áttekintette a népek politikai, történelmi és jelen életét. Sokat olvasott minden idők és népek államművészetének tanairól, megvizsgálta azokat, a német nép és haza számára kiválasztotta, ami helyes, jó és hasznos, és ezt kiegészítette saját új gondolataival, és új programot állított össze. És ezt, amit helyesnek és szükségesnek ismert fel, nagy személyes szellemi erejével, bátorságával és rettenthetetlenségével tette valótta, valósággá emelte. Ez a legfontosabb és ez a döntő; ebben rejlik Hitler nagysága és jelentősége. Enélkül az ő tetters nagy személyisége mindazon tanok ellenére sem eredményezett volna nemzetiszocialista mozgalmat Németországban. Szellemét és erejét átviszi valamennyi harcostársára és az egész mozgalomra, és vezeti és viszi azt előre. Személyisége a legnagyobb valóság az egész nemzetiszocialista mozgalomban: annak oka és erőforrása. A nemzetiszocializmus lényegében Hitler személyisége.”

Az Olvasónak meglehetett még ezen túlmenően is az az érzése, hogy sikerült becsapni a világot. Mert míg a náci gnózis szerint is a világ nem Isten teremtett műve, hanem örökkévaló, most íme az ő rasszizmusát – természetesen: a kereszténység szellemének ellenére – a kereszténységgel kapcsolták össze, és még ehhez a *Mein Kampf*-ból idéztek, amit külön jelölt a lapszámon:

“Isten, aki az embereket ilyen különbözőféleképpen teremtette, azt akarja, hogy mindez így maradjon, és ezért azon törekvést ültette el benne, hogy a népi és faji különbözőségeket és tulajdonságokat fenntartsa benne. Aki ez ellen harcol, örült és Isten, valamint az ő akarat ellen vétkezik. Ezt juttatta kifejezésre a mi Führerünk, Hitler könyvében, a *Mein Kampf*-ban a 630. oldalon, oly találó és megszívlelendő módon: »Isten akarata adott hajdan az embereknek alakot és természetet és képességeket. Aki az ő művét rombolja, az Úr teremtésével, az isteni akarral veszi fel a harcot.« Ebben a harcban Isten, minden dolgok ura és teremtője győzni fog a nemzetközi örültek ellenében.”

A szerző nyilvánvalóan a náciizmust elfogadó lutheránus felekezeti irányhoz tartozott, mert miután Hitlerrel szemben elmarasztalta Ludendorffékat, és Ludendorff asszony vallásalapító törekvéseit – bár férj és feleség vad antiszemitaának bizonyult – “judeomarxistá”-nak minősítette, hogy Luther dicsőítését is elzengje valamiféle transznacionális jelleget adva a náciizmusnak is, ami a képmutatásban oly sikeres Olvasót nagy elégedettséggel tölthette el, és további alamusziségekben is csak megerősíthette:

“Luther [...], aki ismert módon soha sem gondolt arra, hogy az egyházfejedelmek ellenségeskedése ellenére, katolikus egyházához hűtlen legyen, és aki csak annak javát kereste, és csak amikor az Istentől és saját német lelkiismeretétől kijelölt utat járta, amikor Róma őt kiátkozta, akkor tett szert a legnagyobb jelentőségre, nemcsak saját népe és hazája, hanem sok más nép számára is. Miért? Ezen sajnos legtöbbször nem gondolkoznak el. Mert ő csak német akart lenni, és szeretet német népéért akart hatni, élni, harcolni és halni, és méghozzá olyan időben, amikor a német nép és haza siralmas állapotban volt, más népektől megvetve, leigázva és kizsákmányolva. Ebben a vonatkozásban, ami a nép és haza iránti szeretetet és a népi és hazafiúi öntudatot illeti, szembevetendő a hasonlóság közte és Hitler között, aki egyházának hű fiaként csak annak javát akarja, és aki ma népünk és hazánk hasonló helyzetében és sok egyházi ember hasonló ellenségeskedése ellenére éppen úgy csak szeretett német népéért akar élni, halni, harcolni és halni. Ezért lehetünk mi már most sziklaszilárdan meggyőződve arról, hogy tevékenysége nemcsak a német népnek és hazának, hanem sok más népnek is nagy áldást hoz, és neve nemcsak a német történelemben, hanem a világtörténelemben is tovább él, miközben ellenfeleit már rég elfelejtették.”

Érdekes példája az elmélyült önimádatnak, az Olvasó, aki annyi gratuláló sürgönyt és levelet kapott

minden évben a születésnapjára, egyik dicshimnuszot tömegét tartalmazó könyvecskében saját nevét előszeretettel húzogatta alá, sőt volt ahol háromszor is:^{cccxlii} “Örök Gondviselés és Bölcsesség küldte a német népléleknek ebben félelmetesen nehéz időben az igazi vezért és útmutatót. *Adolf Hitler*...”

Ilyen egyszerű lenne minden? Nincsen vajon valami titkos erő, mely közreműködött volna? Hitler karrierje nem hagyja nyugodni az emberi képzeletet. Többen is próbálták Hitlernek az okkult világhoz való kapcsolatait feltárni, de sikertelenül.^{cccxlili} Valamiféle okkult, mások előtt rejtett rögeszme megvalósításának szándékát keresték cselekedeteiben. Az ilyen szerzők azonban inkább saját fantáziájuk foglyainak, mintsem a hitleri képzeletvilág elemzőinek bizonyultak.^{cccxliv} De vajon nem maga az egész hitleri szemlélet-e az, ami okkult? Némileg igen. Alapja: gnosztikus. Ennek vizsgálatához a legjobb források Hitler saját művei.

5. Hitler művei

Ha belépünk a washingtoni Kongresszusi Könyvtár Ritka Könyvek Gyűjteményének raktárába az első, ami feltűnik a polcokon egy sor hatalmas *Mein Kampf* kötet – vakok számára. Egyébként Hitler saját műveiből nem sok maradt. A Hitler-kutatás számára fontos beszédeinek barna kötetekbe foglalt gépírással – és csak csekély részben sajtókivágatokat tartalmazó – gyűjteménye, mert ez teljesebb minden eddigi kiadásnál. Feltehetően az élő beszéd alapján jegyezték le őket, mert itt-ott a gépíró kihagyott egy-egy szót. Ha átnézzük teljesebb képet kapunk arról a borzalmas szóözlőről, amellyel Hitler bebeszélte magát a hatalomba, hogy aztán folytassa útját a pusztító pusztulásba. (Ha majd a továbbiakban beszédeiből idézünk ezen tematikailag csoportosított beszéd-kötetek alapján tesszük.) Ami maradhatott volna még az például a *Mein Kampf* valamennyi kiadásából egy-egy kötet. De sajnos, vagy szerencsére csak néhányat találtunk, azt is amelyet feltehetően ő firkált össze, kutatásaim utolsó pillanataiban, pedig érdemes lenne például megvizsgálni, hogy nyelvilag miként próbálták csiszolni. Nem maradt egy példány sem első könyvéből, holott – mint látni fogjuk – nem is olyan érdektelen.

a. Hitler legelső könyve

Hitlerrel úgy vagyunk mint a befutott költőkkel, akik először rossz verseket írtak. Első könyvét letagadja, és ezt általában elfogadják. A szakirodalom is gyakran elfeledkezik róla. Márpedig megjelent és fontos. Ernst Nolte a fasiszmus fenomenológiájának elemzésében nagy teret is szentel neki.^{cccxliv} Igaz, Hitler első könyve nem egyedül az ő műve. Dietrich Eckarttal írta. Pontosabban: beszélgetés ez a könyv, de ő beszél többet. Akadt, aki az egészet a költő-újságíró Eckart szüleményének tartotta,^{cccxlv} de e vélemény éppen azok részéről, akik ismerik a Führer művét határozott elutasításra talált.^{cccxlvi}

A mű címét talán valóban Eckart mester találhatta ki. Meglehetősen eredeti: “A bolsevizmus Mózesről Leninig. Beszélgetés Adolf Hitler és köztem.”^{cccxlvi} Hitler külpolitikai eszmefuttatásainak kötetét, amely a *Mein Kampf* után készült, mindenesetre megtévesztően adják ki úgy, mint a szerző második könyvét.^{cccxlvi}

Az Eckarttal való beszélgetés fontos mű: önfeledt, de semmiképp nem öncélú fecsegés. Két bohém cseveg, miközben egyre komolyabbra fordul a szó. A korabeli náci alvilág – a dosztojevszkiji podpol – beszédkultúrájának és eszmevilágának dokumentuma. Olyasmit is elmondott Hitler, amiről később hallgatott. Így volt az első művet feledtető *Mein Kampf* is. A kancellár megbánta nem egy megnyilatkozását,^{ccccli} de a lényegen nem talált semmi változtatni valót.^{ccccli} A külpolitikáról szóló következő – ún. második, valójában: a harmadik – könyvét már nem is tette közzé. Érezte, ha őszintén elmondja hatalmi célkitűzéseit, fegyvert adna ellenfelei kezébe. És valóban: franciára és angolra a *Mein Kampf*ot már azért fordították le, hogy lássák, kivel van dolguk. Ugyanakkor félre is vezető a nagy mű, mert szerzője szakember-politikusnak jobb volt, mint írónak. Ha kellett, bámulatos fürgeséggel majdnem csiszolt francia diplomatává vedlett át. Amikor például a közelmúltig tevékeny közíró, Bernard de Jouvenel nyugtalankodva tette szóvá neki, hogy *Mein Kampf* Franciaországra vonatkozó részeit át kellene írni, a Führer így vágta ki magát: “Ön azt szeretné, hogy könyvemet korrigáljam, mint egy író teszi, aki műve átdolgozott változatát adja ki. Én azonban nem vagyok író: politikus vagyok. A korrekcióra külpolitikámban keríték sort, amelynek célja a Franciaországgal való megegyezés. Ha sikerül nekem megvalósítani a német-francia közeledést, akkor ez méltó korrekció lesz. korrekciómat a történelem nagy könyvébe írom be.”^{ccccli} Erre még a tanítómester is elképedt volna.

Eckart és Hitler beszélgetése, a Mester és a Tanítvány színrelépése. Ismerjük, amikor a Mester valósággal gyönyörködik tanítványában. Eckart is így tett, magyar tv-zsargonkifejezéssel élve: alákérdezett. És ámult, amikor Ő válaszolt. Minden oka megvolt rá. Ez volt az ő önmegvalósulása. Hiszen amennyire szerencsétlen, olyannyira gyűlölködő figura lehetett. Egyik arca az érzelgősség, másik az antiszemitizmus. “A békakirály” című drámája Rosenberg könyvei közé került, unokahúgához intézett fájdalmas dedikációval, amelyben a következő – versbe foglalt – érzés megismerését soha sem kívánja :

“A boldogságot keresed tévelyegve,/ miként a hullám tévelyeg a tengerben/ míg meg nem törik a sziklán,/ hirtelen fény, futó tajték,/és fölötted és álmod fölött/ összezsap a feledés.”^{cccclii} Kesernyész melodrájában “fordította” a *Peer Gynt*öt is, amellyel “kedves barátját” Hitlert is megajándékozta.^{ccccliv}

A náci pártelemlekezetben “Hitler prédikátora és apostola”-ként szerepel Eckart, amit a Führer aligha vett volna jónéven, ha olvasta volna.^{cccclv} Igaz, a *Mein Kampf* a – másutt is “felejthetetlen” -nek minősített – költő magasztalásával zárul. Hitler senkit nem méltat e műben ilyen meleg szavakkal. De Konrad Heiden újságíró

már megszellőztette, hogy 1919-ben Eckart milyen vezért keresett: “Olyan fickó kell nekünk az élre, aki nem ijed meg a géppuska ropogástól. ... Katontisztal nem megyünk semmire, mert a nép már nem tiszteli. A legjobb lenne egy munkás, aki tudja hogyan kell beszélni... Nem kell sok esze legyen, a politika a legostobább dolog a világon, és bármelyik müncheni piaci kofa többet tud, mint a weimariak. Jobban kell nekem egy hiú majom, aki a vörösöknek csípősen válaszol, és nem szalad el, amikor verik az asztalt, mint tucatnyi tudós professzor. Agglegény kell, és megnyerjüka nőket.”^{ccclvi} Eckart fedezte fel Hitlert, és ő vitta magával a Thule nevű obskurus társaságba. A Thule-tagok, köztük a majdani führerhelyettes, Rudolf Hess is, a bajor miniszterelnök, Kurt Eisner meggyilkolásán törték a fejüket,^{ccclvii} márcsak azért is, mert zsidó származású volt. A Thule jelszava: őrizd meg véred tisztaságát!^{ccclviii} – aminek jelentőségét Eckart, mint morfinista külön átérezhette.

A Thule – amelyet a *Faust*ból is ismerünk – mitikus őshaza: “Thuléban – írta az egyik náci mítosz-“költő”– elváltak egymástól a törzsek, és egyesek Keletre tértek vissza, mások ide és oda”.^{ccclix} Hitler azidőtájt, amikor ide vetődött, még csupán tájékozódott. Guido Knopp szerint “egyszerűen politikai kujtorgó volt”. Más szavakkal: “zavartság, passzivitás és opportunisták alkalmazkodás valamiféle keveréke” jellemezte még a magatartását.^{ccclx} 1918 végén és 1919 elején Münchenben a szociáldemokrata kormány mellett agitált, amelynek vezetőjét és egyben az ország miniszterelnökét, Kurt Eisnert végül egy – állítólag félig-meddig zsidó származású tiszt – lőtte le, éppen, mert gyanús származása miatt nem fogadták be az ellenforradalmi ligába, és gyilkos tetteivel akart bizonyítani. A gyászmenetben – egy minap felfedezett filmhíradó szerint – ott látjuk – a forradalmi katonatanácsok vörös karszalagjával – Hitlert is,^{ccclxi} bár korábban – még a fronton – az internacionalistákról csak elítélően nyilatkozott. Kicsit kacérkodott tehát a baloldali bohémekkel, mielőtt a jobboldaliak élére állt volna. Nem véletlenül nevezték őt az SA emberei később német Leninnek,^{ccclxii} Rauschningnak a következőt mondta volna: “A marxizmusból sokat tanultam.” Természetesen a “módszereiből”, és azt is inkább gyakorlatból, mert aligha biztos, hogy a *Töke*ben elmerült volna. Így, hangoztatta Hitler: “A nemzeti szocializmus az, ami a marxizmus lehetett volna, ha a demokratikus rendhez való abszurd, mesterséges kötődését felszámolta volna.”^{ccclxiii}

Eckart valóban próféta volt. A térítés tökéletesen sikerült. Nem sokára – 1920 februárjában – már együtt állították össze a náci párt 25 pontos programját. Eckart támogatásával vehette át Hitler a párt vezetését is. Sokak szerint Hitlernek ő volt az egyetlen barátja. Albert Speer, aki a nürnbergi perben úgy nyilatkozott, hogy ha a Führernek volt barátja, akkor ő maga volt az,^{ccclxiv} így értékelte az Eckart–Hitler-kapcsolatot: “Ami Hitler számára a világnézeti eszmecsere terén Dietrich Eckart volt, az lett Troost professzor az építészet terén”. Troosttal együtt tervezték – már volt szó róla – a Barna Házat.^{ccclxv} “A bolsevizmus Mózesről Leninig” című dialógus valóban erre a viszonyra emlékeztet. A hajdani Mester már csak eszköz a Tanítvány kezében, beszámol, amiről be kell, ebben a párbeszédben, amelynek szereplői: “ő” és “én”. Közben, mivel már használhatatlanná itta magát a Mester, Hitler leváltotta a *Völkischer Beobachter* éléről, és Rosenberget tette meg szerkesztőnek.^{ccclxvi}

Az első hitleri mű legfontosabb mozzanata: a megvilágosodás élményének kinyilatkoztatása. Ő: “»Ez az! Olyan egyenes úton járunk, mint az erdei irtás! A csillagász másképpen dolgozik. [...] Csak számol és számol [...] Mit tesz azonban a történelem kutatója? A halmazból magyarázza a rendhagyó jelenséget, a kiemelkedő államférfiak létéből. Hogy valahol egy titkos erő hathat, amely mindent egy bizonyos irányba visz, arra nem gondol. Ez a titkos erő azonban itt van. Amióta a történelem történelem, itt van. Hogy minek hívják, jól tudod. Ez a zsidó.«” Az olvasó, aki eddig úgy tudta, hogy Mózes adta át az emberiségnek a tízparancsolatot, most a Rossz prófétáját, az első bolseviket láthatta meg benne. Mert “ő” a Bibliát idézgetve azt fejtette ki, hogy a zsidók, amikor elhagyták Egyiptomot, galád módon lázadtak fel az egyiptomi vezető réteg ellen, és “épp úgy mint nálunk”. humanitárius frázisokkal, mint ma “a világ proletárjai egyesüljetek” jelszava, megnyerték “a csőcseléket”. Aztán – ugyancsak a Biblia alapján – következnek a zsidók gaztettei, Józsuá gyilkosságai stb. Hitler némileg jó taktikusnak bizonyult, amikor Jézus Krisztust nem árjázta le, mint később szűkebb körben,^{ccclxvii} de azt hangsúlyozta, hogy a zsidók nem tartották zsidónak, és éppen a zsidó törvény ellen lépett fel. Így aztán “mi hátsógondolat nélkül képviseljük nemzetünk keresztény alapjait” – Szent Pál ellenében. Paulus “a görögökhöz, a rómaiakhoz megy. Saját kereszténységét viszi. Olyat, amely kifordítja sarkaiból a római világbirodalmat. Minden ember egyenlő! Testvériség! Pacifizmus! Nincs már semmiféle méltóság! És győzött a zsidó.” A reformáció is a romlási folyamat része. Hitler Luthert – természetesen – megdicsérte, de csak antiszemitizmusa miatt. A reformáció gyümölcsei – szerinte – mind rosszak: “a puritánok, az újrakeresztelők, a komoly bibliakutatók a legzafosabbak. Mindegyikben ott lapul a zsidó féreg.” Mi a teendő? Eckart a zsinagógák és a zsidó iskolák felégetését javasolta. Hitler “reménytelenül” leinti a Mestert: “Az égetés nekünk átkozottul keveset segítene. Így van ez! Ha nem lett

volna egy zsinagóga sem, egy zsidó iskola sem, ha az Ószövetség sem készült volna el, a zsidó szellem akkor is jelen lenne és hatna. Kezdetől fogva itt van, és nincs zsidó, aki ne testesítené meg.”^{ccclxviii}

Ami azonnal feltűnik az olvasónak: az “az égetés”. De ami ezt “az égetés”-t illeti, Nolte szerint nem is a főnévre esik a hangsúly, hanem a névelőre. Mert: “Ha van titka Adolf Hitlernek, akkor ez a legkorábbi és talán a legvilágosabb hely, mely ezt feltárja.” Még Rosenberg sem jutott el akkor ideig,^{ccclxix} bár ő fedezte fel a náciizmus számára a “Cion bölcseinek jegyzőkönyvé” -t. Egyelőre csak Dinter népszerűsítette hatékonyan a vérmítoszt, azt hogy a zsidó szellem biológiai tény. Hitler még csak most tette meg az első lépést ebbe az irányba. Hitler következő lépése és egyben – az elmélet terén – az út vége: a *Mein Kampf*.

b. Mein Kampf: Az én harcom – Sein Kampf: Az ő harca. A hitleri gnózis

A *Mein Kampf* – sajnálatos és tragikus módon – a XX. század egyik legjelentősebb könyve^{ccclxx} – jelentéktelensége ellenére. Nemcsak tízmilliós példányszáma miatt. A világháború és a vele járó nagy világváltozás foglaltatik benne. Igaz, a szerző “monomán autodidaktaként jelenik meg, aki kora nézeteit saját gondolati rendszerré olvasta össze, melynek alapsémája valami primitív darwinizmus. Kétségkívül nagyon intelligens ember volt, gyors felfogású. Ez magyarázza, miért követték olyan sokan. Gondolkodásának zártságában sokak számára lehetett valami imponáló. De bármiféle erkölcsi vagy etikus magatartás hiányzott belőle.”^{ccclxxi} Ezt az ítéletet újabban többen is árnyalták. Hitlert újabban Marx és Freud mellé állították, egyazon kor három arcaként hasonlították össze, természetesen csak a mindent magyarázni és egy valamire visszavezetni akaró holisztikus igényt emelve ki közös vonásként.^{ccclxxii} Kétségtelen, a Führer művét ellenfelei közül talán többen olvasták, mint hívei közül. És lehet, külföldön többen, mint otthon. Jelentőségét azzal szokták bagatellizálni, hogy maguk a náci vezetők sem nagyon böngészték. Speer megnyilatkozásaira is szoktak hivatkozni. Az udvari építész úgy emlékezett, hogy ő maga is feladta a mű tanulmányozását.^{ccclxxiii} Sőt, 1966-ban már azt mondta, hogy nem is ismerte.^{ccclxxiv} Az 1936-i Hitler albumban azonban senki sem idézi annyit a *Mein Kampf*ot mint ő.^{ccclxxv} Lehet azért idézett ennyit Speer, mert akkor még nem volt nagy tollforgató, és nem volt olyan fantáziája mint Goebbelsnek, aki úgy jellemezte vezérét, hogy egyben – az az érzésünk – megteremtette őt, persze a kellő tisztelettel.^{ccclxxvi} De valószínű, hogy az emlékiratíró Speer, aki nagyszerű stilszta lett, sem vette elő a művet. Mintha nem akart volna minden vonatkozásban saját múltjával szembesülni. Hiszen, ha elővette volna, akkor óhatatlanul nyilatkoznia kellett volna a mű jellegéről és stílusáról. A német szöveg egyébként olykor zavaróan nehézkes, főleg a szóismétlések miatt. Lion Feuchtwanger szerint 164 000 merénylet a német nyelvtan ellen.^{ccclxxvii} Az angol fordítás már közérthető. A francia elegáns, de a nácioknak nem tetszett, mert nem találták elég hünek, amikor összevetették az eredetivel. És amit még jobban nehezményeztek az a szerzői jóváhagyás nélküli közlés volt.^{ccclxxviii} A francia kiadás ugyanis mozgósítani akart Hitler ellen, már 1934-ben. A sokáig – mintegy 1997-ig – és nagy titkolódzással pult alatt árult román fordítás (1993) azért sikerült jól, mert a franciát követi, míg magyar ikertestvére – mely újabban is napvilágot látott – (1996) némi huncutsággal született, mert a nehéz és bonyolult részeket leegyszerűsítette a fordító. 1997-ben viszont a német eredeti alapján készült – és a náciizmust ezen könyvvel együtt megbélyegző előszóval ellátott – szakszerű román fordítás jelent meg. Jellemző azonban, hogy még nem készült kritikai kiadás. Ha lesz, akkor a Hitler könyvanyagában fennmaradt 1930-i példányt nagyonis figyelembe kell venni.

A *Mein Kampf* ezen példánya mindenekelőtt azért egyedi, mert nemcsak a szerző ex librise látható benne, hanem mindenekelőtt azért, mert valaki alaposan aláhúzta és az oldalszámon jelölte, amit fontosnak tarthatott. A kötetet az olvasás után foglalhatták díszes bőrkötésbe, mert azt a néhány rövid észrevételt, amelyet valaki vagy valakik az oldalszélre vetettek, kicsit megvágta a könyvkötő műhelyben. Lehet, maga Hitler volt, aki a lapszélre írt. Csakhogy mindhárom bejegyzés ductusa más. De tudjuk, Hitler kézírásának is állandóan változott a ductusa. Ráadásul, amikor aláhúzott olykor a színeket is váltogatta, a barnát a kézzel. Írásszakértőre lenne szükség. De ismét felvetődik a kérdés ki merne belefirkálni ilyen ex librises könyvbe, és méghozzá kérdőjeleket is tenni? Például lássuk az elsőt. A nyomtatott szöveg arról szól, hogy az egyes fajok maguk is fajtisztaságra törekednek. Majd a tézist az empiria verifikálja: “A róka mindig róka, a liba liba, a tigris tigris stb., és a különbség legfeljebb az egyes példányok erejének, ravaszságának, ügyességének, kitartásának stb. mértékében jelentkezik. De nincs olyan róka, amely a libákkal szemben emberi érzésekkel viseltetne, ahogy nincs macska sem, mely az egér iránt baráti vonzalmat érezne.” Az olvasói észrevétel: “Vajon az ember róka?”

Két kérdőjelet látunk a lapszámon amellet a fejtegetés mellett, mely szerint “a zsidó” soha nem volt “saját kultúra birtokában”, mindig csak másoktól vett át. Majd, miután a nyomtatott szöveg azt fejtegeti, ha az is a

látszat, hogy a zsidó népnél az önfenntartás ösztöne nem kisebb mint más népnél, vagy ha azt a benyomást kelti, hogy szellemiek tekintetében hasonló a többi fajhoz, hiányzik belőle a kultúrnép elengedhetetlen idealizmusa, ceruzával a következő kérdést írta az "Olvasó": "és nálunk?" Aztán a lapszálon ama kijelentésnél, hogy a zsidó nép önfeláldozásra való akarata nem megy túl a meztelen önfenntartási ösztönnél, azt olvashatjuk: "Ellenkezőleg!" Végül, nem kevésbé vitatkozó az utolsó bejegyzés: "Megnézni az Ószövetséget!>". Ez ahhoz a kijelentéshez kapcsolódik, amely szerint "a zsidó" vallása nem ismeri a túlvilágot, "árja felfogású vallás" nála elképzelhetetlen.

Ha Hitler tette ezeket a kis észrevételeket, akkor valamiféle belső dialógusnak lehetünk tanúi. A Führer újragondolta eszméit? Részben igen. Láttuk, sajnálkozott a hajdani mű leplezetlen nyíltsága miatt. Különben is: "A politika Hitler számára célszerűség dolga volt. A *Mein Kampf*ot sem tartotta kivételnek, szerinte nagy része nem találó, nem kellett volna olyan korán megírnia, és e megjegyzés miatt feladtam sikertelen kísérleteimet, hogy elolvassam a könyvet" – írja Speer, aki a hitleri megnyilatkozást nyilván hűen adta vissza.^{ccclxxix} Sőt, Hitler állítólag még egyenesen "szar"-nak nevezte műve egyes részeit.^{ccclxxx} De önrevízióról szó sincs. Hiszen úgy vélte, harmincéves korára az ember mindent tud.^{ccclxxxi} Legfeljebb némi kételyei támadtak, részletkérdésekben "finomított". Újabb, javított kiadásra – politikai okokból – aligha gondolhatott. Hiszen ha ezt teszi, akkor ez olyan káoszra vall, amely ellen agitált egész életében. Ám– úgy látszik – "a zsidó" megítélésében rejlő lehetséges ellentmondás igenis foglalkoztatta.

A *Mein Kampf* "Olvasó"-ja elsősorban a különböző politikai tanácsokat és helyzetjellemzéseket jelölte meg. Például az olvasás művészetére vonatkozót. Viszont, ahol valóban kételyek vetődhetek fel az előadottak hitelével kapcsolatban, ott nem találunk semmi jelet. Ez éppen az ifjú Hitler bécsi tartózkodása alatti belső harcának leírása. A Führer ugyanis tudatosan megmásította saját múltját, amikor elbeszélte, miként vált – mint ő maga vallotta – "gyenge világpolgárból fanatikus antiszemitává".

Hitler élete "legnehezebb változása" -ként értékelte azt, hogy "fanatikus antiszemitává" lett. Azt állította, hogy amikor Bécsbe jött elutasította Lueger keresztényszocialista mozgalomát és annak antiszemitizmusát. Mindkettőt »reakciós«-nak tartotta. "A legnehezebb változás", "a legnagyobb belső lelki harcba került, értelem és érzem között hónapokig dúló harcban a győzelem az értelem oldalára kezdett pártolni. Két év múlva az érzés követte az értelmet, hogy ettől kezdve ennek leghívebb őre és óvója legyen." A bécsi utcákon előtáruló látvány "felbecsülhetetlen szolgálatot tett". Amikor a Belvárosban meglátott életében először egy kaftános zsidót, felöltött az első kérdés: "Ez is egy zsidó?" Majd a második: "Ez is német vajon?" Utolsó filléreire is antiszemita broszúrákat vásárolt, amelyek nem segítettek a kérdés eldöntésében. Annál inkább az utcán látott arcok és az élet: mindenütt zsidók. A sajtó, a művészet, a színház, a mozi az ő kezükben. Ők állnak a szociáldemokrácia élén. Érthetetlenül gyűlölik "saját nemzetiségüket", "beszennyezik a múltját és sárba tiporják a nagy embereket". "Ez természetellenes volt." A természet – mint megtudjuk – arisztokratikus elvet követ, benne "az erő és akarat örök előjoga" érvényesül.

A "zsidó" Hitler számára szimbólum és metafora; a modernitásé, a demokráciáé. Ami ebből az emlékezésből igaz, az a belső vívódás lehet. Nem kétséges: így mérlegelt, csak nem az 1910-es években, hanem sokkal később. Okkal kifogásolták, hogy úgy mutatta be magát mint valami kozmopolitát, aki nem is nagyon tudta, mi az antiszemitizmus, akinek apja ilyesmiről otthon nem beszélt. Márpedig feltételezhető, hogy apja olykor szidta a zsidókat.^{ccclxxxii} Igaz, apjához negatívan viszonyult. Amikor a *Mein Kampf*ot a boldog család már-már mesészerű leírásával kezdte, akkor engedményt tett a kispolgári közízlésnek. Valójában az apa és a tekintély ellen lázadott az ifjú Hitler, annál is inkább, mert apja nem egyszer megalázta – bálványozásig szeretett – anyját. Amikor pedig ún. lelki harcát ecsetelte Hitler, szintén a szokványos antiszemita érveket és főbiákat sorakoztatta fel. Bölcsen hallgatott azokról a zsidókról, akik segítettek, mindenekelőtt a magyar Joseph Neumann, aki képeit értékesítette, vagy anyjának orvosa, akit később – az Anschluss után – futni is hagyott. (Állítólag első sofőrje, a *Mein Kampf*ban említett: "derék Maurice-om"^{ccclxxxiii} is zsidó származású volt.) Dehát a szerzőnek meggyőzni, mozgósítani kellett. Ezért a megvilágosodás élményét elindító fordulat: a kaftános zsidó látványa, (amely már-már Proustnak a Madeline-jére emlékeztet, ama süteményre, amelynek íze mozgósítja az emlékezetet). És a Führernek be kellett bizonyítania, hogy milyen régi világnézetének – mint ő írta – "gránitszilárdságú alapja". (Persze ettől függetlenül még Bécsben ő maga is vallhatott olykor antiszemita nézeteket, szidhatta a zsidókat, de tíz év kellett a nagy fordulatig: a megvilágosodásig.) A megvilágosodás utólagos konstrukció. A *Mein Kampf* előadása némileg Szent Pál megtérését mímeli a náci ateizmus jellegzetes primitívségével. A bécsi "damaszkuszi úton" feltűnő kaftános alak a morbid kinyilatkoztatás központi figurája. Ha felidézünk azt, amit Wagner "A zsidóság a zenében" című írásában hangoztatott, akkor úgy érezzük, Hitler a wagneri motívumot öntötte formába: "A mindennapi életben – írta Wagner – a zsidó először is külső megjelenésével

lep meg, ami, bármelyik európai nemzetiséghez is tartozunk, valamiféle kellemetlen idegenséget jelent: ösztönösen azt kívánjuk, hogy semmi közünk ne legyen ilyen kinézetű emberekhez.”^{ccclxxxiv} A háttérben rögtön felvillannak az antiszemita brósurákban is megjelenített zsidó torzképek. A Führer azonban csak egyetlen alakot állított eléünk, hogy annak kaftánjából előbújtasson minden zsidót. Tudta, prototípus kell, amely nem tereli el a figyelmet. Beszédeiben is igyekezett mindig egyetlen mozzanatot előtérbe állítani a hatás érdekében. Kevésbé tudatosan konstruált a hitleri morbid kinyilatkoztatáshoz térben és időben lazán kapcsolódó másik szentpáli mozzanat. Miként Szent Pál a nagy jelenés után három napig elvesztette látását, Hitler is egy gáztámadás után napokig nem látott, ami a hisztéria jellegzetes tünetének bizonyult, mint erre először a ma méltatlanul nem idézett Oscar Vogt professzor felhívta a figyelmet.

De túl egyszerű lenne a hitleri megvilágosodást elmekörtani tünetekkel átszőtt utólagos konstrukcióként jellemezni. Ez a történet a gnosztikus modellbe vagy ősmítoszba illeszkedik.

Mi tehát az a gnózis, amelyről már többször is szóltunk? A gnózis nem más mint tudás. A gnózis és náciizmus viszonyát úttörő módon feltérképező Harald Strohm szerint a gnózis a kereszténység mellett a második nyugati megváltás-vallás. Eretnek teológusok, kardforgató parasztok, romantikus írók, költők és filozófusok, marxista és egzisztencialista gondolkodók egyaránt valamilyen módon ebbe a szellemi vonulatba illeszkednek, furcsa obskurus okkult varázslók, szabadkőművesek társaságában. De ki tagadná a különbséget egy tudós és egy közönséges gyilkos között? Ki állítaná egymás mellé vagy hasonlítaná össze Albert Camus-t és Hitlert? És ki nem kapná fel a fejét, amikor arról olvasunk, hogy Hitler vallástörténetünk része?^{ccclxxxv} Vagy netán filozófus, sőt “brillians ideológus”?^{ccclxxxvi} Mégis e két utóbbi kérdésre két tisztfejú gondolkodó – a már említett Harald Strohm és Lawrence Birken – adott pozitív választ. Mindkettő abból indult ki, hogy Hitler démonizálása nem ad választ egész sor kérdésre, és nem segíti a náci vírustól való megszabadulást. Komolyan kell venni azt, ami abszurd fantazmagóriának tűnik, mert évezredek vagy több évszázados – értékeket felmutató – gondolkodási hagyományba illeszkedik. Komolyan kell venni sok mindent azon asztalmelletti kijelentéséből, mely szerint: “Akaratom ellenére politikus. A politika számomra csak célhoz vezető eszköz.”^{ccclxxxvii}

A gnoszticizmus a tudás általi megváltást ígéri. A náci gnózis legjobb meghatározását egyik az Ahnenerbének beadott Odinről szóló obskurus értekezés obskurus magyarázatában találtam. Az értekezést még a Himmler-féle intézmény illetékesei is tudománytalannak találták, akik nyilván tartottak attól, hogy a dilettánsok lejárattják a tudományukat, mire a visszautasított szerző levélben fejtette ki műve értelmét és üzenetét: “Egy igazi vallás érthető kell legyen a nép számára, nem szorul papi magyarázatra, a papok azonban maguk sem egységesek az értelmezésben. ... A Biblia minden kijelentéséhez találunk egy másikat, amely – zsidó módra – az ellenkezőt mondja. Mit jelent egyáltalán a szó: hit? Valami negatívumra utal. A pozitívum ezzel szemben a tudás. A hit tehát nem-tudás, annak képtelensége, hogy valamit igaznak fogadjunk el. Bármely hit tehát valami bizonytalan, feltételezett! Vele szemben áll a germán vallás, mint pozitív tudás, amely a mindent magával ragadó történelesen alapul, valamint az ősi szentség rezdüléseiben látunk és átélünk. Innen az értelme annak, hogy valamit meg kell fogadni, mert valamit hiszünk és hinni akarunk!”^{ccclxxxviii}

A gnosztikus a világot nem tekinti isteni teremtés művének. Pontosabban a rossz isten: a sátán munkáját látja benne. Az ember ugyanis valamilyen külső beavatkozás eredményeként ki hullott a teljesség világából, elidegenedett. De megvilágosodnak a kiválasztottak, és a sötétbe hozzák a fény világát: a kiválasztottaknak. Hitler fecsegetett olyasmit, hogy Krisztus munkáját folytatja,^{ccclxxxix} és amikor büszkén emlegette fel, hogy 30 éves korában kezdett politizálni, akkor ezt propagandisztikus megfontolásból is tette, mert a Megváltó is ilyen korában lépett fel.^{cccc} De aztán megunhatta, hogy messiásként és prófétaként aposztrofálják, mert főhadiszállásán esti emésztéskor asztaltársasága előtt tagadta, hogy kedve volna messiásként vagy prófétaként fellépni.^{cccci} Zseninek tartotta magát. Büszke volt a koponyájára, igaz a fura kis bajuszt azért növelte, hogy kiugró orrát ellensúlyozza. És jellemző: zseninek tartotta Sztálint (persze “csak a maga módján” – mint 1942 júliusának egyik estéjén mondta az asztalnál.)^{ccccii} “A zseni – hangoztatta 1937-ben – abban különbözik a tömegtől, hogy tudattalanul is olyan igazságokat sejt meg előre, amelyeket a nép összessége csak ezután később tudatosít.”^{cccciii} De ez a vallomás is csak a színjáték része. Hiszen ő biztos tudással lépett a politikusi pályára. A megvilágosodás csak gnosztikus komédia.

A hitleri “világnézet genezise lassú fejlődésnek tekinthető a szokványostól a rendkívülig” – írja a korai évek egyik avatott szakértője.^{cccciv} És tegyük hozzá, a fejlődés azt jelenti, hogy Hitler eljutott a rasszista szubkultúra kész elemeinek világképpé való rendezéséig. A “vérrontó bűn” például a regényíró, Dinter “leleménye”. De a *Mein Kampf* megvilágosodott Führere állította be abba a gnosztikus konstrukcióba, mely szerint a “vérrontás” az az eredeti bűn, amely miatt a vértisztaságát veszítő árja kihullott a paradicsomból stb.

A vérdogma – hogy “a zsidó” a maga testi valójában: vér, következésképpen a vérrel fertőz, és a szellemi fertőzésnek is biológiai alapja lehet – a *Mein Kampf*ban már a maga radikális egyszerűségében és tisztaságában jelenik meg.^{cccxcv} Eszerint “a zsidó” ugyanis fertőző metely: megrontja a lelket és a testet. Elcsábítja a német nőket stb. A zsidó maga a természet rendjének tagadása révén maga a “nem-természet”. Következésképpen megsemmisítendő... A *Mein Kampf*ban még csak arról írt, hogy a háború megnyeréséhez elég lett volna tizenötezer zsidót idejében elgázósítani.^{cccxcvi} És ezzel megérkeztünk ahhoz a “racionális antiszemitizmus”-hoz, pontosabban, ahogy ő nevezte: “az értelem antiszemitizmusá”-hoz, amelynek igényét már korábban, 1919 szeptemberében felvetette, miközben már elvetette az érzelmi antiszemitizmust. Az ő antiszemitizmusában az értelem, a ratio a zsidók “tervszerű törvényes”, tehát állami és hatalmi “eltávolítása”-ban rejlik.^{cccxcvii} Ez már a holocaust látomása, és tervezgetése. A “demagóg zseni” ratiója ennek megfelelően mozgósította az érzelmeket.

Münchenben alakította ki a Führer a maga fajelméletét. Egyik hajdani “harcostársa” szerint “Hitler semmi új fogalommal nem járult hozzá ama eszmék komplexumához, amelyet nemzeti szocializmusnak neveznek. Ezek mind a levegőben voltak, mielőtt Hitler megszületett volna. Ő nem tett mást, mint azokat az eszméket a tömegek nyelvére fordította le.”^{cccxcviii} Ebben a “fordításban” az antiszemita brosúrairodalom, az okkult szubkultúra kétségkívül jelen van, akár Dinter regénye. Csakhogy ennek a káosznak a meghaladva megőrzés technikájával adott formát a Führer. Túllépett mestere Dietrich Eckart ún. ezoterikus antiszemitizmusán,^{cccxcix} amely valamiféle titokzatoskodással misztifikálta önmagát. “Semmi a világon nem marad sötétségben, ha valaki világosságot derít a zsidók titkára” – írta Eckart.^{cd} Szerinte a zsidók úgy rosszak, ahogy a természet. “Semmi kétség – fejtegette a morfinista költő – hogy Mefisztó, miként Chamberlain megállapítja, a természetet testesíti meg, hiszen az állathoz hasonlóan (ahogy a *Faust*ban is elhangzik) maga az önérdék, a brutalitás, az alatomosság, nincs benne semmi szégyen és bánat, egyszerűen lélek nélküli; éppen olyan kevésbé vitatható, hogy a maga természetben gyökerező módján a zsidó létet jelképezi. »Romlottnak és lelketlennek« nevezte Wilhelm Busch a zsidót, és éppen ilyenként jelenik meg a kutató szem előtt a természet”.^{cdi} Hitler úgy fejtette meg a “titkot”, hogy éppen természetellenesnek és nem-természetnek minősítette “a zsidót”. Ezzel részben ahhoz a konzervatív hagyományhoz kapcsolódott, amely a természetes rendre hivatkozott a forradalmak ellenében. De sokkal inkább Nietzsche-t alkalmazta. Nietzsche minősítette a kereszténységet természetellenesnek és embergyaláznak, Krisztus helyett Dionüszoszt emelve eszménnyé. Ez minőségi fordulat a náci világlátásban, mert már nem egyszerűen az ész, hanem az erkölcs trónfosztása is. Mindketten – a filozófus és a politikus – azt a ravasz taktikát követték, hogy megmondták, mit akarnak, tudva, nem hisznek el nekik mindent.^{cdii} Hogy Hitler “fanatikus antiszemita” -nak nevezte magát, még hajdani érzelmeinek tett engedmény. Ez alkalommal a tömegek nyelvén szólt. Mert: “Zsidógyűlölet nélkül ma nem lenne Hitler” – írta Irene Harand – a katolikus antifasizmus méltatlanul kevésbé ismert, szép és törekénységében is erős alakja – a maga *Sein Kampf* című válaszában.^{cdiii} Viszont az is igaz, hogy “Hitler Adolf kezében változott a német forradalom zsidóellenes forradalommá.”^{cdiv} Ugyanakkor ez a zsidógyűlölet

csak kiindulópontja volt annak a fajelméletnek, amely nemcsak a zsidók ellen irányult.^{cdv} Hitler azonban – jellemző módon – csak “a zsidó” -t tudta meghatározni – úgymond – “pontosan”. Az árját nem. Az önmeghatározás alapvetően a tagadásban rejlett. Az állítás a vér tisztaságának megőrzése. Mivel ez elérhetetlen eszmény, következésképpen a történelem csak romlás lehetett, és a megtisztulás: a bűnösök felelősségre vonása és megsemmisítése. A háború és az ellenség elpusztítása megfelel a gnosztikus ősmítosz követelményeinek. A háború a maga konkrét valóságában megváltást jelentett a bécsi-müncheni böhém számára, aki Ausztriából még egy pár éve a katonai szolgálat elől ment át Németországba, és aztán a háborút már nem is akarta abbahagyni...

De mindaz, ami ilyenformán mitikus mozzanatnak látszik, és több mint ezeréves eretnekség vonulatába illeszkedik, paradox módon a felvilágosodáshoz és annak racionalizmusához is kapcsolódik. “Hitler a filozófusok nyelvét beszélte, oly nyelvet, amely a nagy intelligencia ritkuló rétegében már szinte kimúlt. De lehet, ez volt az egyetlen nyelv, amelyet a tömegek értettek. Mert ha a köznép Voltaire korában Rabelais idejében élt, Einstein korában Voltaire idejében. [...] Hitler sikere, legalább részben, azon tényből fakadt, hogy őrizte (ha vulgarizálva is) a filozófusok optimizmusát az egyre pesszimistább világban. A hitlerizmus nem nihilizmus, hanem védekezés az ellen.”^{cdvi} Igaz – tegyük hozzá – nihilisták védekezése, az úgymond filozófiai optimizmus másik arca: a halálkultusz. A náci optimizmus állandó halálraszántás – szóban, sajátos képmutatással. Hitler is sokszor játszott az öngyilkosság gondolatával, ha úgy érezte nem jár sikerrel, fegyvert fog önmagára – mondta magának. Jól illik rá és hasonló gesztusokban tetszelgő társaira az, ahogy az ifjú Lukács György – horribile dictu – Herczeg Ferenc egyik svihák hőséneke hasonló magatartását jellemezte: “Ő mindig azt teszi, ami jólesik neki, vagy ami az érdekeinek megfelel: tehát – erkölcsileg –

csupa inkorrektiséget. És az öngyilkosság heroikus elhatározása ahelyett, hogy meggátolná ezeknek megtevésében, még támogatja is: ha ez megtörténik – mondja –, úgyis főbe lövöm magamt. De természetesen nem kerül arra a sor soha. A permanens tragédia – ez az igazi mélysége ennek a kitünő megfigyelésnek – a legnagyobb frivolitás.”^{cdvii} A Führer a halál-ceremoniák közepette érezte magát elemében. Annak pompája és extatikus hangulata igazolta gnózisát.

De összeférhet-e gnózis és nihilizmus? Dosztojevszkij a tanú rá, hogy igen, amikor a *Bűn és bűnhődés* vázlatában megjegyezte: “A nihilizmus – a gondolat lakájsága. A nihilista – a gondolat lakája.”^{cdviii} Ez “a gondolat” vezet a megváltáshoz.

A náci (ön)megváltás nem a hit kegyelméből történhet, mint a keresztényeknél, hanem a művészet által.^{cdix} A művészet a monumentális építmény. Az építkezés technicizált rombolás. (Jellegzetes úgazdag vonás.) Mindezt torz eklekticizmus jellemezte. Hiszen a wagneri operák és a katolikus egyházi szertartások jeleneteiből készítették valami borzalmas paródiát. Építményeik pedig az antik műemlékek olykor riasztó karikatúráivá sikeredtek.

A nihilista optimizmust, a halál-esztétikában való tetszelgést a gnosztikus mítoszhoz kapcsolódó ideológiai konstrukció egészítette ki. Dosztojevszkij mintha megérezte volna, mi következik, amikor az *Ördögökben* így beszéltette Satovot, azt a hőst, aki szívéhez a legközelebb állt: “A féltudomány olyan zsarnok, amilyen eddig még sohase ült a nyakunkra. Zsarnok, amelynek megvannak a maga papjai és rabszolgái, zsarnok, amely előtt mindenki fejet hat szeretettel, és mindedig elképzelhetetlen babonával; amely előtt még maga a tudomány is reszket, és szégyenletesen mindent ráhagy neki.”^{cdx}

De melyek a felvilágosodás – már említett – elemei? Mindenekelőtt a fiziokraták tér- és földszemlélete. A föld minden gazdagság forrása. Még végzetesebbnek bizonyult az, hogy a földhöz való viszony alapján osztották fel a fiziokraták a lakosságot produktív és nem produktív részre. Hitler is ezt tette. Természetkultusza torz folytatása a felvilágosodás természetkultuszának. Miután a Természetet állította Isten helyébe vallása deizmus.^{cdxi} Tegyük hozzá: ateista deizmus. Mert Hitler alapvetően politeista volt. A vallási pluralizmus híve volt. Az istenek a természet erőit személyesítették meg, hogy azok nevében beszélhessen, és közölje a természet törvényét. Míg általában Hitler szociáldarwinizmusáról írnak, ugyancsak Birken jelzi, hogy a darwini létért való küzdelemben nem találjuk meg a fajok hierarchizálását. A darwini szemlélet túl egalitárius volt Hitler számára, míg a keresztény világ túl hierarchikus. Azt hirdette, hogy az emberiségnek saját magának kell önnön fejlődését ellenőriznie, miközben a harcot, a háborút tartotta természetes életformának. Az egalitarianizmust azért is vetette el Hitler, mert lerombolta a szép és csúnya közötti különbséget. Márpedig a szép maga a faj.^{cdxii} Ilyen értelemben igaza volt Walter Benjaminsnak, amikor a fasizmust a “politika esztétizálása”-nak tekintette. De az esztétika mögött ott rejtett a dogmák vagy axiómák világosan látható és mégsem eléggé látott váza.

A hitleri antiszemitizmus olyan »szekuláris theodicea«,^{cdxiii} amelynek szerkezete Marx és a fiatal Freud tanításához hasonlít – fejtette ki Birken. Marx Isten eszméjét a munka fogalmával helyettesítette. Míg a keresztények az Istentől való elidegenedést kárhoztatták, Marx és Engels a munkától valót. A tőke, a holt munka vámpír. A földi paradicsom a természetes rend visszaállítása. A fiatal Freud a gyermek szexuális vágyában látta a rosszat, mert ez ellenkezik a természettel, és így külső csábítás eredménye. Hitler zsidója, Marx kapitalistája, Freud csábítója hasonlítanak egymáshoz. A gonosznak ez a megjelenítése nem más, mint “három egymástól radikálisan különböző gondolkodási stílus adaptálása ahhoz, ami a legszélesebb értelemben egyazon szellemi teret alkot, és pedig: a keresztény abszolutizmustól a posztkeresztény relativizmusig nyúló elméleti mezőn”.^{cdxiv}

Büszkén is vallotta a Führer: “A nemzet fogalmával Franciaország a maga nagy forradalmát határain túl terjesztette. A faj fogalmával a nemzeti szocializmus a maga forradalmát egészen a világ új rendjének megteremtéséig viszi.”^{cdxv} Büszke volt arra is, hogy ő fedezte fel és tudatosította: mi a “zsidó”. 1941 januárjának egyik hosszú éjszakáján azt fejtegette: “Tíz éve intellektuális világunknak még fogalma sem volt, mi a zsidó.”^{cdxvi} De a *Mein Kampf*-ban is úgy vallott: “1918-ban tervszerű antiszemitizmusról szó sem lehetett.”^{cdxvii}

Okkal érezte ezek után, ő írta a legjobb náci könyvet, vezérhez méltót. Vezéri magatartása ezen a könyvön nyugszik. Az egyszerű ember megnyilatkozik, ha kell, amikor eljön az ideje: a börtönben, ahol eszméiért szenved. Az ilyen vallomásnak még irodalmi hagyománya is van. Hitler művét is szubjektivitása, vallomásos jellege emeli a náci szellemi táj fölé. Jó a forgatókönyv: saját megvilágosodása, ami gyógyulás, s ekként a nemzet gyógyulását előlegezi.

A vér teológiája írásban abszurd, szóban komikus. Nyilvános beszédeiben nem is részletezte. 1923-ban miután leróttá tiszteletét Wagner sírjánál, a nagy zeneszerző menyének jelezte is: “A Párszifálból vallást

csinállok.”^{cdxviii} Rauschningnak el is mondta: “A király a megrontott vér gyógyíthatatlan betegségében szenved. A tiszta embert, akit nem vezettek be, elfogja a kísértés, hogy Klingsor mágikus kertjében a korrupt civilizáció örömeinek és kicsapongásainak adja át magát, ahelyett hogy csatlakozna a lovagok elitjéhez, mely őrzi az élet, a tiszta vér titkát.” A Führer úgy nyilatkozott, hogy élete valamennyi állomásánál Wagnerhez tér vissza. A következtetés: “Csak egy új nemesség tudja számunkra megalapozni az új civilizációt.” A Párszifálnak pedig az tanulsága, hogy kiválasztódás és megújulás állandó harc kell legyen. A lovag harcot akar, a tömeg békét. “A tömegek mégis romlásra és önpusztításra vannak ítélve. A mi forradalmi világunk fordulópontján a tömegek alkotják a süllyedő civilizációt és annak halódó képviselői. Hadd haljanak meg királyaikkal, mint Amfortász.”^{cdxix}

A *Mein Kampf*-ban elhallgatta ezt a Parszifál történetet. Talán a nevetségességtől félt, talán attól, hogy a kritikának támpontot adna. A lényeg a maga kinyilatkoztatásszerűségében azért benne van. Benne van az is, hogy a faji fertőzés az emberiség eredendő bűne,^{cdxx} mint Rauschningnak mondta: “Valamennyien szenvedünk a kevert, megrontott vér betegségétől.”^{cdxxi} Egyik mélylélektani magyarázat szerint Hitler jellegzetes infantilis komplexusát vetítette a világra, és pedig anyja szexuális életét lealacsonyítónak tartotta, betegségét, a rákot is olyan fertőzésnek látta, amelyet meg lehetne, vagy meg lehetett volna gyógyítani, és mivel számára már csak az ország és nép élő organizmusa lehetett az anya, azt akarta meggyógyítani a vértisztaság dogmájának alkalmazásával.^{cdxxii} Ezt a magyarázatot részben kiegészíti, részben viszonylagosabbá teszi az, ha tudjuk, hogy a vérdogma mennyire közkézen forgott. Valószínű, hogy nagyrészt az első világháborús lövészárk-szenvedések megideologizálásának a terméke. Rosenbergre pedig lehet azért is neheztelt a Führer, mert ezt vallásként próbálta tételesen kidolgozni,^{cdxxiii} és ezzel nemcsak felesleges hitvitákat válthatott ki, hanem végül az ő eredetiségét is megkérdőjelezi.

A teológia útvesztői nyilván taszították a Führert. A vérvallás teológiáját így nem is dolgozta ki. A vérdogma azonban mindennapi életét is meghatározta. Miután élete nagy szerelme, Angela Raubal – máig is tisztázatlan körülmények között – öngyilkosságot követett el, még szigorúbb vegetáriánus lett, mert a húsból lévő vértől rettegett. Ugyanakkor állítólag attól is félt, hogy benne is van zsidó vér. Jónéhány cikk jelent meg – úgymond – fél- vagy negyedzsidó származásáról. A szakirodalomban is felbukkan ez a félelem-komplexus, mivel Hans Frank a nürnbergi perben úgy vallott, hogy Hitler még titkos vizsgálatot is indított ezen ügyben. A Hitler-folklor legáltalánosabb tézise szerint az atyai nagyapa lett volna zsidó. Ennek alaptalanságát meggyőzően tisztázta a szakirodalom. Érdekes módon nem bukkant fel a Frank-féle ötlet reális alapja. Mert kivizsgálás valóban volt. De nem zsidó őseket kerestek, hanem az egyik rokon zsarolni akarta a Führert azzal, hogy több elmebeteg is van a családban. Ezeket a családi fényképeket és leveleket gyűjtötte be a Gestapo.^{cdxxiv} Frank talán erről hallhatott valamit. És az emlékezet csalóka játéka lett az eredménye ez a nagy leleplezés, vagy lehet egyszerűen csak kitalálta, hogy a zsidókat is a Holocaust bűnrészesévé tegye, és az egészet egy negyedzsidó művének állítsa be. (Az elmebetegség is persze kínos lehetett, hiszen a genocidiumot az elmebetegekkel kezdték, miután a kisiskolások feladatai között szerepelt már annak kiszámítása, hogy ha egy elmebeteg napi 4 birodalmi márkába kerül, akkor évente mennyibe kerül az összes: 300 000 eltartása?)^{cdxxv}

A vérdogma vonzásában Hitlernél a Grál-mítosz negatív formában, az emberirtás pragmatizmusában jelent meg. Nem a krisztusi tiszta vért akarta megtalálni, hanem a fertőzött akarta megsemmisíteni.

Mivel a gnosztikus eleve ketté osztja az embereket, a gnózisból kizártak szerepe a zsidóknak jutott. A Führer politikai pragmatizmusa ideológiai dogmatizmussal párosult. Einstein kiűzése Németországból már önmagában veszített háborúval ért fel. A zsidók kiirtása Kelet-és Közép-Európában a régió középosztályának kiirtását és így a segédnépek hatékonyabb alávetését célozta. Ugyanakkor a zsidók valamiféle szimbolikus figurává is emelkedtek. Mert úgy vélték, ha már a nagy háborút elveszítik, megnyerik a zsidók ellenit. Hitlert gnosztikus dogmatizmusa és fiziokrata racionalizmusa vitte egyszerre háborúba az Egyesült Államok és a Szovjetunió ellen. Mindkettőben zsidó világuralmi törekvés fenyegetését látta. Ugyanakkor kellett a tér. “Szívesebben megyek gyalog Flandriába, mint járművel Keletre. Csak az Ész parancsolta, hogy Keletre törjünk” – mondta főhadiszállásán 1942 februárjában.^{cdxxvi}

Ugyanakkor ösztön és ész egyaránt az önpusztítás balsejtelmével töltötte el Hitlert. Vallomásos üzeneteiben saját pusztulását is megjósolta. A sorok közé rejtette saját önpusztítása jóslatát. Mert a tudatalattiban is dolgozó emberi logika azt sugallhatta, hogy mindkét teremtménye ellene kell hogy forduljon: “a zsidó” és “az új ember” egyaránt.

A zsidó”-t azáltal, hogy kívül helyezte a természetben, természetben kívüli hatalommá tette, maga fölé emelte, miközben állandóan szidalmazta, és megpróbálta leszállítani. A logika sántít, a szimbolizáció tökéletes. “A zsidó” lesz az egész világ, amelyet meg akar semmisíteni. “A zsidó” az ellentétek egysége:

hiszen egyszerre kapitalista és kommunista. A paranoiásnak végül – bizonyos értelemben – mindig igaza van. Megszervezi a világot maga ellen. Ebben nem győzhet. Paradox módon “sajnos hitt a zsidók győzelmében”.^{cdxxvii} Amikor pedig megszemélyesíti a világot mozgató rosszat, nem veszi észre, hogy az ő maga. Nem akarva is önmagát vetíti a megsemmisítendő szimbólumra. Hangsúlyozza is Jung, hogy “a nyugtalan vándor szerepét Ahasvér középkori figurája vette át, ez nem zsidó, hanem keresztény monda, tehát a kereszténység nem fogadta be a vándor motívumot, hanem a zsidókra vetítette, mint általában a tudatalattiba szorult tartalmakat a másikon leljük fel.”^{cdxxviii} John Lukacs is hitelesnek tartja azt a magyarázatot, mely szerint “mindent, amit gyűlöl magában, a Führer kivetíti a zsidókra; minden ami szenvedést okoz neki és Németországnak, a zsidók hibája”;^{cdxxix} másszóval: “zsidókra átvitt német öngyűlölet”.^{cdxxx} Hitler természetellenesnek tartotta a zsidó nép diaszpóra jellegét, miközben németek jelentős részben szintén diaszpóráként éltek szerte a világban. “A zsidók a mi szerencsétlenségünk” – hangzott a náci szlogen, miközben a zsidók a német “nyomorúság” alibijeként szolgáltak.^{cdxxxi} A zsidók amorálisak, a nappalt éjszakává változtatják, hazudnak stb. – hangzik Hitler vádja, akinek amoralitása volt a politikai morálja, és aki környezete nem nagy öröme, szívesen éjszakázott.^{cdxxxii}

Ránki György Hitlernek éppen leggyűlöltebb ellenfeléről, Churchillről adott jellemzését tartotta a legtalálóbb önjellemzésnek: “Az egész történelem legvéresebb kezű dilettánsa... Mint katona, nyomorúságos politikus, és mint politikus, ugyanolyan nyomorúságos katona... egyetlen képessége van, de ebben egyedülálló: ájtatos képpel hazudni”.^{cdxxxiii} Igaz, azáltal ahogy a Természet mindenhatóságát hirdette, felszámolta azt, amit erkölcsnek nevezünk, és ezzel igaz és hazug között máshol vont a határt, mint a zsidó-keresztény közvélemény. És el kellett némi időnek telnie, míg a nyugati államférfiak és diplomaták rájöttek, hogy a hitleri demagógia mögött nem a szokásos politikai racionalitás húzódik meg, hanem abszurd és hazug axiómák vagy inkább kényszerképzetek.

De a legtalálóbb önjellemzés alighanem az, amelyet “a zsidó” -ról adott Mesterének, ama kérdésre, hogy mi “a zsidó” célja: “A világ megsemmisítése. Azt hiszi, az egész világot maga alá kell gyűrnie, mint ezt magának bebeszéli, hogy a földi paradicsomot meg tudja valósítani. Csak legyen abban a helyzetben, elhiteti magával, és biztosan meg is próbálja. De már az általa alkalmazott eszközökről látni, hogy titokban másra törekszik. Miközben azt képzei, hogy az emberiséget felemeli, kétségbeesésbe, örületbe, romlásba kergeti. Ha nem parancsolnak neki megálljt, megsemmisíti. Erre állt rá, erre törekszik, bár homályosan sejti, hogy ezzel önmagát is megsemmisíti. Nem tud kiszállni, ezt kell tegye. Az az érzés, hogy léte feltétlenül függ áldozata lététől, számomra gyűlölete fő okának tűnik. Valakit minden erővel megsemmisíteni akarni, ugyanakkor azt sejteni, hogy ez saját bukásához vezet, ez, ha úgy tetszik: Lucifer tragédiája.”

Milyen is ez a valóságos Lucifer? Az okkult világában: “Lucifer – Abdruschin szerint – minden vélemény ellenére büszke és szép, földöntúli módon szép; komor fenség jellemzi, világos, nagy, kék szemű, és szemei – vaskifejezésű arcából – a hiányzó szeretetet tanúsítják.”^{cdxxxiv} Olyan ez, mint Hitler a bélyegeken és fényképeken, amint éppen gyermekeket ölel magához – halálos öleléssel.

Az önpusztítás azonban csak a pusztítás eredménye lehetett. Mindent el akart pusztítani, ami más volt. Gondoljunk a *Mein Kampf* ama részletére, amelyben a kaftános zsidót felidézi, és másság látványa már önmagában legitimálja annak megsemmisítését. Ugyanakkor valami egészen mást akart. Hiszen – szerinte – a náciizmus “több mint vallás: új emberiség teremtését célzó akarat”. Mely új isten szolgálatának jegyében? Az emberistennek. Mert: “Egyszerűen tény, az ember istenné válik. A tevékeny ember isten.”^{cdxxxv} Nem az alkotó ember, mint a romantikusoké, hanem a faj-ember. Igaz, a Führer azt sem tagadta, hogy “tudományos értelemben nincs faj”. De mivel “a nemzet fogalma már értelmét veszítette”, valami más kellett neki, na meg a tömegeknek. “Őn mint gazda és állattenyésztő – fejtegette Rauschningnak – nem tud sikeresen tenyészteni a faj fogalma nélkül. És nekem, mint politikusnak olyan koncepcióra van szükségem amely lehetővé teszi, hogy el lehessen törölni az eddigi történelmi alapokra épülő rendet, és egészen új, történelem-ellenes rendet alakítsunk ki, új szellemi alapon. [...] Meg kell szabadítsam a világot történelmi múltjától. A nemzetek történelmünk külső és látható formái. Így ezeket a nemzeteket magasabb rendbe kell olvasszam, ha meg akarok szabadulni a történelmi múlt abszurd káoszától. És e célra szolgál a faj fogalma.”^{cdxxxvi} Nem érdekes, hogy a “Ción bölcsseinek a jegyzőkönyve” hamisítvány, annak “belső igazsága” számít – mondta a Führer.^{cdxxxvii} Különböző is – tudjuk – olyan bölcsességeket tartalmaz, hogy politikának és erkölcsnek nincs köze egymáshoz.^{cdxxxviii} A náci másságolás örült dialektikája azonban óhatatlanul visszaütt. Hitler – aki szerint a nemzeti szocializmus “több mint vallás: új ember-alkotást célzó akarat” – megrettent saját teremtményétől: “Mondok Önnek – mármint Rauschningnak – egy titkot. Láttam az új embert, mint egy látomást – könnyörtelen és félelmetes volt. Visszariadtam tőle!”^{cdxxxix} Nem csoda, hiszen ha a náci ideált megjelenítő kő- és bronz-atlétákra gondolunk, és arra, hogy miként nézhetek volna ki a náci korifeusok a

szobortalapzaton egyenruha-maskara nélkül, akkor elképzelhető, ha ezek a – C. C. Mann kifejezésével – “morális eunuch”^{cdxli} szobor-eszmények életre kelnek, mi történik a versenyképesség szociáldarwinista ideológiája alapján. A már korábban említett “A faji gondolat politikai hordereje” című helyzetelemzésben a belpolitikai tapasztalatok sorát a következő megállapítás nyitja meg: a bensheini gimnáziumban “a jóindulatú hallgatók legalább 50%-nál kisebb vagy nagyobb faji kisebbségségi komplexusok jelentkeztek.”^{cdxli} Élcelhetnénk azon, hogy a felsőbbrendű gyerekek kisebbségségi érzésben szenvedtek, ha mindez nem a nagy katasztrófa része lett volna. Komolyabb dolog, hogy a vér mítosza viszont ellensúlyozhatta a testi tökéletlenséget vagy annak érzését.

Mélyen igaz Emmanuel Levinas 1934-i diagnózisa: “Hitler filozófiája primér jellegű. De a benne forrongó primitív hatalmak valami elemi erőből hajtva szétfeszítik a nyomorúságos frazeológiát. [...] A hitlerizmus több mint járvány vagy örület, ez az elemi szenvedélyek feltámadása.” A hatalmi ösztön elszabadulása, amely “az ember emberségét” kérdőjelezi meg.^{cdxlii}

A náci teremtés nem is lehetett más, mint a pusztítás. Önpusztítás is, hiszen a náci hőhéroknak egymástól is, teremtményeiktől is tartaniuk kellett. A háború ugyanakkor a közös cél illúziójával is szolgál, és elfoglal mindenkit, azt is, aki egyébként már nemcsak felismeri a náciizmus természetét, hanem ellene is fordulna. Természetes, hogy ilyen viszonyok között, egyre kevesebbet olvasott. 1942 telén idegrendszerére már kezdte felmondani a szolgálatot. “Saját imázsa semmisítette meg,” hiszen még Moszkva alatt békét köthetett volna Sztálinnal – hangsúlyozta Alan Bullock, mintegy nagy monográfiai tanúságaként.^{cdxliii} Igaz, szerencsés véletlen az emberiség történetében, hogy Franco nem támadt Gibraltárra, különben “másképpen nézne ki a mi világunk”, és: “Ha Hitler megnyerte volna ezt a háborút, lehetne-e valami kétségünk, hogy az a filozófia, amely ma holt kövület, erőre kapott volna, és a kontinens ortodóxiájává vált volna?” – tűnődött el Hugh Trevor-Roper, az 1980-as évek elején, amikor a kommunizmus is még oly rendíthetetlennek látszott.^{cdxliv}

Sztálingrád után talán maga Hitler is felismerte, hogy közeledik a vég, bár már 1941 őszén tisztában volt azzal, hogy nem nyerheti meg a háborút. Amikor titkára, Bormann közölte, hogy felesége gyermeket szült, a Führer elsírta magát, és arról beszélt, hogy legszívesebben olvasna és múzeumba járna.^{cdxlv} Ilyenkor aztán inkább szemlélődött, képeket nézegetett és tervezett.

6. Művészeti albumok, katalógusok

Hjalmar Schacht, aki 1934-től 1937-ig birodalmi gazdasági miniszterként tevékenykedett, a nürnbergi perben úgy nyilatkozott, hogy Hitler “végtelenül sokat olvasott, nagy tudást halmozott fel, és ezekkel az ismeretekkel vitában és előadásban virtuóz módon zsonglörködött.”^{cdxli} A nürnbergi pártnapokon tartott kultúrbeszédeiben azonban a mai olvasó aligha fedez fel bármiféle zsonglörködést. Neveket említ a szónok, de még idézet sem fordul elő, pedig sokan emlékeznek arra, hogy egyébként mi mindent tudott emlékezetéből elővarázsolni. Ugyanakkor az, hogy a szónok nem idézett mástól bölcs taktikára is vallhat, hiszen esetleg az idézet stílusa kiemelkedhet az övéből, értelmezési vitára ingerelheti a hallgatót, és viszonylagossá teheti a Führeri kinyilatkoztatást. Ez pedig – talán – hatott. Speer “nem annyira szónoki ragyogásuk” miatt csodálta ezeket a beszédeket, hanem “inkább végiggondolt tartalmuk, színvonaluk miatt”^{cdxlvii} (Persze Speernek mentenie kellett magát, maga előtt is, és ezért eltúlozhatta a Führer szellemi varázsát.) Ma egyszerűen monomániás zagyvaságnak hatnak ezek a beszédek, mint a korábban idézett részekből is kiténik. Thomas Mannak mégis igaza volt, amikor Hitler művészi magatartását elemezte, gondosan kerülve a művész szót, hogy még ironikusabb legyen: “Testvér... Kellemetlen és szégyelni való testvér; az idegeinkre megy, szerfölött kínos rokonság.”^{cdxlviii} És közben felötlik a kérdés: miért nem adták ki Hitler beszédeit, első sorban kultúrbeszédeit, hiszen ezekből ismerhetjük meg igazán “a művész”-t. Vajon azért nem, mert a szóözon azért megtévesztheti a félművelteket és frusztráltakat, akik ezek olvastán hatása alá kerülnek, hogy elmondhassák az egykorú magyar elemzővel: “És a Hitlertől oly szépen említett mindenható, az örök szól a művészetben ahhoz, ami bennünk örök.”^{cdxlix}

Az olvasó Führernek a mítosza részben az iránta való rokonszenvek terméke, részben a felelősségáthárítás reflexének eredménye. Azok akik kiszolgálták, már azért is piedesztálra emelték, hogy magukat mentsék. A Führerprinzip túlélte a Vezért. A romantikus én önkeresése a Vezérben ért véget. Az önbecsülés is azt kívánta, hogy Ő tökéletes legyen. Még az olvasásban is.

Pedig 1933 után a Führer már egyre kevésbé érhetett rá olvasni. Bár, láttuk, egy-egy könyvben alaposan aláhúzta, ami felkeltette érdeklődését. Sőt, az ilyen könyvek számának aránya 1933 után még nagyobb is, mint előtte. De azért jellemző az 1938-i “A Führer Weimarban” című album. Az egyetlen kulturális vonatkozás: Hitler az Aida ünnepi előadásán.^{cdl} Goethe házát nem fényképezték le, bár a Führer a nürnbergi pártkongresszus kulturnapján gyakran hivatkozott rá. Az album a gyűlésekről és a menetelésekről ad képet. A Führer most már dolgozott. Elsősorban építkezett.

Hitler első építésmérnöke, Troost halála után Albert Speerben talált rá arra, aki az ő eszméit kivitelezze. Önfelédten terveztek együtt. Az ifjú építész akkor nem is értette, hogy apja miért borzadt el, amikor a görög formákat idéző náci gigantomania terveire pillantott. “Teljesen örültek vagytok” – mondta, és később görcsös remegés fogta el, amikor a Führernek bemutatták, aki dicsérte a fiút.^{cdli} Ez “a fiú” pedig akkor csak örült, hogy építhet, és mindent, amit csak kér, azonnal meg is kapja. A monumentalitás mániája kiemelte őt is a gazdasági válság nyomasztó világából.

Hitler, a nagy építőmester, többször hangoztatta, hogy senki sem tett még annyit a német művészekért mint ő. Csak Georges Clemenceaut érdekelte még ilyen nagy mértékben a művészet.^{cdlii} Ugyanakkor Hitler saját festői munkásságáról inkább hallgatott, de ízlését kíméletlenül érvényesítette. Először kivárt. Hagyta hadd csapjanak össze az irányzatok. Goebbels például a modernitást támogatta, mert fel akarta használni, és talán tetszett is neki, hiszen ő is elvetélt bohém volt, frusztrált író. Speer például a Nemzeti Galériától kölcsönzött néhány Nolde képet Goebbels új lakásának díszítésére, de amikor a Führer ezeket meglátta, és a legélesebben elítélte, persze azonnal elvitette.^{cdliii} Ez a művészet sorsáról is árulkodik. Emil Noldét, aki azért maga is némileg rasszista volt,^{cdliv} éppen Paul Troost és neje – az egyik hitleri adjutáns szerint – az “egyébként rendkívül haladó” Gerda^{cdlv} jelentette fel Goebbelsnél, figyelmeztetve, hogy “Nolde és elvtársai” a zsidó forradalom és a weimari állam teremtményei, a Führer esküdt ellenségei, és ami történik, mármint, hogy kiállíthatnak (még 1934-ben) az a Führer elárulása, “a művészek elkeseredéséhez és kétségbeeséséhez” vezet, továbbá “a nép művészetileg érzékeny részének a becsapása”.^{cdlvi} Goebbels azonban, ha a feljelentést el is fektette, Hitler állásfoglalása után nem tehetett semmit, hűségese szolgált tovább. Noldénak megtiltották a festést, és a Gestapo rendszeresen ellenőrizte ecsetjeit, hogy nem érzik-e rajtuk a friss olaj szaga. Ekkor tért át az akvarellekre, hiszen a nyomokat könnyebben el lehetett tüntetni.^{cdlvii} Saját olajfestményeiből az “elfajzott művészet” 1937-i kiállításán láthatott viszont néhányat Nolde.

Hosszú évekig ez az elrettentő cézzal szervezett kiállítás volt a modern művészet utolsó nagy németországi – különös – seregszemléje. Nem sok elégtétellel szolgálhatott a betiltott művészeknek, hogy

időközben Hitler képeit is kivonták a forgalomból, sőt azok forgalmazását is betiltották. Köztük az *Aquarelle* című kis albumját is, amelyet udvari fényképész állított össze. És bár állítólag kicsit igazítottak a műveken, egy példányt könyvtárában megtartott magának.^{cdlviii} A Führer képek forgalmazásának tilalmára több okból is szükség volt. Egyrészt azért, mert hamisítani kezdték képeit, hiába hangoztatta Goebbels, talán némi malíciával is, hogy “az igazi szakértő” azonnal megtudja különböztetni az eredetit a hamisítványtól.^{cdlix} Másrészt azt is észrevehették, hogy például az említett kis albumban kissé ironikusan hatott a hozsannázó magyarázat, például Lille egyik külvárosi házudvarát megörökítő vízfestményhez a következő: “Csak egy igazi német művész szeme képes így látni az idegent a nyári nap fényében. Ez nagy és bensőséges.” Vagy még zavaróbb lehetett Ardoye gótikus templomát és házait megjelenítő túsrajz magyarázata: “Ez önkéntelenül is utalás ama akkor még ismeretlen világháborús katona rendkívüli és kiemelkedő architektonikus tehetségére, aki nekünk a III. Birodalom építőmestere kellett hogy legyen.” Ez utóbbi az igazabb jellemzés.

A Führer tervezett és szemlélődött. Az olvasás persze egyre inkább a neheze esett. A jelentéseket is külön nagybetűs írógéppel készítették számára. Szemüveg helyett pedig hatalmas nagyítót használt.^{cdlx} Persze azért, ha valami fontos került a kezébe, feltette szemüvegét. Így akkor is, amikor Sven Hedin: “Amerika a kontinensek harcában” című könyve jutott el hozzá, amely ugyan nem maradt meg a könyvtárban, de annak rendje és módja szerint megköszönte a dedikációt, Rooseveltre hárítva a háború felelősségét.^{cdlxi} Egyébként szemüveges fényképeit nem engedték a nyilvánosság elé.^{cdlxii}

A romló látású Hitler szívesebben nézegethette rohamosan gyarapodó képgyűjteményét. Valósággal úszott a boldogságban, amikor megvásárolhatta Makartnak a “A firenzei pestis”-t megjelenítő képét, amelyet a műélvezetre szorított környezete inkább viszolyogva méregetett.^{cdlxiii} De azért mindvégig “építőmester” maradt. Még akkor is, amikor már nagyítójával sem olvasott.

A végnapokban Goebbels például vigaszként Carlyle Nagy Frigyesét olvasgatta fel Vezérének, és nem is hatás nélkül. A Führer, aki még két éve a Carlyle által jósolt hatalmas európai káosszal a tisztikart és asztaltársaságát is szórakoztatta,^{cdlxiv} most amikor propagandaminisztere a nagy ellenfél, Katalin cárnő halálához ért, könnyekig meghatódott.^{cdlxv} Aztán Rooseveltt halála óriási eufóriával töltötte el a betonban élő Vezért és környezetét. És a pusztulás közepette úgy nyilatkozott, hogy ha nem volna biztos a város fel- és újraépítésében, akkor főbe lőné magát.^{cdlxvi} Nem kevésbé jellemző – Erikson idézi is –, hogy a berlini Hitler-bunkerben Trevor-Roper, aki a Führer utolsó napjairól fontos munkát tett közzé, egy építészeti terveket, és mindenekelőtt opera-terveket tartalmazó könyvet talált.^{cdlxvii}

Hitler még 1945 elején is a berlini bunkerben Linz makettjét nézegette. Német Budapestté akarta tenni gyermek- és kamaszkora városát.^{cdlxviii} Különös, hogy miért éppen Budapestté, amelyet nem sokkal korábban náci Sztálingráddá próbált kiépíteni. És amelyet, már zsidógyűlölete miatt sem sajnálhatott. Hiszen az általa mégiscsak jobban szeretett Bécs vetélytársa volt, és bécsi antiszemita nyelven egyszerűen csak Judapestként aposztrofáltak – az egyébként nagy polgármester Karl Lueger után. Ugyanakkor 1942 augusztusában többször is elmélkedett Budapestről: “A magyarok Budapesten három dologra fektettek súlyt: először hűek maradtak a folyóhoz, másodsor a szép épületeket a kiemelkedő helyekre helyezték el, harmadszor csodálatos hídakat építettek!”^{cdlxix} Majd Budapest csodálatos felemelkedésén így tűnődött el: “Az egész magyar barokk Ausztriában is megállhatna. Habsburg Rudolf német császár volt. Dinasztikus uralomra volt szüksége, mert különben nem maradhatott fenn. A Birodalom keleti feléből csak 25 éve emelkedett ki Magyarország. Addig nem sikerült neki. A Birodalomnak igazi fővárosra van szüksége. Budapest a legnagyobb, amit csak el lehet gondolni. Az egész Német Birodalomban nincs hasonló. Ott a Parlament, a Vár, a Dóm, a hidak, és az estiivilágításkor hatalmas benyomást tesz. Bécs szintén hatalmas benyomást tesz, de nem a folyó mentén helyezkedik el. Az építőmesterek mind németek. Látható, milyen fontos, ha egy várost fővárossá teszünk. Ez a Buda és Pest korábban parasztfészek volt. Lakosainak száma száz év alatt 140 000 lakosról 1,3 millióra emelkedett. A Városháza kivételével minden épülete kétszer akkora, mint a bécsi épületek. Berlin kell legyen a főváros!”^{cdlxx} Legokosabb titkárnője szerint is, aki csodálatba ejtett építészeti ismereteivel, “véleménye szerint városépítészeti szempontból Párizs és Budapest felülmúlták az összes többi fővárost.”^{cdlxxi}

A Führer, amit csodált, igyekezett megsemmisíteni. Némileg ugyanaz a kétértelműség jellemzi Budapesthez való viszonyát, mint antiszemita fajkultuszát. A *Mein Kampf*ban a Habsburg Birodalom (és majd azon belül Budapest) helyzetét így jellemzi:

“Itt – Magyarország kivételével – a saját nagyság politikai emléke vagy teljességgel hiányzott, vagy az idő múltával teljesen feledésbe merült, vagy legalábbis elmosódott és jelentéktelenné vált. Ezzel szemben csak a nemzetiségi elv korszakában fejlődtek ki a különböző országokban azok a népi erők, amelyek leküzdése

annál is inkább nehezebb kellett hogy legyen, miként a Monarchia határán olyan nemzeti államok kezdtek kialakulni, amelyek államalkotó népei az egyes ausztriai néptörzsekkel rokonok vagy azonosak voltak, és nagyobb vonzerőt fejtettek ki, mint az ausztriai németek.

Maga Bécs sem tudta hosszú távon ezt a harcot állni.

Budapest nagyvárossá fejlődésével először olyan vetélytárral találta magát szembe, amelynek a küldetése többé már nem az összmonarchia fenntartása volt, hanem inkább csak egy részének az erősítése. Rövid idő múlva Prága követte a példát, amjd Lemberg, Lajbach stb. Ezeknek a hajdani tartományi városoknak egyes országok nemzeti fővárosává való emelkedésével egyre inkább kialakultak ezen országok kulturális életének a központjai. Így pedig a népi-politikai ösztönök is szellemi alapra és mélységre tettek szert. Közelednie kellett annak az időnek, amikor az egyes népek ezen hajtó erői erősebbek lesznek, mint a közös érdekek ereje, és aztán éppen ez történt Ausztriával.^{cdlxxii}

Ifjúkora Bécsét azonban jobban gyűlölte a *Mein Kampf* írója, mint “Judapestet”, amely elnevezés elő sem fordul művében, holott a magyarokat is csak afféle segédnépnek tekintette. A multikulturális Bécsét gyűlölte:

“Visszataszító volt számomra a birodalmi főváros ezen faji-konglomerátuma, az egész népkeverék, amely csehekből, lengyelekből, ruténekből, szerbekből és horvátokból stb. állt, és mindenütt – az emberiség örök bomlasztó eleméből – zsidókból és megint zsidókból.”^{cdlxxiii}

Budapestről ilyesmit nem írt a Führer. Imponált neki a város gyors felemelkedése, és tetszhetett földrajzi fekvése, talán még épületei is. Linzbe hatalmas képtárat tervezett és negyedmilliós könyvtárat.^{cdlxxiv} Végrendeleltében képeit a majdani linzi Führermuseumra hagyta. Ennek egyébként négyszer annyi műtárgya lett volna, mint a Louvre-nak, amelyet még szintén ki akart fosztani.

Nem tudni, mivel okozott több kárt Hitler, a műalkotások rablásával vagy pártfogolásával. A náci művészeti élet legnagyobb eseménye az évente megrendezett müncheni kiállítás volt, a Német Művészet Házában. A képanyag tematikájának érzékeltesítésére az 1937-i kiállításra vonatkozó felmérést jelezzük, hozzátéve, hogy ezek az arányok keveset módosulhattak. A festmények tematikai megoszlása a következő: tájkép 40%, nők, férfiak, sportolók, ifjak 20%, portrék 15,5%, állatok 10%, dolgozó parasztok 7%, kézművesek, munkások 0,5%, funkcionáriusok 1,5%, építkezések 1,7%.^{cdlxxv}

Hitler valóban őszintén pártolta ezt a náci művészetet, ha talán ennek kortárs képviselőit nem is becsülte sokra. “A mi mai művészeink sohasem fognak olyan türelemmel és gondnal dolgozni, mint a nagy művészeti korszakok festői” – mondta titkárnője szerint. Számára Görögország és Róma volt a kultúra bölcsője. Az antikvitás és a romantikát kedvelte. “A reneszánszt elutasította, mert nagyon összefonódott a kereszténységgel.”^{cdlxxvi} Mindenesetre nagy mecénása volt a náci piktoroknak. Ha átlapozzuk az 1938-tól 1944-ig neki vásárlásra felkínált vagy az általa megvásárolt műtárgyak képeit tartalmazó albumokat, akkor már az ő látásmódján keresztül tárul fel a giccs és az anakronizmus eme különös művészete.^{cdlxxvii} Ami a festmények stílusát illeti, nehéz meghatározni. A legjobb terminus a náci realizmus lenne. Igaz, a náci művészek és ideológusok nem használták a realizmus kifejezést, részben azért, mert a szocialisták kisajátították, részben azért, mert ők az örökkévalóságnak kellett, hogy alkossanak, ez pedig stílus fölött áll. Nem igaz, hogy a népi ízlést kell szolgálnia a művészetnek, éppen fordítva: azt kell megszabnia.^{cdlxxviii} Mint az ifjúsági vezető, Baldur von Schirach hangsúlyozta: “A művészet nem a valóság, hanem az igazság szolgálatában áll... Az a művész nem értette meg a Führert, aki azt hiszi, hogy az idő számára fest, annak ízlését szolgálja.” A náci festészet – hangzik az idevágó egyik legalaposabb monográfia értékítélete – “nem a valóságot tükrözi, hanem a tudatot bénítja”.^{cdlxxix} Hieratikus jellege miatt. A három dimenziós látásmódot a mozdulatlanság szolgálatába állítja. Még a megörökíteni akart történések dinamikáját is megmerevíti, miközben hivatalosan a fő igény: az alakok és a tárgyak életszerűsége lehetett. Olykor egy kis impresszionista, expresszionista, netán kubista modernitás segített: éles megvilágítás, a tér elemekre bontása. Enciklopédizmus jellemzi az ízlést. Csendélettől a csatajelenetig “mindent” megtalálunk. A tematika hozzávetőlegesen: kétharmad tájkép és életkép. Emellett mintegy 10% portré, és természetesen aktok. A portrékon minden korosztály képviselve: a viharedzett arctól az életerős nőig. Kevés a görög mitológia, germán is alig. A középkort – minden Wagner-kultusz ellenére – évente csak egy páncélos lovag képviseli és egy-egy életkép, például Szent Genovéa özikevel. Talán tévedésből 1941-ben egy *Sámson és Delila* is bekerült a gyűjteménybe. Feszület is csak egyszer villan fel a háttérből egy falusi csoportképen. Az első világháborús csataképek sem jellemzők. Annál inkább kiemelendő, hogy évente egy hadifutár előfordul. Tudjuk, Hitler maga is hadifutár volt, és bár a ranglétrán nem tudott felkapaszkodni – egyébként szerencséjére, mert aztán a nagy nyilvánosság előtt eljátszhatta az egyszerű frontkatona szerepét – sokat tanult. Egyrészt az ún. hadművészet fortélyait leste el. Később egyébként élesen elítélte, hogy nem éjszaka kellett ezt a szolgálatot ellátni, mert nappal sokan odavesztek.) Másrészt a politikai manipulációk technikáját

is háborús tapasztalatai alakították. Mint Hermann Schmitz írja: “Hitler hadifutárként tanulta meg, hogy schizoid autizmusát úgy állítsa a katonai közösség szolgálatába, miként a viszonylag békés nyugalmi állapotból hirtelen könyörtelen, ugyanakkor taktikailag ügyesen kivitelezett egyéni tettekre szánja el magát.”^{cdlxxx}

Mindig vásárolt egy-két olyan képet, amelyet akár fényképnek is nézhetnénk. Ez arra is utalhat, hogy ő maga hajdan Bécsben és Münchenben levelezőlapokat másolt. Más önéletrajzi elemet nem fedezhetni fel. Ha csak nem fordított formában; mert bár vegetáriánus volt, azért egy-egy állatképet is találni, például legyilkolt és döglött madarakat. 1938-ban betört az új háború is a náci festészetbe. Romok, tankok és főleg tengeralattjárók lesznek a fő téma. A tájképek mellett először építkezéseket ábrázoló képeket láthatunk, majd megjelennek a gyárak. A paraszti munka dicséretéhez az ipari termelés járul. De jellemző, hogy 1943-ban nincs háborús kép, igaz, ennek az albumnak csak egy része maradt meg.

Külön tanulmány tárgya lehetne a Führer magánképtárát megjelenítő album, mely családi albumként kezdődik.^{cdlxxxi} Apja az első, akit gyűlt, a második anyja, akit imádott, de a sorrendet – mint antifeministának is – be kellett tartani. A harmadik élete nagy szerelme: a rejtélyes módon öngyilkos Geli Raubal. Sőt róla két festményt találunk. De van Memling is, méghozzá: Éva, holland csendélet, olasz városkép, kedvenc festőjének, Franz von Stucknak több műve. Természetesen Bismarck és Nagy Frigyes, sőt még Hindenburg is civilben, na meg leghűségesebb sofőrjének és hasonmásának a festménye, Julius Schrecké, akiről az a hír járta, hogy Hitler-ellenes merénylet áldozata lett.^{cdlxxxii} Egy ritka idélet, valami nem túl nagy szakértelemmel rendelkező úrifrizőr keze alól kikerült alak páncélos lovagi mezben.

Ennek a páncélosnak a jelenléte szinte rejtély. Miért nem lovon ülő délcegebb figurát választott? Egyszer őt is megfestették páncélos lovasnak, azt a hamis látszatot keltve, mintha az éppen általa elmarasztalt teutómánia híve lenne. A lovas talán idegesítette. A Führer persze nem lehetett ideges. Jellemző, hogy egyik 1915-i levelét a 30-as években úgy közölte az egyik náci lap, hogy a következő mondatot kipontozta: “Most nagyon ideges vagyok.”^{cdlxxxiii} Tudták, hogyan lehet kedvében járni. A páncélos viselet sok mozgást kíván, és Hitler nem szeretett sportolni, ha kilóira figyelmeztették, akkor csak annyit mondott, hogy leadja, ha beszél. De a lovas figura alighanem azért sem tetszett neki, mert esetleg nemcsak arra emlékeztette, hogy ő gyalogos volt, hanem Don Quijote alakját is felidézne. Márpedig ennek történetét Hitler olvasta. 1909-ban Bécsből Paula nővérének el is küldte ezt a regényt.^{cdlxxxiv} 1942 februárjának egyik hosszú éjszakáján – a Biblia után – a következőket minősítette univerzális műveknek: Robinson, Gulliver, Tamás bátya kunyhója, a lista élén Don Quijote állt. “Cervantes könyve a legkiválóbb paródia, amely megörökít egy kimúlásra ítélt társadalmat”, Robinson története pedig “valamiféleképpen az emberiség fejlődéstörténete”.^{cdlxxxv}

Stephen H. Roberts, a már említett ausztrál újságíró nagy meglepéssel számol be arról, hogy az 1936-i olimpia évében Münchenben olyan színes Hitler-portrét látott, amelyet a Grál-lovagok ezüst díszével ékesítettek, és aztán gyorsan eltávolították, mert ez a Führer “igazi mentalitása”-ból túl sokat elárult.^{cdlxxxvi} Valójában Wagnert – mint jeleztük – szellemi elődjének vallotta, nyilvánosan is. Az anakronizmus látszatát azonban igyekezett kerülni. A középkor-kultuszt legfeljebb taktikai okokból karolta fel olykor, hogy a régi vágású tiszteket megnyerje. Az okkultot elutasította, és ezért sem nézte jó szemmel a középkor-kultuszt. Kiszolgálói is nyilván igyekeztek igazodni a Führer ízléséhez. Jellemző, hogy az 1943-i kiállítás modern frizurás kisportolt férfiakt-szobráról sem gondolnánk, hogy Parszifál, ha nem lenne aláírva.^{cdlxxxvii}

A Führer ezen a több mint hetvenképes gyűjteményére a 19. századi romantikus és úgymond realista tájképfestészet nyomja rá bélyegét. Egészében a biedermaier kispolgár képzeletvilága ez, olyané, aki közben meggazdagodott és jól bevásárolt. (Igaz, ajándékba is kapott néhány értékes képet, mint tudjuk Mussolinitól egy Tiziant, Bárdossy Lászlótól egy kis Makartot). Olyan kispolgár képzeletvilága ez, aki végigharcolta az I. világháborút, és mély lelki sebekkel találta meg az “eszmét”. amelynek szolgálatába állt, mérhetetlen hatalmi ösztönével. A mából visszatekintve az újjazdagokhoz látszik hasonlónak: “Bizonyos helyzetekben – emlékszik vissza egy 1915-ben született repülőtechnikus – hatott rám. A náci időkben Hollandiában és Belgiumban tartózkodtam, és ezért látóköröm szélesebb. Adolfot mindig a mai újjazdagokhoz hasonlítom. Ezeknek semmi sem elég. A régieknek sem, de ők nem sietnek.”^{cdlxxxviii} Gyűlölte is a nemességet, mint minden parvenü. De ezeknél azonban ravaszabban járt el. Felkapaszkodott hadifutár volt, aki most már maga adta ki világhódító parancsait. A parancs jelentőségét és horderejét parancsközvetítőként ismerte meg. Hányódtatásai révén tett szert emberismeretre. Az első világháborút követő válságokban ismerte fel a határozott fellépés horderejét. “Egyetlen amerikai szupervigéc (super-salesman) sem lehetne hatékonyabb, mint ő, amikor politikai eszméit kiárúsítja. Világossága, gördülékenysége és magabiztossága megérdemli a legnagyobb dicséretet” – írta a náci veszélyre figyelmeztető Lengyel Emil,^{cdlxxxix} aki nyilván a nyugati közvéleményt még Hitler üzletemberi vonásainak kiemelésével is mozgósítani akarta, és lehet a mai

vállalkozó-világban a Hitler-érdeklődésnek egyik mozgatója a Führer vállalkozó mivolta. Pedig ő művész szeretett volna lenni.

Hitler – legalábbis is éppen a háború tombolásának teljében mondott ilyet: – Itáliában szeretett volna “ismeretlen festőként” vándorolni.^{cdxc} Még a háborúban is mondott olyasmit, hogy “legboldogabb napja az lenne, ha levetné az egyenruhát és a művészetnek szentelné magát”.^{cdxci} Ha nem utasítják el másodszor is a bécsi művészeti akadémián, sok minden másképpen alakulhatott volna. 1937-i nagy kultúrbeszédében felsejlik az, hogy milyen festő lett volna. Amikor elmarasztalta a modern másolókat, azért mert nem “a tisztességeset” másolják, hanem a “képtelenséget”. És főleg akkor kerül elő az önéletrajzi mozzanat, amikor így fakadt ki: “Ez a tollnok-ugatás a becsületes és szolid átlag ellen a legnagyobb oka volt annak, hogy a valóban nagy és ezáltal az emberiséget előrevivő művészek lassan eltűntek. Tagadhatatlan, hogy amilyen mértékben a XIX. század átnő a XX. századba és a művészeti irodalom gyarapodik, úgy kezdett el csökkenni a valóban nagy művészek száma!” Mégis igaza volt, amikor 1911-ben amiatt felpanaszolta egyik barátjának, hogy a világ nagyon sokat veszített, mert ő nem kerülhetett be a bécsi művészeti akadémiára.^{cdxcii}

Hitler gyűjteménye sokba került. Bár az is kétségtelen: festészete és műtára jobb mint a könyvtára, saját műveit is beleértve. És ez nemcsak az ő érdeme. Műfaji okai vannak. Milyen igaza volt Jókai Mórnak: a rossz a kalamárisban születik.^{cdxciii} Ahogy Hitler könyveit lapozzuk, láthatjuk azt is, amint sok kis piszkos erecske valami mindent elsöpörni akaró szennyes árrá egyesül: az ő műveiben.

Az irodalom persze csak egyik megjelenési formája a náci művészetnek. Olyan mint a szemetet hordó víz, felszínén különböző szavakkal és azok halmazával. A náci festészet a nihilizmus képi megjelenítése. A film az *in vacuo* való mozgás és dinamika dokumentuma.^{cdxciv} Az építészet a monumentalitásra való abszurd törekvésé. Hogy “Isten halott” – és ebből, mi következik, azt csak szavakkal lehet érzékeltetni. Amikor aztán felhangzik “az élet melódiája” és megindul az önmagát író regény cselekménye. Ez a mű: a II. világháború a maga módján utánozhatatlanul autentikus. Gondoljunk arra, hogy fő szerzőjét: Hitlert még irodalmi műben nem sikerült jól megjeleníteni. Valamiféle eredeti jelenség. Emberi és nem emberi vonásainak keveréke utánozhatatlanná teszi. Többször vádolták zsenialitással. Talán egy valamiben kétségtelenül zseni volt Hitler: a leegyszerűsítésben. Téveszmék leegyszerűsítésében. Pszichogramjának szerzője szerint “a művészi leegyszerűsítés” tehetsége jellemezte.^{cdxcv} Büszke is volt rá, igaz, a Hitler-folklór egyik érdekes terméke: Eva Braun apokrif naplója szerint.^{cdxcvi} Amit ebben még olvashatunk, lehet, hogy nem igaz, de találó; mert amikor Himmler megkérdezte Vezérét, hogy ne tiltsák-e be Jakob Burckhadtnak azt az írását, amelyben borzalmas leegyszerűsítő eljövételét jósolta meg, leintette a strébereket, mondván, hogy jó propagandát csinál a Mozgalomnak.^{cdxcvii} Az eredményt ismerjük. De az odavezető utat még sokáig fogják pásztázni a visszatekintő szemek. Valamiféle kálvária ez, amelyet ezzel a bűnözővel kell megtenni.

John Lukacs szerint “Hitlert ideológiájába vetett fanatikus hite vitte romlásba.”^{cdxcviii} Vajon nem inkább az a gyűlölet, amelynek ideológiája csak valamiféle áttetsző burka volt? Volt-e egyáltalán ideológiája?

Hermann Rauschning elemzése és élménybeszámolója tanulságos olvasmány, inkább önmagáért, mintsem Hitlerért. Hiszen fő tétele: Hitler ideológiája nihilizmus. De ezt mintha maga a szerző sem akarná elfogadni. Görcsösen igyekszik valamiféle okkult vagy ezoterikus meggyőződést a Führer megnyilatkozásaiból kiolvasni. Nem nagyon sikerült. (És érdekes, hogy amikor Ron Rosenbaum oly sok kiemelkedő történésszel, íróval, teológussal riportokat készített a Hitler-értelmezések technikáiról, a kérdést, hogy a Führer milyen mértékben hódolt az okkultizmusnak fel sem vetette, és partnerei sem tették.^{cdxcix} Igaz, idézi Lucy S. Dawidowicz jellemzését, amely szerint az ifjú politikus Hitler nyelvezete ezoterikus. Ez alatt azonban csak azt értette a szerző, hogy Hitler a zsidókra utaló kód- vagy hívószavakat használt, mint: uzsorások, nagy kapitalisták, nemzetközi pénz hatalom, novemberi bűnözők, kommunisták, szociáldemokraták.^d) A szakemberek vagy komolyabb szerzők azonban alig-alig tudnak valóságosabb ezoterikus elemeket felidézni vagy rekonstruálni a Führer megnyilatkozásaiból. Ezeket a “mindent vagy semmit” célzó hatalmi ösztön hatotta át. Az emberi lét mely sötétjéből törhetett ez fel?

Amikor Jung szenvedélyes érdeklődéssel vizsgálta közről Hitler arcát és a Mussoliniéval hasonlította össze, megdöbbsent a Führer kifejezéstelensége miatt. Az egész ember robot benyomását keltette a pszichológusban, aki szerint: “Ő hangosbeszélő, amely felerősíti a germán lélek suttogását, amíg minden német fül meg nem hallja. Ő az első, aki minden németnek megmondja, amit az gondol a maga tudatalattijában a német sorsról, különösen ahogy az a világháborús vereség óta alakult. A német lélek egyik jellemzője a jellegzetes német kisebbségi érzés, a kisebb testvér komplexusa, aki mindig kicsit később ér oda az ünnepi lakomára. Hitler hatalma nem politikai, hanem mágikus.” A Führer – Jung szerint – olyan mint egy ótestamentumi próféta, sőt maga a messiás, aki a mohamedanizmushoz hasonló vallást akar alapítani a keresztény egyházak ellenében. Hitler valamiféle “szellemi edény, fél-isten, vagy annál is több:

mítosz”. “Ő nem ember, hanem egy közösség. Ő nem egyén, hanem nemzet.”^{di} Hitler kritikája így óhatatlanul Hitler apológiája. (Ugyanakkor vád is Németország ellen. Mert mint Joseph Roth 1934-ben az “örök zsidó”-ról értekezve írta: “A nemzeti szocializmusnak igaza van, amikor azt állítja, egyedül ő képviseli a német népet. Ebben az órában mindenképpen igaza van.”^{diii})

Jung náciizmussal szembeni magatartásában talált is kivétlnivalót az utókor. A faji törvények tombolásakor aligha volt szerencsés a zsidó és a keresztény lélekelemzés különbözőségéről értekezni. Maga Jung is érezhette ezt. 1936-i “Wotan” és 1945-i “Katasztrófa után” című cikkei között elég éles a szemléletbeli különbség.

1936-ban úgy látta Jung, hogy Hitlerben maga Wotan támad fel, aki a germán istenhez hasonlóan hatalmába keríti az embereket. Nem külső rontással, mert Wotan “germán ősadottság”. “archetípus”. “a német nép egyik alapvető sajátosságának felülmúlhatatlan megszemélyesítője”. Így: “Éppen azáltal tesz mély benyomást a német jelenség, hogy Egyvalaki, aki nyíltan megszállott, az egész népet oly módon keríti hatalmába, hogy mindent mozgásba hoz, elindít, óhatatlanul még veszélyes lejtőre is visz.” Ezért: “Mi kívülről állók korunk németjét túlságosan felelőssé tehető cselekvőként ítéljük meg, holott talán helyesebb lenne, legalább szenvedő alannak is tekinteni.”^{diii}

1945-ben Hitler jungi diagnózisa: *pseudologia phantastica*. Ez a hisztériának egyik formája, hordozója elhiszi saját hazugságait. Wotan tehát eltűnt a jungi magyarázat szintjéről. “Úgy tűnik fel nekem, hogy az utóbbi 12 év története egy hisztérikus betegségének története.”^{div} Jung számára a fő kérdés: a kollektív felelősség és az attól való egyéni lélektani megszabadulás. Ez a pszichoterápia ma is tart.

Jung állásfoglalásai bizonyára egy nagy szellem vívódásait tükrözik, azt, ahogy egyén és közösség viszonyának kérdéseire választ keresett. Mégis, Jung Hitler-elmélete, ha leegyszerűsítjük, mint – interjújában – ő maga is tette, nem más, mint a médium-tézis. Eszerint Hitler médium. Mások szócsöve. Hogy e tézis újabb keletű változatát idézzük, “a médiumban olyan energiák közlekednek, amelyeknek nem érti horderejét és irányát. Olyan zenére táncol, amelyet nem ő szerzett.”^{dvi} Az ezoterikus fasizmus ismerője és gyakorlója, Julius Evola, ezt a magyarázatot csak annyiban igazította ki, hogy tagadta azokat a nézeteket, melyek szerint Führer tagja lett volna valamiféle titkos társaságnak.^{dvi} Viszont, bármennyire is obskúrus Abdruschin könyve, észrevétele mélyen igaz: “Középutat nem könnyen hagynak az emberek a médiumnak.”^{dvii}

Nem véletlen, hogy e kor nagy könyvei az emberi ösztönvilág és a civilizáció konfliktusáról szólnak. Henri Bergson “Az erkölcs és a vallás két forrása” mintegy megelőlegezi azt, amit Freud részletesen fejt ki *A rossz közérzet a kultúrában* című művében. A bergsoni *élan vital* Freudnál ösztön. Freud nem írt Hitlerről, és a náciizmusról sem. De amikor az emberi világ működésének magyarázatában Erősz és Thanatosz, az életösztön és a halálösztön lépnek elő mindent meghatározó erőkké, akkor a legtöbbet mondta el saját koráról. Jellemző, hogy amikor Stefan Zweiggel elbeszélgetett a hitleri világ borzalmairól, “mint embert mélyen megrázta, ami történt, de mint gondolkodó nem csodálkozott”. Úgy látta, hogy “véleménye, miszerint az emberi lélekben meghúzódó barbár vonás, az elemi pusztító ösztön kiirthatatlan, a legborzalmasabb módon igazolódott”.^{dviii} E beszélgetés során mintha nem ötlött volna fel Freudban Romain Rolland hozzá intézett levele, amelyen nagyon elgondolkozott. A francia író azon írásához fűzött néhány észrevételt, amelyben “a vallást mint illúziót [és neurózt] taglalja”.^{dix} “Ő – mármint Romain Rolland, írja Freud– azt válaszolta, hogy a vallásról alkotott ítéletemmel teljesen egyetértene, viszont sajnálta, hogy nem méltattam a vallásosság voltaképpeni forrását. Ezt különös érzésnek tartja, mely sohasem hagyja el, úgy találta, hogy sokan mások is ugyanezt vallják, feltételezhetően emberek milliói. Ez az érzés, amelyet ő az »örökkévalóság« sejtelmének nevezne, határtalan, korlát nélküli, mintegy »óceáni« érzés. Ez az érzés tisztán szubjektív tény, semmilyen hittétel, a személyes fennmaradás semmilyen biztosítéka nem kapcsolódik hozzá, azonban ez a forrása a vallásos energiának, amelyet a különböző templomok [helyesen: egyházak] és vallási rendszerek megragadnak, és meghatározott csatornába vezetve bizonyára fel is használnak. Csak ennek az óceáni érzésnek az alapján nevezheti valaki magát vallásosnak akkor is, ha minden hitet és illúziót elutasít”. Freud ezt az érzést magában nem tudta felfedezni.^{dx}

De vajon Hitler örökkévalóság-igénye nem valamiféle óceáni érzés, pontosabban annak apálya? Vagy inkább annak karikatúrája, hiszen számára az egyén a fajban élt tovább; annak örökkévalósága jegyében járt el, hogy a végén – szociáldarwinista képzeihez híven – már szinte az általa istenített fajnak is a bukását igenelje, mert a létharcban ellenfeleinél gyengébbnek bizonyult, és a gyengének – szerinte – pusztulnia kell... Így ez a hatalmas óceáni árapály a semmi felé próbált magával ragadni mindent, ami útjába került. Ugyanakkor Hitler a halálösztön klasszikus példája lehet, mint ezt Freud nyomán többen is fejtegették, a fasizmust mint kollektív frusztrációt vizsgálva.^{dxi} Wilhelm Reich, aki “A fasizmus tömeglélektana” című művét 1933-tól 1942-ig többször átirta, és utolsó kiadásában Hitlernek már-már valamiféle korszakzáró és

korszaknyitó jelentőséget tulajdonított: “A tény, hogy Hitler politikai zseni volt, jobban elleplezi mint bármi más a politika természetét. Mi ismerjük a politika gyümölcseit, és tudjuk, miként viszonyult azokhoz a világ. Hiszem, hogy a XX. század a maga páratlan katasztrófaival új, politikamentes társadalmi korszak kezdetét jelzi.”^{dxii} Erich Fromm viszont arra a következtetésre is jutott, hogy Hitlernek nem volt semmiféle különleges tehetsége sem. “Különleges volt az a társadalmi-gazdasági helyzet, amely kiemelkedését lehetővé tette. Hitlerek százai élnek közöttünk, amelyek rögtön előlépnének, mihelyst ütne a történelmi óra.”^{dxiii} Egyelőre azonban még senki sem tudta az univerzum energiáit negatív célokra ilyen hatékonyan egyesíteni.

Végszó: Búcsú a Hitler Könyvtártól

A Hitler Könyvtár bűnös és bűnöző szubkultúra dokumentuma. Tallózásunk a könyvtárban éppen azt jelzi, hogy az ide temetett gondolatok is miként épültek be – a *Mein Kampf* kifejezésével élve – a hitleri világszemlélet “gránit alapja”-ba, olykor az ötletgazda – például: Dinter, Feder – feláldozásával. Ami a náci szerzők világszemléletén túl közös, az a sorsuk: végtelenül szerencsétlenek, boldogtalanok és szánnalmasak voltak. Hitler mélyen őszinte volt, amikor 1914 elején így nyilatkozott a linzi magisztrátusnak írt nyelvi és helyesírási hibáktól sem mentes levelében, amelyben azért mentegette magát, mert a katonai szolgálat elől Németországba ment: “Az ifjúságot, hogy ez a szép szó mit jelent, nem ismertem meg soha.”^{dxiv} Ugyanezek a szánnalmas emberek olykor még nevetségesek is voltak, és borzalmas tudásukra szert téve, ezt démoni pózaikkal, majd bűneikkel leplezték. Bűneiket világnézetükkel igazolták. Ennek a “világnézetnek” központi alakja csak a Führer lehetett. Parancsa felhívás a bűnre és feloldozás a bűn alól. Hitler – olvasmányából is összeálló – gránit-világnézete olyan teher, amely ma is nyomasztóan nehezedik az emberiségre. Kifejezéstelen arca sötét dimenziókat rejt.

Érdekes azonban, hogy azok a kortársak, akik Hitlernek és mozgalmának a művészetekhez vagy szellemi irányzatokhoz való viszonyával foglalkoztak, mennyire nem figyeltek a szavak értelmére, mennyire nem keresték a szóözünt vezérlő belső gondolati struktúrát, amelyre először –Hitlert egy ideig dicsőítő – Heidegger egyik tanítványa, Ernst Nolte hívta fel a figyelmet “A fasizmus a maga korszakában” címével is sokatmondó – többször említett – könyvében. Szemlélete fenomenológiai, amelynek lényegét a hajdani náci író, Ernst von Salomon nagy lelkiismeretvizsgálat-regényének egyik hőse így fejezte ki: “A nemzeti szocializmusnak nehéz valamiféle megkülönböztető jellemzését adni, aligha marad más hátra, mint »fenomén«-nek tekinteni, az élet torzszüleményének, mely nem ismer mértéket és minden irányban terjed”.^{dxv} Hitler tehát egyedi jelenség, a maga természet-teológiájával és újpogány politeizmusával. Nem múltbeli fejlemények logikus folyománya, hanem valami új és más. Saját korában vizsgálható, saját kortársaihoz mérhető.

A nyelv felől közelítette meg a náciizmust Victor Klemperer, francia irodalmat tanító egyetemi tanár, aki a 30-as években éppen a felvilágosodással foglalkozott, és aztán – mivel felesége árja volt – a drezdai zsidóházban élhette át a barna korszakot. “Munkafeltételei” azért is mostohák voltak, hiszen zsidó számára tilos volt a Führer és társai műveinek olvasása. Így elsősorban a rádióbeszédeket figyelte. Pontosabban figyelhette volna. De nyilván erre sem volt mindig lehetősége, és kedve sem. Így maradt a *Mein Kampf* – titokban. 1944. február 10-én ezt jegyezte fel: “Valóban beleolvastam magam a *Mein Kampf*-ba (az első 200 oldalt a 800-ból), éppen olyan érdekes, amilyen visszataszító és lehangoló – ez a könyv megjelent, és ezt az embert Führerré tette, és 11 évi uralmat adott neki! A német felsőrétegnek ezt soha nem lehet megbocsátani!”^{dxvi}

Klemperer vizsgálódásainak alfája és omegája: a nyelv, mert: “a nyelv irányítja érzelmeimet és egész lelki világomat” – mint ezt 1957-ben a minapi NDK-ban naplója tapasztalatait összegző *LTI* [=Lingua Tertii Imperii= A Harmadik Birodalom Nyelv] művében írta.^{dxvii} A nyelv, a szóhasználat, a szavak jelentésváltozásán keresztül a náci világ eredetét a 18-19. században lelte fel. A náciizmus pervertált romantika –fejetegeti Klemperer, aki szerint a náci Hitler és a cionista Herzl egyaránt ennek a romantikának a termékei.^{dxviii} Ekkor azonban – mikor könyve megjelent – a szerzőt már kötötte a kommunista pártfegyelem. Naplóiban viszont, amelyekben ugyanezeket a gondolatokat fellelhetjük, mást is találunk. Így a fasizmus legjobb – sőt: túljó – meghatározását: “zoológia és üzlet”.^{dxix} Mesteri a náci nyelv fejlődésének jellemzése: “A Harmadik Birodalom nyelve először lírai-eksztatikus volt, majd hadi nyelv lett, végül mechanisztikus-materialisztikussá vált.”^{dxix} Náci idézetet azonban keveset találunk Klemperernél. Gondolati struktúrát nem rekonstruál, annyira elborzasztja a náci ideológia célirányos monolit jellege, és demagóg szóözüne.

Általában, akik a Führer nyelvével, nyelvezetével foglalkoztak, vagy nyelvtani hibákban, nyelvi esetlenségekben dús, zagyva demagógiának tartották, vagy kábultan átadták magukat a Führer-élménynek. Például Szabó Lőrinc, aki 1939-ben éppen a két totalitárius birodalom szövetségétől várta a világ gondjainak megoldását. Íme a szavak művészenek végzetes eltévelyedése; a Hitler-mítosz varázsát érzékeltetik szavai:

“Hitler élesen hangsúlyoz. Mindig az értelem szerint, de a hangsúlya sokszor átárnyal. Ugyanaz a szövege másképp hat az olvasóra és a hallgatóra, különlegesen a gúnyos részeknél. Általában komoly és még a lírai szakaszoknál is objektív színe van a hangjának, a harag viszont mintha kissé fakóvá tenné. Nyilvánvalóan könyv nélkül tudta a beszédet, sokszor felnézett és így mondott végig hosszú mondatokat. Felolvasás és

egyszerű gondolkodása az eszményi náci hőséhez közel áll, uniformisan pedig ott virít a vörös S betű,^{dxxix} igaz ez a típus már nem is olvas, mert az Internet korában ez már nem kell a jó imázshoz.

A náciizmus elől Amerikába menekülő Erich Voegelin keserű kiábrándultsággal vonta meg az ezeréves európai fejlődés mérlegét: „Sem a megismerés, sem a kereszténység nem oldja meg Isten és a lét misztériumát. Az isteni teremtés magában foglalja a rosszat, a lét fölötti uralmat megzavarja a teremtvény silánysága, a közösségi rend gyűlölettel és vérrel, nyomorúsággal és Istentől való elhagyatottságban épül. Schelling alapkérdését: »Miért van valami, és miért nincs Semmi?« követi a másik: »Miért van így, ahogy van?« – ez a teodicea kérdése.”^{dxxx} Nem véletlen, hogy Harald Strohm a náciizmus és a gnózis viszonyát elemző könyvét Wittgenstein rejtélyesnek látszó kegyetlen észrevételével zárta: „Józan értelemmel Hitlerre épp oly kevésbé lehet haragudni, mint Istenre.”^{dxxxi} Vajon Freud keserű intése és kérdése ma nem aktuális-e? „Az emberek a természeti erők feletti uralmukban odáig jutottak, hogy segítségükkel könnyű egymást az utolsó emberig kiirtaniuk. Innen származik jó része jelenlegi nyugtalanságuknak, boldogtalanságuknak, szorongó hangulatuknak. És most azt kell várni, hogy a két »mennyei hatalom« másika, az örök erősz megerőlteti magát, hogy éppoly halhatatlan ellenfelét legyőzze a harcban. De ki láthatja előre az eredményt, a végkifejletet?”^{dxxxii} Ma vajon többen vagy kevesebben várják Erősz diadalát? Vagy Erősz és Thanatosz netalán egyazon entitás két arca lenne? De hátha az a bizonyos „óceáni” érzés, mégis létezik, és netán jó irányba lendít...

---

i A jelen dolgozat, amely a náci mitológiát elemzi? nagyobb munkánk el?tanulmánya a Fulbright Alapítványtól – a Contrasting National Mythologies cím? pályázattal – elnyert ösztöndíjas tanulmányútamon készült, és kapcsolódik a kelet-közép- és délkelet-európai nemzeti mitológiák vizsgálatát célzó OTKA pályázatunkhoz. ?szintén köszönöm a washingtoni Kongresszusi Könyvtár Ritka Könyvek Gy?jteményében dolgozó könyvtárosoknak az önzetlen segítséget, amellyel munkámat segítették, és az éppen folyó katalógizálásnak alávetett könyveket sok fáradtsággal el?kerítették. Külön köszönettel tartozom Joseph Agyemangnak, akinek tanácsai nélkül nem juthattam volna be a raktárba. Köszönöm Horváth Ivánnak azt az odaadást, amellyel e dolgozat els? változatát a 2000 cím? folyóirat számára megszerkesztette. Megköszönöm továbbá Szász Zoltán és Pritz Pál tanácsait. Köszönöm Kis Jánosnak és Sípós Péternek munkám véleményezését. Tévedéseimért, indulatosnak tetsz? észrevételeimért a felel?s én vagyok. Köszönöm végül Stephan Sage szempontjait, Vadnay Tibor magyar bibliográfiai utalásait.

ii Id. Joachim Fest: *Hitler. Eine Biographie*. Berlin, 1998. 693.

iii A. J. P. Taylor: *The Origins of the Second World War*. New York, 1987. 72.

iv Marlis Steinert: *Hitler*. Paris, 1991. 203.

v Jehuda L. Wallach: Adolf Hitlers Privatbibliothek. *Zeitgeschichte*, 1992. 1/2. sz.46.

vi Gondolatok a könyvtárról. 2000. I. rész, 1997. december 46-61.; II. rész, 1998. január 45-60.

vii Edgar Alexander: *Der Mythos Hitler*. Zürich, 1937. 17-20.

viii Feny? Miksa: *Hitler*. Bp. 1934. 37., 39.

ix John Lukacs: *The Hitler of History*. New York, 1997.; U?.: *Hitler. Geschichte und Geschichtsschreibung*. München, 1997.; U?.: *A történelmi Hitler*. Bp., 1998.

x Ormos Mária: Betegek és betegségek a történelemben. *Korunk*, 1997. 7.sz. 25.sz.

xi Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*. Bp. 1992. 432.

xii Fest: *Hitler*, 1998.13.

xiii Fest: *Hitler*, 1998. 759.

xiv Fest: *Hitler*, 1998. 16., Max Domarus: *Hitler. Reden und Proklamationen. I.I.* München, 1965. 46.

xv Enrico Syring: *Hitler. Seine politische Utopie*. Berlin, 1994. 11.

xvi »Historikerstreit«. *Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*. München, 1987.

xvii Robert Harris: *Selling Hitler. The Story of the Hitler Diaries*. London, 1986.

xviii Wilhelm von Sternburg: *Fall und Aufstieg der deutschen Nation*. Frankfurt am Main, 1993. 191.

xix Ernst Jünger: *Werke. Tagebücher. III.* Stuttgart, [1963.] 633.

xx Helm Stierlin: *Adolf Hitler. Familienperspektiven*. Frankfurt am Main, 1997.

xxi Fest: *Hitler*, 1998. 22.

xxii Arendt: i.m. 386.

xxiii Ernst Nolte: *Der europäische Bürgerkrieg 1917–1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*. Frankfurt am Main - Berlin, 1989. 532.

xxiv John Lukacs: Totalitarizmus és érelmeszesedés. *Magyar Nemzet*, 1996. szeptember 7.

xxv John Lukacs: *Az európai világháború 1939–1941*. Bp. 1995.

xxvi Erik H. Erikson: *Hitler's Imagery and German Youth*. Institute of Child Welfare, University of California, Berkeley, Prepared for the Committee for National Morale and the Council on Intercultural Relations. Library of

-
- Congress, The Papers of Margaret Mead, M33.
- xxvii Erik H. Erikson: *Luther avant Luther*. Paris, 1968. 120-123.
- xxviii Joseph Berchtold - Heinrich Hoffmann: *Hitler über Deutschland*. München, 1932. 55.
- xxix Adolf Hitler: *Bilder aus dem Leben des Führers*. Altona-Bahrenfeld, 1936. 16., 40.
- xxx Robert Payne: *The Life and Death of Adolf Hitler*. New York - Washington, 1973. 26-27.
- xxxi Ernst Nolte: *Der Faschismus in seiner Epoche*. München, 1963. 359.
- xxxii Alan Bullock: *Hitler and Stalin. Parallel Lives*. New York, 1992. 8.
- xxxiii Brigitte Hamann: *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*. München, 1996. 545.; George L. Mosse: The Nationalization of the Masses. New York, 1975. 196.
- xxxiv Stephen H. Roberts: *The House that Hitler Built*. London, 1938.
- xxxv Joachim C. Fest: *Hitler*. New York, 1973. 48.; Fest: *Hitler*, 1998. 21.
- xxxvi Joachim Köhler: *Wagners Hitler. Der Prophet und sein Vollstrecker*. München, 1997. 384.
- xxxvii Ken Anderson: *Hitler and the Occult*. New York, 1995. 104.
- xxxviii Wilfried Daim: *Der Mann, der Hitler die Ideen gab. Jörg Lanz von Liebenfels*. Wien, 1994.
- xxxix Cuthbert Carson Mann: *Hitler's Three Struggles. The Neo-Pagan Revenge*. Chicago Spectrum Press, 1995.
- xl Miskolczy Ambrus: "Hitler három harca". Cuthbert Carson Mann: *Hitler's Three Struggles*. Chicago. 1995. *Holmi*, 1998. 4.sz. 599-602.
- xli Reginald H. Phelps: Die Hitler-Bibliothek. *Deutsche Rundschau*, 1954. Szept. 923-931.; Jehuda L. Wallach: Adolf Hitlers Privatbibliothek. *Zeitgeschichte*, 1992. 1/2. sz. 29-50.
- xlii Lawrence Birken: *Hitler as Philosophe. Remnants of the Enlightenment in National Socialism*. Westport, 1995. 6.
- xliii Hans-Jürgen Eitner: *Hitler. Das Psychogramm*. Frankfurt am Main, Berlin, 1994. 52.
- xliv Eitner: *Hitler*, 91.
- xlv Roberts: *The House*, 20.
- xlvi *Hitler wie ihn keiner kennt. 100 Bild-Dokumente aus dem Leben des Führers*. Szerk. Heinrich Hoffmann. Előszó Baldur von Schirach. Berlin. é.n. XIV:
- xlvi Balás-Piry László: Hitler művészei. Bp. 1942. 63.
- xlvi *Die deutschen Kolonien*. Szerk. Kurd Schwabe, Paul Leutwein. Berlin, 1936. Az ajánlás szövege: Dem Führer und Reichskanzler / des deutschen Volkes / Adolf Hitler / dem Kämpfer / für die / Wiedergewinnung / der deutschen Kolonien / in / Verehrung und Dankbarkeit / zugeeignet / Berlin, November 1936
- xlvi Pritz Pál: *Pax Germanica*. Bp. 1999.
- li Richard Wilhelm Stock: *Die Judenfrage durch fünf Jahrhunderte*. Nürnberg, 1939.
- li *Adolf Hitler Bilder aus dem Leben des Führers*. Altona-Bahrenfeld, 1936. 68.
- lii August Kubizek: *Young Hitler. The Story of Our Friendship*. Maidstone, 1973. 131-135.
- lii Ian Kershaw: *Hitler 1889-1936*. Stuttgart, 1998. 75.
- lii Christa Schroeder: *Er war mein Chef*. Szerk. Anton Joachimstahaler. München, 1985. 213.
- lii Phelps: Die Hitler-Bibliothek, 929.
- lii Robert G. L. Waite: *The Psychopatic God*. New York, 1977. 73.
- lii Hilmar Hoffmann: »Und die Fahne führt uns in die Ewigkeit« *Propaganda im NS-Film*. Frankfurt am Main, 1991. 11-12., 42-43., 142-145.
- lii Jochen Thies: Nazi Architecture – a Blueprint for World Domination: the Last Aims of Adolf Hitler. *Nazi Propaganda. The Power and the Limitations*. Ed. David Welch. London & Canberra, 1983. 49.
- lix *Künstlerbriefe aus dem 19 Jahrhundert*. Berlin, 1914.
- lx Albert Zoller: *Hitler Privat. Erlebnisbericht seiner Geheimsekretärin*. Düsseldorf, 1949. 50.
- lxi Ormos Mária: *Hitler*. Bp. 1997. 95-96.
- lxii G. Hlebnikov: *Via? a intim? a lui Hitler*. Bucureşti, 1996. 149.
- lxiii David Irving: *The Secret Diaries of Hitler's Doctor*. London, 1990.
- lxiv Douglas M. Kelley: *22 Männer um Hitler*. Olten-Bern, 1947. 222., 246.
- lxv Alan Bullock: *Hitler, A Study in Tyranny*. New York, 1964. 35-36.
- lxvi Kimberley Cornish: *The Jew of Linz. Wittgenstein, Hitler and their Secret Battle for the Mind*. London, 1998. 154.
- lxvii Zoller: *Hitler Privat*, 41.
- lxviii Fest: *Hitler*, 1973. 200-201.
- lxix Sebastian Haffner: *The Meaning of Hitler*. London, 1978. 5.
- lxx Cornish: i.m. 113-137.
- lxxi Roland Jaccard: Wittgenstein, philosophe de classe d'Hitler et espion soviétique. *Le Monde*, 1988. ápr. 21. 1.; A magyar sajtó "könnységére" jó példa: A diktátor és a professzor. *Napi Magyarország*, 1998. júl. 13. 10.
- lxxii Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés. (Tractatus logico-philosophicus)*. Bp. 1989. 7.
- lxxiii Uo. 17.
- lxxiv Adolf Hitler: *Mein Kampf*. München, 1941. 36-37.
- lxxv Percy Ernst Schramm: *Hitler: The Man and the Military Leader*. Chicago, 1971. 73.

-
- lxxvi Arthur Schopenhauer: Parerga und Paralipomena. *Arthur Schopenhauers sämtliche Werke in zwölf Bänden. XI.* Szerk. Rudolf Steiner. Stuttgart. [é.n.] 233., 241.
- lxxvii Hitler: *Mein Kampf*, 37-38.
- lxxviii Henry Picker: *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941 - 1942*. Stuttgart, 1963. 200.
- lxxix Ernst Jünger: *Feuer und Blut. Ein kleiner Ausschnitt aus einer grossen Schlacht*. Magdeburg, 1925. A dedikáció, latinbetűvel:
Leipzig, Sebastian Bachstr. 18. / 9.1.1926 / Dem nationalen Führer Adolf Hitler! / Ernst Jünger
- lxxx Kurt G. W. Ludecke: *I knew Hitler*. London, 1938. 688.
- lxxxi Guido Knopp: *Ne féljünk Hitlert?! Bp.* 1997. 21.
- lxxxii Eitner: *Hitler*, 13.
- lxxxiii Rudolph Binion: *Hitler among the Germans*. New York, Oxford, Amsterdam, 1976. 35.
- lxxxiv Philipp Bouhler: *Adolf Hitler, das Werden einer Volksbewegung*. Lübeck, 1932. 25.
Dem Führer in Verehrung / und Treue gewidmet / München, Oktober 1932 Ph. Bouhler
- lxxxv [E. M. Arndt:] *Katechismus für den Deutschen Kriegs- und Wehrmann, worin gelehrt wird, wie ein christlicher Wehrmann seyn und mit Gott in den Streit gehen soll*. Köln, 1815.
- lxxxvi Stock: i.m. 511.
- lxxxvii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 168.
- lxxxviii Hans Kohn: *The Mind of Germany*. New York, 1960. 270.
- lxxxix George L. Mosse: *The Crisis of German Ideology*. New York, 1964. 31-39.; Karl Dietrich Bracher: *The German Dictatorship*. New York, 1976. 31-32.
- xc Fritz Stern: *Kulturpessimismus als politische Gefahr*. Bern - Stuttgart - Wien, 1963 25-126.
- xci Nolte: Der Faschismus.; Fest: *Hitler*.
- xcii Alan Bullock: *Hitler, A Study in Tyranny*. New York, 1964.
- xciii Fest: *Hitler*, 1998. 201.
- xciv Fest: *Hitler*, 1998. 550.
- xcv Fest: *Hitler*, 1998. 543.
- xcvi Eitner: *Hitler*, 113.
- xcvii Paul de Lagarde: *Deutsche Schriften*. München, 1934.
- xcviii Joachim C. Fest: *The Face of the Third Reich*. New York, 1970. 163-174.
- xcix Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 269.
- c *Lehrstoffsammlung und Grundplan für die weltanschauliche Schulung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*. d.n. h.n. 29.
- ci *Memoirs of Alfred Rosenberg*. Szerk. Serge Lang, Ernst von Schenck. Chicago-New York, 1949.
- cii Eitner: *Hitler*, 117.
- cihi Paul R. Josephson: *Totalitarian Science and Technology*. New Jersey, 1996.
- civ Houston Stewart Chamberlain: *Richard Wagner der Deutsche als Künstler, Denker und Politiker*. Leipzig, d.n.
Ich halte es für männlich und offen, / seinem Irrtum anzuer- / kennen, aber nicht das halte / ich für männlich, dem einen / Vorwurf darüber zu machen, / der von seinem Irrtum / zurückgekommen ist. / v. Bismarck / Am Tage Ihres 44. Geburtstages / Ihnen, verehrter Herr Reichs- / kanzler, in Dankbarkeit / ergebenst / zugeeignet / von ein Wagnerverehrener /
Leipzig, 20. III. 33.
- cv Ormos Mária: *Nácizmus - fasizmus*. Bp. 1987. 110-111.
- cvi Nolte: i.m. 351-353.
- cvi Kohn: i.m. 268.
- cviii Fest: *Hitler*, 1973. 55., 181.
- cix National Archives and Record Administration, Maryland (továbbiakban: NARA) Captured German Documents
Microfilmed in Berlin, (Hoover Institution): NSDAP Hauptarchiv T 581 Reel 52. No. 1210.
- cx Carl Schmitt: *Ex captivitate salus*. Köln, 1950. 21.
- cxii Paul Bülow: *Adolf Hitler und der Bayreuther Kulturkreis*. Leipzig - Hamburg. é.n. 9.
- cxii Fest: *Hitler*, 1998. 89.
- cxiii Chamberlain: *Bühnendichtungen*. München 1915.
H. S. Chamberlains dramatische Versuche / blieben Adolf Hitler wohl noch un- / bekannt? / Als herzlicher Weihnachtsgruss / sind sie ihm hier zugedacht / (ins besondere der Weinbauer!) / Bayreuth, Dez. 1924
- cxiv Houston Stewart Chamberlain: *Herrn Hinkebein's Schädel. Gedankenhumoreske*. München, 1922.
Adolf Hitler/nach diese kleine/ heiter – ernste Zugabe – / unter vielen stillen,/ tiefen Wünschen über/reicht/von/ Eva Chamberlain/ Bayreuth, Weihnachten/ 1924
- cxv Thomas Mann: *Reden und Aufsätze. 4*. Frankfurt am Main, 1974. 846.
- cxvi Houston Stewart Chamberlain: *Worte Christi*. München, [d.n.] Unserm geliebten Führer / in Dankbarkeit u.

-
- Verehrung / Clara von Behl / Weihnachte, 1935
- cxvii Köhler: *Wagners Hitler*, 325-326.
- cxviii Domarus: *Hitler*, 570.
- cxix Fest: Hitler, 1973. 48-56.; Joachim Fest: Um einen Wagner von aussen bittend. Richard Wagner. "Der Ring von Niebelungen". *Ansichten des Mythos*. Szerk. Udo Bernbach, Dieter Borchmeyer. Stuttgart - Weimar, 1995. 182-188.
- cxx John Toland: *Adolf Hitler*. New York, 1976. 34-37., 142-145., 996-997.
- cxxi Walter C. Langer: *The Mind of Adolf Hitler*. New York, 1972. 95.
- cxxii Fest: Um einen Wagner von aussen bittend., 186.
- cxxiii Eitner: *Hitler*, 90.
- cxxiv Library of Congress, Collection of the Manuscript Division, (továbbiakban: LC CMD) German Captured Documents, Rehse Collection, Reel 163.
- cxv Toland: *Adolf Hitler*, 997.
- cxvi Thomas Mann: i.m. 848.
- cxvii Toland: *Adolf Hitler*, 139.
- cxviii Berthold Hinz: *Die Malerei im deutschen Faschismus. Kunst und Konterrevolution*. München, Hanser, 1974. 181.
- cxix Eitner: *Hitler*, 118.
- cxx Albert Speer: *Erinnerungen*. Frankfurt am Main - Berlin - Wien, 1969.73-74.
- cxxi Kubizek: *Young Hitler*, 131.
- cxxii Adolf Hitler: *Die Reden, Aufrufe und Kundgebungen des Führers*. V. Kézirat, gépelt. Library of Congress, Rare Books and Special Collections.
- cxxiii Eitner: *Hitler*, 137.
- cxxiv Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 168.; Adolf Hitler: *Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944*. Szerk. Heinrich Heim - Werner Jochmann. Hamburg, 1980. 234.
- cxv Wolf R. Marchand: *Joseph Roth und völkisch-nationalistische Wertbegriffe*. Bonn, 1974. 366.
- cxvi Eitner: *Hitler*, 152.
- cxvii Phelps: Die Hitler-Bibliothek.; Wallach: Adolfs Hitler Privatbibliothek...
- cxviii Berthold Otto: *Der Zukunftstaat als sozialistische Monarchie*. Berlin, 1910. 62.
- cxix Otto: i.m. 62.: Der Quittungsempfänger meldete seinem Postamt einfach die aufgedruckte Nummer der Quittung; er würde daraufhin – ohne noch besondere Telefonnummer zu brauchen – ohne weiteres mit dem suchen zuständigen Postbeamten verbunden, der zur Kontrolle die Nummer zurücksagt. Hitler szörendjavítása: ohne weiteres suchen mit dem zuständigen Postbeamten.
- cxl Hermann Lamm: *Auswanderungsmöglichkeiten in Argentinien*. Dresden, 1929.
- cxli Wallach: i.m. 37.
- cxlii John Busch: *Die Geschäftskalkulation. Ein Handbuch für Geschäftsleiter in Industrie, Gewerbe, Handel und Landwirtschaft*. Halberstadt, 1926.
- Dem Hochverehrter Führer unserer / Bewegung Herrn Adolf Hitler / überreicht vom Verfasser / Pinneberg, d. 8. Nov. 1932.
- cxliii Wallach: i.m. 41.
- cxliv Carl von Clausewitz: *Krieg und Staat. Eine Auswahl aus den kriegsphilosophischen und politischen Schriften*. Hg. Hans Nieman. Potsdam, 1936.
- Dem Führer und Retter / des deutschen Volkes / als geringes Zeichen / der Dankbarkeit zur / Erinnerung an seine / Worte beim Schluß des / Parteikongresses 1936 / in Verehrung zugeeignet. / Dinau, den 14.9.1936. / Hans Nieman
- cxlv *Führertum*. 25 Lebensbilder von Feldherren aller Zeiten. Auf veranlassung des Reichswehrminister Dr. Groener bearbeitet von Offizieren des Reichsheeres und der Reichsmarine und zusammengestellt von Generalmajor von Cochenhausen. Berlin, 1930.
- Dem Führer Adolf Hitler zur / Erinnerung an seinen Besuch in / dem Steldorfer Industriebetrieb / Januar 32 Fritz Thyssen
- cxlvi Karl Justrow: *Feldherr und Kriegstechnik. Studien über den Operationsplan des Grafen Schlieffen und Lehren für unseren Wehraufbau und Landesverteidigung*. Oldenburg i.O. 1933.
- Dem Reichskanzler / des deutschen Reiches / Herrn Adolf Hitler / in großer Verehrung überreicht / Justrow
- cxlvii Hugo Rochs: *Schlieffen. Ein Leben- und Charakterbild für das deutsche Volk*. Berlin, 1921.
- Meinem Führer / gewidmet. / Motto: 'so oder so' / Sieg Heil! / Stannenber / 19. 5. 1940. Az idézeteket közli: Wallach: i. m. 40-42.
- cxlviii Alfred Wiehr: *Hitler lebt! Erzählungen um Führer und Volk*. Radolfzell a.B. 1934.
- cxlix Stefan Zweig: Blick auf mein Leben. 15. Capitel: Incipit Hitler, 6-9. LC CMD; V.ö. Stefan Zweig: *Die Welt von Gestern*. Frankfurt am Main, 1977. 260.
- cl Mosse: Jewish Emancipation. *The Jewish Response*, 16.

-
- cli Zweig: Blick, 16. fejezet, 17.; v.ö. Zweig: *Die Welt*, 304.
- clii Günter Hartung: Artur Dinter. A Successful Fascist Author in Pre-Fascist Germany. *The Attractions of Fascism*. Szerk. John Milfull. New York - Oxford - Munich, 1990. 116.
- cliii Artur Dinter: *A vérontó b?n*. Ford. Nagy Zsigmond. Debrecen, 1922, 1942.
- cliv Keresztury Dezs?: Szül?földeim. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms 11168. I. 93.; II. 171.
- clv Artur Dinter: *Die Sünde wider das Blut*. Leipzig, 1927. 207.
- clvi C. C. Mann: i.m. 305.
- clvii Ld. Ormos Mária: *A Hitler-életrajz buktatói*. Bp. 1993. 20.
- clviii Eitner: *Hitler*, 109-113.,
- clix Eitner: *Hitler*, 159-166
- clx Hitler: *Mein Kampf*, 1941. 70.
- clxi Wickham Steed: *Hitler. Whence and Whiter?* London, 1934.59.
- clxii Méhely Lajos: *Mi tette Hitlert antiszemitává?* Bp. 1932. 19.
- clxiii Jochen von Lang: *The Secretary. Martin Bormann: The Man Who Manipulated Hitler*. Athens, Ohio 1981. 125-129.
- clxiv Hermann Rauschning: *Hitler Speaks*. London, 1940. 237.
- clxv Klaus Vondung: *Magie und Manipulation*. Göttingen, 1971. 162.
- clxvi Alois Hudal: *Die Grundlagen des Nationalsozialismus. Eine ideengeschichtliche Untersuchung*. Leipzig - Wien, 1937.
- clxvii Hohn Weiss: *Ideology of Death. Why the Holocaust Happened in Germany*. Chicago, 1996. 390.
- clxviii Hansjakob Stehle: Bischof Hudal und SS-Führer Meyer. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1989. 2.sz. 307-322.
- clxix Alois C. Hudal: *Römische Tagebücher. Lebensbeichte eines alten Bischofs*. Graz-Stuttgart, 1976. 115.
- clxx Alois Hudal: *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche*. Graz, Leipzig, 1922. 120.
- clxxi Lukács György: *Adalékok az esztétika történetéhez. II*. Bp. 1972. 419-423.
- clxxii Hudal: *Römische Tagebücher*, 117.
- clxxiii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 269.
- clxxiv Hudal: *Die Grundlagen*, 99.
- clxxv Hadamovsky, Eugen: *Hilfsarbeiter Nr. 50 000*. München, 1938. 15.
- clxxvi Richard Euringer: *Chronik einer deutschen Wandlung 1925 - 1935*. Hamburg, 1936. 141.
- clxxvii Rauschning: *Hitler*, 134.
- clxxviii Hermann Rauschning: *The Revolution of Nihilism*. New York, 1939. 57.
- clxxix Bruce F. Pauley: *From Prejudice to Persecution. A History of Austrian Anti-Semitism*. Chapel Hill - London, 1991. 172.; Guenter Lewy: *The Catholic Church and Nazi Germany*. New York - Toronto. 1968. 281.
- clxxx Hudal: *Die Grundlagen*, 163-179., 253.
- clxxxi Franz von Papen: *Memoirs*. Ford. Brian Connell. New York, 1953. 382.
- clxxxii Bruce F. Pauley: *From Pejudice to Persecution. A History of Austrian Anti-Semitism*. Chapel Hill, London, 1992. 172.
- clxxxiii Hudal: *Römische Tagebücher*, 118, 148-149., 294.
- clxxxiv Stehle: i.m., 321.
- clxxxv Lewy: i.m. 301.
- clxxxvi Stehle: i.m. 316.
- clxxxvii Hubert Renfro Knickerbocker: *Deutschland so oder so?* Berlin, , 1932.
To Adolf Hitler / with the regards of / H. R. Knickerbocker / Berlin, March, 1932.
- clxxxviii H.R. Knickerbocker: *Kommt Europa wieder hoch?* Berlin, 1932.
An Herrn Adolf Hitler / mit den besten Wünschen / von H. R. Knickenbocker / Berlin November 1932
- clxxxix William L. Shirer: *Berlin Diary. The Journal of a Foreign Correspondent 1934-1941*. New York, 1984. 14.
- cxc John Gunther: Foreword. In: H. R. Knickerbocker: *Is Tomorrow Hitler's?* New York, 1941. XIII-XIV.
- xcxi Uo. XIV.
- xcxii Knickerbocker: *Deutschland*, 33.
- xcxiii Knickerbocker: *Deutschland*, 80-81.
- xcxiv Knickerbocker: *Deutschland*, 202-204.
- xcv Knickerbocker: *Deutschland*, 206-209.
- xcvi Hubert Renfro Knickerbocker: *German Crisis*. New York, 1932. 247. U?.: *Germany - Fascist or Soviet?* London, 1932.
- xcvii Knickerbocker: *Deutschland*, 213.
- xcviii Knickerbocker: *Deutschland*, 225.
- excix Knickerbocker: *Deutschland*, 231.

-
- cc H.R. Knickerbocker: *Kommt Europa wieder hoch?* Berlin, 1932. 73., 181., 208., 241.
- cci Hubert Renfro Knickerbocker: *Kommt Krieg in Europa?* Berlin, 1934.
- ccii Hubert Renfro Knickerbocker: *Rote Wirtschaft und Weisser Wohlstand.* Berlin, 1935.
- cciii Knickerbocker: *Is Tomorrow Hitler's?* 103-104.
- cciv Aniela Jaffé: *Aus Leben und Werkstatt von C. G. Jung.* Zürich, 1968.; Margrit Burri: *Germanische Mythologie zwischen Verdrängung und Verfläschung.* Zürich, 1982.; *Lingering Shadows. Jungians, Freudians, and Anti-Semitism.* Szerk. Aryeh Maidenbaum, Stephen A. Martin. Boston - London, 1991.
- ccv Knickerbocker: *Is Tomorrow Hitler's?* 50-51.
- ccvi Hans Hoppeler: *Die Predigt unseres Körpers.* Stuttgart, [d.n.] 15., 35.
- ccvii Fest: *Hitler*, 1998. 950.
- ccviii Eitner: *Hitler*, 137.
- ccix Hans Lungwitz: *Erkenntnistherapie für Nervöse . Psychobiologie der Krankheit und der Genesung.* Kirchhain, 1932. 13., 25., 104-105.
- ccx Rabindranath Tagore: *Nationalismus.* Leipzig, 1918. 128-129.
- ccxi Phelps: *Die Hitler-Bibliothek*,: i.m. 925.
- ccxii Mahatma Gandhi: *Jung Indien. Aufsätze aus den Jahren 1919 bis 1922.* Auswahl von Romain Rolland und Madelaine Rolland. Einleitung von John Haymes Holmes. München - Leipzig, 1924.; Romain Rolland: *Mahatma Gandhi.* München - Leipzig, 1923.
- ccxiii Eduard Drumont: *Das verjudete Frankreich. Versuch einer Tagesgeschichte. I-II.* Berlin, 1886., 1887.
- CCXIV Georges Saint-Bonnet: *Le Juif ou l'internationale du parasitisme.* Paris, 1932.
- A Adolf Hitler / A qui je dois consacrer / un tr?s prochain livre / Hommage sinc?re / G. Saint-Bonnet.
- ccxv Ma?a Charpentier: *La bonne cuisine végétalienne. 500 recettes pratiques.* Paris, 1934. Au chancelier du Reich à / Monsieur Hitler végétarien, donc / par destination, homme de paix, ce / livre d'une bonne française désirant / la Paix Universelle seule condition / du progrès humain. / Maïa Charpentier
- ccxvi Louis Artus: *Paix sur la terre!* Paris, 1932.
- CCXVII Kossak-Raytenau: *Katastrophe*, 1940. Oldenburg I.O. 1930.
- Adolf Hitler,/dem/Schöpfer/Deutschen Reinheit,/Deutscher /Freiheit,/dem/Schöpfer und /Kanzler/des/Dritten eiches/den/Deutschen/in/Dankbarkeit/Kossak-Raytenau/im /April 1937
- ccxviii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 194.
- CCXIX René Bergerioux: *Un monde commence.* Paris, 1932.
- A Hitler / chef du National Socialisme / Allemand, ce livre d 'un / Internationaliste Economique, / qui croît qu ' UN MONDE COMMENCE / qu 'il souhaiterait de voir organiser / R. Bergerioux
- CCXX Gustav Gonder: *Armes Deutschland armes Frankreich. Eine Kritik zur deutsch-französischen Annäherung.* Metz, 1930.
- Herrn Reichskanzler / Adolf Hitler / in Verehrung gewidmet / Gustav Gonder / Saarbrücken, den 2o. X. 33.
- CCXXI Vladimir Orloff: *Mörder - Fälscher - Provokateure. Lebenskämpfe im unterirdischen Rußland.* Aus dem Russischem übersetzt und frei bearbeitet. Berlin, Brückenverlag, 1929.
- Herrn Adolf Hitler / Mörder - Fälscher - Provokateure - / - dass sind hauptsächlich Juden / die ich auf 860 Seiten geschil- /dert habe. / Leider hat der Verlag mein / Buch "frei bearbeitet" – und / 267 Seiten tragen außer Namen / kein Judischer Spur. / Dem Führer der Partei an / dessen Kämpfe und Siege ich leider, / als / gast des Landes, nicht Teil- / nehmen kann. / 1/XII 29. Sandau / a.d. Elbe / Wladimir Orloff
- ccxxii Konstantin Sakharow: *Die tschechischen Legionen in Siberien.* Berlin, 1930.
- CCXXIII Konstantin Sakharow: *Die tschechischen Legionen in Siberien.* Berlin, 1931. D558. S24 1931
- Adolf Hitler / gewidmet vom Verfasser / Konstantin Sakharow
- CCXXIV Gregor Schwartz-Bostunisch: *Die Freimaurerei. Ihr Ursprung, ihre Geheimnisse, ihr Wirken.* Weimar, 1928.
- Unserem hochverehrten Führer / Herrn Adolf Hitler / in treuer Gefolgschaft / der Verfasser / Gregor Schwartz-Bostunisch / u. Frau Frikker / 21. X. 31.
- ccxxv Erich Müller-Gangloff: *Horizonte der Nachmoderne.* Stuttgart, 1964. 232.
- CCXXVI Pitirim Sorokin: *Die Soziologie der Revolution.* München, 1928.
- Ein Beitrag zur Erhöhung / der roten Gefahr / J. F. Lehmann
- ccxxvii Kaas Albert: *Der Bolschewismus in Ungarn.* München, 1930.
- CCXXVIII Jávorkay-Hehs Aladár: *Kormányzó fia. (Történet)* Bp. 1931. 19 l.
- Seines Hochwolgeboren / dem Herrn Adolf Hitler / dem Apostol des "Grossen Gedankens" / in tiefstes Ehrfurcht / gewidmet von / Aladár von Hehs / Schriftsteller / Bpest, 15. VIII. 932.
- ccxxix Béla von Kary: *Nach Rom! (Hannibals Aufstieg, Liebe und Niedergang).* Karcag, é.n. : Zug geeignet / dem Führer und Reichskanzler / Adolf Hitler / in Hochverehrung und Be-/wunderung! / Budapest im Juli 1936 / der Autor: / Béla von Kary

---

ccxxx Géza Lukács: *Der Neuaufbau auf Grundlage der friedlichen Revision der Friedensverträge*. Salzburg - Graz - Wien - Leipzig - Berlin, 1936.

Dem Führer und Kanzler / des Deutschen Reiches / Seiner Exzellenz Herrn / Adolf Hitler / Verehrungsvollst

ccxxxı Piday Jen?: *A berlini olimpia. Ahogy mi láttuk...* Bp. 1936.

Seiner Exzellenz / Adolf Hitler / dem Führer und / Kanzler / des Deutschen Reiches / mit vorzüglichster Hochachtung / gewidmet / Eugen v. Piday

ccxxxii *Befogadók. Írások az antiszemitizmus elle 1882-1993.* szerk. Karsai László. Bp. 1993. 94.

ccxxxııı Kr. Krestew: *Das revolutionäre Deutschland 1918 - 1933*. Sofia, 1939.

Dem Führer des deutschen Volkes / Adolf Hitler / mit dem Ausdruck aufrichtigster / Verehrung eines wahrheitsliebenden / Berichtstetter / Berlin, den 11 Januar 1939. / K. Krestew

ccxxxiv Karl Stauss: *Kriegergräber in Rumänien*. Hermannstadt, 1931.

ccxxxv Anna Schuller-Schullerus: *Heimaterde*. Hermannstadt, 1938.

Dem geehrten Führer, Adolf Hitler, / der so viele liebe deutsch "Erde" heim brachte, / zum 50. Geburtstage, / in tiefer Verehrung / Hermannstadt im April 1939 / Anna Schuller

ccxxxvi E. Männer: *Odenwälder im Banat*. Mennheim a. d.B. 1934.

Dem Führer und Reichskanzler / Herrn Adolf Hitler / ergebenst überreicht vom Verfasser

ccxxxvii Werner Maser : *Adolf Hitler. Legende, Mythos, Wirklichkeit*. München, Bechte, 1989. 186.

ccxxxviii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 192.

ccxxxix Barbro Eberan: *Luther? Friedrich »der Große«? Wagner? Nietzsche...? ...? wer war an Hitler Schuld? Die Debatte um die Schuldfrage 1945-1949*. München, 1983. 135-137.

ccxli Hermann Schmitz: *Adolf Hitler in der Geschichte*. Bonn, 1999. 370.

ccxlii Hanns Johst: *Ruf des Reiches – Echo des Volkes! Eine Ostfahrt*. München, 1940.

getreu, gehorsam und/ dankbar/ Hanns Johst

ccxliiNARA, Captured German Documents Microfilmed in Berlin, Reichskulturkammer, Reel 966.

ccxliii Euringer: *Chronik*, 81., 129.

ccxliv *Im Felde unbesiegt. Erlebnisse im Weltkrieg erzählt von Mitkämpfern. III.* Szerk. Hugo Kerchnawe. München, 1923.

ccxlv *Vier Jahre Westfront. Geschichte des Regiments List R.J.R. 16.* Szerk. Fridolin Solleder München, 1932.

Seinem tapfern Meldeläufer / dem hochverdienten ehem. Geseiten / Herrn Ad. Hitler / zur Erinnerung an ernste aber große Zeiten / gewidmet von / M. v. Baligand / Weihnachten 1931 Oberst

ccxlvı John Lukacs: *Az európai világháború 1939-1941*. Bp. 1995. 125.

ccxlvii Heinrich Hoffmann: *Hitler wie ich ihn sah*. München, 1974. 188.

ccxlviii Peter Alter: *Nationalism*. London - New York, 1991. 52.

ccxlix Klemens von Klemperer: *Germany's New Conservatism*. Princeton, 1968. 194.

ccli Hans Kohn: *The Mind of Germany*. New York, 1960. 331.

ccli Moeller van den Bruck: *Das Dritte Reich*. Berlin, 1923.261.

cclii Lutz Winckler: *Studie zur gesellschaftlichen Funktion faschistischer Sprache*. Frankfurt am Main, 1970. 55.

ccliii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 168.

ccliv Golo Mann: *Deutsche Geschichte des neunzehnten und zwanzigsten Jahrhunderts*. frankfurt am Main, 1959. 715.

cclv Klemperer: *Germany's New Conservatism*, 231.

cclvi Stefan Breuer: *Anatomie der konservativen Revolution*. Darmstadt, 1993. 192-195.

cclvii Arthur Zweiniger: *Spengler im Dritten Reich. Eine Antwort auf Oswald Spenglers "Jahre der Entscheidung"*. Oldenbourg i. O., 1933

Meinem Führer / Adolf Hitler / in Verehrung und Liebe / Arthur Zweiniger / 23. XI. 33. Dresden

cclviii Szerb Antal: *A világirodalom története*. Bp. 1962. 908.

cclix Rudolf Pechel: *Deutsche Widerstand*. Zürich, 1947. 279.

cclx Otto Strasser: *Mein Kampf. Eine politische Autobiographie*. Frankfurt a. Mein, Heine, 1969. 20.

cclxi Klemperer: i.m. 193.

cclxii H. R. Trevor - Roper: *The Last Days of Hitler*. New York, 1962. 65.

cclxiii Peter Sachse: *SA-Männer von Leipzig. Ein Beitrag zur Rassenkunde Deutschlands*. Leipzig, 1934.

cclxiv C. C. Mann: i.m. 156.

cclxv Eitner: *Hitler*, 149.

cclxvi Toland: *Adolf Hitler*, 140.

cclxvii Rudolf Olden: *Hitler*. Amsterdam, 1935. 46.

cclxviii Wilhelm Reich: *Massenpsychologie des Faschismus*. Kopenhagen, 1934. 152., 272-275.

cclxix Friedrich W. Doucet: *Im Banne des Mythos. Di Psychologie des Dritten Reiches*. Esslingen am Neckar, 1979. 90-115.

-
- cclxx Anderson: *Hitler and the Occult*, 42., 144.; Hamann: *Hitlers Wien*, 305.; Maser : *Adolf Hitler. Legende*, 195.
- cclxxi Honti János: Lexikoncikk. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 4281/46.
- cclxxii Helmut Ulshöfer: *Liebesbriefe an Adolf Hitler – Briefe in den Tod*. Frankfurt a. Main, 1994.
- cclxxiii Eitner: *Hitler*, 121., 133., 138.
- cclxxiv Eitner: *Hitler*, 158.
- cclxxv Hoffmann: *Hitler*, 117., 123.
- cclxxvi Philipp Bouhler: *Adolf Hitler*, 25.
- cclxxvii Mathilde von Kemnitz: *Triumph des Unsterblichkeitwillens*. München, 1922. 3., 370-371.
- cclxxviii Guida Diehl: *Die Erlösung vom Wirrwahn. Wider Dr. Mathilde Ludendorff und ihr Buch "Erlösung vom Jesu Christo"*. Eisenach, 1931. 74.
- Unserem sehr verehrten / lieben Führer / Adolf Hitler
als Zeichen treuen / Mitkampfes / Guida Diehl / Aug. 31.
- cclxxix Gertrud Kahl-Furthmann: *Religiöse Erneuerung*. Bietigheim, 1937.73., 76.
- cclxxx Johannes Müller: *Die Verwirklichung des Reiches Gottes. Die Reden Jesu verdeutscht und vergegenwärtigt. IV*. München, 1933. 15.
- cclxxxi E. Stanley Jones: *Christus auf der Bergkanzel*. Ford. H. Fellmann, Bremen, 1933.; E.G. White: *Das Leben Jesu unseres Heilandes*. Hamburg - Wien - Zürich. Advent Verlag, 1934.
- cclxxxii Martin Wagner: *Die Religion der Freude*. H.n. 1930
- cclxxxiii Lukacs: *Az európai világháború*, 608.
- cclxxxiv LC CMD, German Captured Documents, SS- und Polizeiakten, Reel 58, Die Politische Tragweite des Rassegedankens
- cclxxxv Lukacs: *Az európai világháború*, 607.
- cclxxxvi Hermann Göring: *Aufbau einer Nation*. Berlin, 1934.
- cclxxxvii Martin H. Sommerfeldt: *Göring, was fällt Ihnen ein!* Berlin, 1932.
- Meinem Führer/ in Treue und Verehrung./ Hermann Göring/ 9. November 1932
- cclxxxviii Alfred Rosenberg: *Dreissig Novemberköpfe*. Berlin, 1927.
- Adolf Hitler / in treuer Gefolgschaft! / 18. XI. 27 / Gregor Strasser
- cclxxxix Fest: *Hitler*, 1998. 186., 242.
- CCXC Gottfried Feder: *Der deutsche Staat auf nationaler und sozialer Grundlage*. München, 1924.
- Adolf Hitler gewidmet / Weihnachten 1924 Gottfr. Feder
- ccxci Birken: *Hitler*, 45-55.
- ccxcii Hans F. K. Günther: *Ritter, Tod und Teufel. Der heldische Gedanke*. München, 1924.; Hans F. R. Günther: *Rasse und Stil*. München, 1926.
- ccxciii Hans F. K. Günther: *Rassenkunde des deutschen Volkes*. München 1923.
- Herrn Adolf Hitler / dem erfolgreichen Vorkämpfer / des deutschen Rassengedanke / dankbar angeeignet / I. F. Lehmann
- ccxciv Hans F. K. Günther: *Der nordische Gedanke unter den Deutschen*. München, 1925.
- Freundlichst zugeignet / vom Verleger
- ccxcv Günther: *Rassenkunde...* 1930.
- Herrn Adolf Hitler / dem Bahnbrecher des Rassengedankens / dankbar angeeignet / J. Lehmann
- ccxcvi Günther: *Rassenkunde...*, 1933
- Die fünfzigste Ausgabe von / Günthers Rassenkunde / dem Bahnbrecher des Rassengedankens / Reichskanzler A. Hitler / treulichs angeeignet / J. Lehmann
- ccxcvii Monika Leske: *Philosophen im »Dritten Reich«*. Berlin, 1990. 56.
- ccxcviii Douglas Miller. *You Can't Do Business with Hitler*. Boston, 1941. 23.
- ccxcix Leske: i.m. 262.
- ccc Richard Walther Darré: *Neuadel aus Blut und Boden*. München, 1937.
- ccci NARA, Captured German Documents Microfilmed in Berlin, T 580. Nachlass Darré, Reel 249
- cccii Rauschning: *Hitler*, 41.
- ccciiii Ormos: *Hitler*, 148.
- ccciv R. Walther Darré: *Um Blut und Boden. Reden und Aufsätze*. München, 1940.
- cccv Darré: *Neuadel*, 229.
- cccvii Richard Walther Darré: *Das Bauerntum als Lebensquelle der Nordischen Rasse*. München, 1937.
- cccviii Louis Pauwels - Jacques Bergier: *Le matin des magiciens*. Paris, 1960. 287.
- cccviii Colin Wilson: *Rudolf Steiner. The Man and His Vision*. Wellingborough, 1985. 151.
- cccix *Rudolf Steiner während des Weltkrieges*. Szerk. Roman Boos. Dornach, 1933.

-
- cccx Giorgio Galli: *Hitler e il nazismo magico*. Milano, Rizzoli, 1989. 40.
- cccxi NARA, Captured German Documents Microfilmed in Berlin, T 580. Nachlass Darré, Reel 231.
- cccxi Roger Eatwell: *Fascism: a History*. London, 1995. 126.
- cccxi Ernst Bertram: *Das Nornenbuch*. Leipzig, 1925.
- Adolf Hitler / dem Kanzler und Führer des / deutschen Volkes in tiefer / Dankbarkeit und Verehrung / München, am Tage der deutschen Kunst / 15. Oktober 1933 / Ernst Bertram.
- Richard Claußen: *Unter Sternen zu den Sternen*. Berlin - Leipzig, 1934.
- Dem Führer / des deutschen Volkes / in Ehrfurcht überreicht. / Richard Claussen. / Schleswig, den 11. August 1934.
- Rudolph John Gorsleben: *Hoch-Zeit der Menschheit*. Leipzig, 1933. ; Ludwig Ferdinand Clauss: *Die Nordische Seele*. München, 1932.
- Als Beitrag aus Seelenkunde / unseres Volkes / treulichst angeeignet / J.F. Lehman
- cccxiv Hans Wolfgang Behm: *Die kosmischen Mächte und wir. Der Schicksalsweg unserer Erde*. Berlin, 1936.
- cccxv K. Schrötter, W. Wüst: *Tod und Unsterblichkeit im Weltbild indogermanischer Denker*. Berlin, 1938.
- Dem Führer / zum Julfest 1938 / H. Himmler
- cccxvi Trevor-Roper: i.m. 64.
- cccxvii Michael H. Kater: *Das "Ahnenerbe" der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*. Stuttgart, 1974.
- cccxviii Trevor-Roper: i.m. 83.
- cccix LC DCM, German Captured Documents, Himmler File, Box 404. Folder 91. (84)
- cccxx Leonardo Blake: *Hitler's Last Year of Power*. London, 1939.
- cccxxi Wilhelm Wulff: *Zodiac and Swastika*. New York, 1973. 115.
- cccxxii Herr Adolf Hitler / meinem lieben Armanen- / bruder B. Steininger
- cccxxiii Ron Rosenbaum: *Explaining Hitler. The Search for the Origins of his Evil*. London, 1998. 305.
- cccxxiv Mosse: *The Crisis*, 295.
- cccxxv Fest: *Hitler*, 1998. 1084.
- cccxxvi J[örg] Lanz von Liebenfels: *Das Buch der Psalmen deutsch, das Gebetbuch der Ariosophen, Rassenmystiker und Antisemiten*. Düsseldorf, 1926.
- Vom Verleger dem deutschen / Führer ergebenst / überreicht / Essen, 24. 4. 27. / zur Gautagung / d. N.S.D.A.P. Herbert Krichtsein
- cccxxvii NARA, Captured German Documents Microfilmed in Berlin, (Hoover Institution): NSDAP Hauptarchiv T 581, No. 1229. Reel 52. Johannes Hering: Dr. Jörg Linz von Liebenfels und sein Orden des neuen Tempels
- cccxxviii Rauschnig: *Hitler*, 248.
- cccxxix Toland: *Adolf Hitler*, 68.
- cccxxx Benedict Bonafascari: *Seegenreiche Gottes-Gaben Edler Mineralischen-Schätze und andere Kostbarkeiten an mancherley hierinnen mehrertheils auf aigner Erfahr und Uebung beschribnen Orthen Teutschlants mit Muehe und Fleis in meinem sehr hohen Alter zusammen getragen sothann aber meinem lieben Vetter Abraham Musculus zu sein und seiner 4 Söhne Unterricht und nutzbahrem Gebrauch freundschaftlich verehret im Jahr Christi unsers Heyllandes Anno 1656 von mir Benedict Bonofascari in Venedig*.
- cccxxxi Abdruschin: *Im Lichte der Wahrheit. Gralsbotschaft von Abdruschin*. Grosse Ausgabe. München, "Der Ruf". 1931.
- Dem Führer / des deutschen Reiches / Adolf Hitler
- z. 20. 4. z. 19. 8. 34 / In Treue und Dankbarkeit / Paula Hauer, Magdeburg / Möchten Segensströme / für Führer / und Volk / sich hieraus ergießen.
- cccxxxii Abdruschin: *Im Lichte der Wahrheit*. 122.
- cccxxxiii *Annulus Platonis (Aurea catena Homeri) oder physikalisch-chymische Erklärung der Natur nach ihrer Entstehung, Erhaltung und Zerstörung von einer Gesellschaft "chter Naturforscher aufs neue verbessert und mit vielen wichtigen Anmerkungen* herausgegeben von Anton Joseph Kirchwegger. Zweite Auflage. Wort-und originaltreu anch der seltenen Rosenkreuzer-Ausgabe von 1781.
- "Man beachte, wie die Menschen haften / und sich mühen und doch nur in ver- / gessenen Gräbern enden, während hier / und da eine wahrhaft große Seele / sich selbst vergißt und durch ihre / Selbstlosigkeit unsterblich wird." / R. V. Emerson
- Heil die Adolf! / Renkam [?] / Wer nur Gott in sich und aus / aller Natur außer sich erkennt, /der weiß die Wahrheit.
- cccxxxiv B? Yin Râ: *Das Gebet*. Leipzig, 1926.
- Aus meinem / Besitz / Heim 20. April 1936 / an / Adolf Hitler
- cccxxxv B? Yin Râ: i.m. 37., 101.
- cccxxxvi Herman Wirth: *Was heisst deutsch? Eine urgeistesgeschichtlicher Rückblick zur Selbstbesinnung und Selbstbestimmung*. Jena 1931.

-
- Adolf Hitler / im festen Glauben an / seine Sendung geschrieben / Herman Wirth / Hannover 1930 / im Zeichen des |
cccxxxvii Wallach: i.m. 32.
cccxxxviii Wallach: i. m. 33.
cccxxxix Reginald Phelps: "Before Hitler came": Thule Society and Germanen Orden. *The Journal of Modern History*,
1993. 3.sz. 245-260.
cccxl René Alleu: *Hitler et les sociétés secr?tes. Enquête sur les sources occultes du nazims*. Paris, 1969. 214.
cccxli J. Kuptsch: *Durch Wiedergeburt des Volkes zur Wiedergeburt des Reiches. Unsere Stellung zum Volkstum, zur
Rasse, zum Vaterland und zum Christentum*. Soldin, 1932.
Unserem Führer / Adolf Hitler / 11. 4. 1932. J. Kuptsch
cccxlii Richard F. Günther: *Bleibe wach, deutsche Seele!* Bonn, 1933. Idézi: Wallach: i.m. 45.
cccxlili Trevor Ravenscroft: *A végzet lándzsája*. Bp. 1993.
cccxliv Nicholas Goodrick-Clarke: *The Occult Roots of Nazism*. New York, 1992.; Ken Anderson: *Hitler and the
Occult*. New York, 1995.
cccxlv Nolte: *Der Faschismus*, 404-409.
cccxvi Konrad Heiden: *Der Fuehrer*. Boston, 1944. 280.; Margarete Plewnia: *Auf dem Weg zu Hitler. Der »völkische«
Publizist Dietrich Eckart*. Bremen, 1970. 101-110.
cccxlvii Maser: *Adolf Hitler*, 188.
cccxlvi Dietrich Eckart: *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin. Zwiegespräch zwischen Adolf Hitler und mir*.
München, 1924
cccclxix *Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928*. Szerk. Gerhard L. Weinberg, Hans Rothfels. Stuttgart,
1961.
ccccl [Otto Wagener:] *Hitler – Memoirs of a Confident*. Szerk. Henry Ashby Turner, Jr. New Haven - London, 1978.
273.
ccccli Fest: *Hitler*, 1998. 309.
ccccli Grigol Robakidse: *Adolf Hitler von einem fremden Dichter gesehen*. Jena, 1939. 44.
ccccli Dietrich Eckart: *Der Froschkönig*. Leipzig-Berlin, 1904.
Du suchst das Glück und irrst umher, / So wie die Welle irrt im Meer, / Bis sie zerschellt am Felsgestein – / Ein kurzes
Leuchten, ein flüchtiges Schaum, / Und über dich und deinen Traum / Bricht die Vergessenheit herein. / Daß dir die
Erkenntnis dieser Worte / so spät wie möglich, am besten niemals / kommen möge, wünscht dir, lieber Mizzi, / von
ganzem Herzen / Dein getrauer "Onkel" / 17. Juli 1907. / Dietrich Eckart
ccccliv Henryk Ibsen: *Peer Gynt*. In freier Uebertragung für die deutsche Bühne eingerichtet, mit Vorwort und
Richtlinien von Dietrich Eckart. München 1917.
S. I. Freund / Adolf Hitler / herzlichst / Dietrich Eckart / München. 22. Oktober 1921.
cccclv Walter M. Espe: *Das Buch der N.S.D.A.P.* Berlin, 1933. 47.
cccclvi Adolf Hitler: *Mein Kampf*. Translated by Ralph Manheim. Boston, [1943]. 1971. 687.
cccclvii Heiden: *Der Fuehrer*, 20.
cccclviii Henry Grosshans: *Hitler and the Artists*. New York- London, 1983. 57.
cccclix Oswald Claassen: *Die Ahnen des Mondes. Eine indianische Edda*. Krefeld, 1933. 95
cccclx Fest: *Hitler*, 1998. 136.
cccclxi Guido Knopp: *Ne féljünk Hitlert?!* Bp. 1997. 134-135. V.ö. A. Joachimstaler: *Korrektur einer Biographie. Adolf
Hitler 1908-1920*. München, 1989. 215.
cccclxii Reich: *Massenpsychologie*, 148.
cccclxiii Fest: *Hitler*, 1998. 201.
cccclxiv Petra Tauscher: *Nekrophilie und Faschismus. Erich Fromms Beitrag zur soziobiographischen Deutung Adolf
Hitlers und weitere sozialpsychologische Interpretationen*. Frankfurt am Main, 1985. 71.
cccclxv Albert Speer: *Die Bauten des Führers. Adolf Hitler Bilder aus dem Leben des Führers*. Altona-Bahrenfeld, 1936.
74.
cccclxvi Grosshans: *Hitler*, 59.
cccclxvii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 154.
cccclxviii Dietrich Eckart: *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin. Zwiegespräch zwischen Adolf Hitler und mir*.
München, 1924. A Kongresszusi Könyvtárban sajnos csak a az eredeti?l készítette írógéppel írt másolatot
használhattam.
cccclxix Nolte: *Der Faschismus*, 408.
cccclxx Michael D. Biddis: *Histoire de la pensée européenne. 6. L'?re des masses*. Paris, 1980. 224.
cccclxxi Rainer Zitelmann: *Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Hamburg - New York, 1987.
Aretin K.O.v. el?szava: VIII. l.
cccclxxii Lawrence Birken: *Hitler as Philosophe. Remnants of the Enlightenment in National Socialism*. Westport, 1995.
cccclxxiii Speer: *Erinnerungen*, 136.
cccclxxiv Maser: *Adolf Hitler. Legende*, 186.

---

ccclxxv Speer: *Die Bauten, Adolf Hitler Bilder aus dem Leben des Führers*.
 ccclxxvi Joseph Goebbels: *Unser Hitler*. U.o.
 ccclxxvii Dietrich Strothmann: *Nationalsozialistische Literaturpolitik*. Bonn, 1960. 383.
 ccclxxviii LC CMD, German Captured Documents, Miscellany, Reel 499.
 ccclxxix Speer: *Erinnerungen*, 136.
 ccclxxx Eitner: *Hitler*, 94.
 ccclxxxi Eitner: *Hitler*, 91.
 ccclxxxii Werner Maser: *Hitlers Mein Kampf. Entstehung, Aufbau, Stil, Änderungen, Quellen, Quellenwert, kommentierte Auszüge*. München - Esslingen, 1966. 141.
 ccclxxxiii Hitler: *Mein Kampf*, 1941. 366.
 ccclxxxiv id. Marc A. Weiner: *Richard Wagner and the anti-Semitic Imagination*. Linoln - London, 1995. 57.
 ccclxxxv Harald Strohm: *Die Gnosis und der Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main, 1997. 275.
 ccclxxxvi Birken: *Hitler*, 46.
 ccclxxxvii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 167.
 ccclxxxviii Berlin, Bundesarchiv, Ahnenerbe: Ns 21. 359.
 ccclxxxix Fest: *Hitler*, 1998. 371.
 cccxc Domarus: *Hitler*, 24.
 cccxci Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 316.
 cccxcii Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 468.
 cccxciii Domarus: *Hitler*, 8.
 cccxciv Eberhard Jäckel: *Hitler's World View*. Cambridge (Mass.) - London, 1981. 120.
 cccxcv Richard A. Koenigsberger: *Hitler's Ideology. A Study in Psychoanalytic Sociology*. New York, 1975.
 cccxcvi Eberhard Jäckel: *David Irving's Hitler. A Faulty History Dissected*. Port Angeles, 1993. 23.
 cccxcvii Fest: *Hitler*, 181.
 cccxcviii Ludecke: i. m. 695.
 cccxcix Klaus Backes: *Hitler und die bildenden Künste. Kulturverständnis und Kunstpolitik im Dritten Reich*. Köln, 1988. 28.
 cd Berend T. Iván: *Válságos évtizedek. Közép-és Kelet-Európa a két világháború között*. Bp. 1983. 190-191.
 cdi Dietrich Eckart: *Das ist der Jude! Laienpredigt über Juden- und Christentum*. München, [1921] 3.
 cdii E. Sandvoss: *Hitler und Nietzsche*. Göttingen, 1969. 198.
 cdiii Irene Harand: "Sein Kampf". *Antwort an Hitler*. Wien, 1935. 342.
 cdv Mosse: *The Crisis*, 294.
 cdv Sarah Gordon: *Hitler, Germans, and the "Jewish Question"*. Princeton, 1984. 92-104.
 cdvi Birken: *Hitler*, 42.
 cdvii Lukács György: *Eszttétikai kultúra*. Bp. 1998. 25.
 cdviii Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Ördögök*. Bakcsi György jegyzeteivel. Bp. 1983. 866.
 cdix Fest: *Hitler*, 1998. 545., 720.
 cdx Dosztojevszkij: *Ördögök*, 304.
 cdx Birken: *Hitler*, 68.
 cdxii Birken: *Hitler*, 63.
 cdxiii Jeffrey Burton Russel: *Mephistoles The Devil in the Modern World*. Ithaca, London, 1986. 142.
 cdxiv Birken: *Hitler*, 76.
 cdxv Fest: *Hitler*, 1998. 972.
 cdxvi Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 337.
 cdxvii Hitler: *Mein Kampf*, 628.
 cdxviii Grosshans: *Hitler*, 20.
 cdxix Rauschning: *Hitler Speaks*, 227-228.
 cdxx Koenigsberger: *Hitler's Ideology*, 28.
 cdxxi Rauschning: *Hitler Speaks*, 227.
 cdxxii Koenigsberger: *Hitler's Ideology*, 53.
 cdxxiii James Biser Whisker: *The Social, Political and Religious Thought of Alfred Rosenberg*. Washington, 1982.82-89.; Andreas Molau: *Alfred Rosenberg. Der Ideologe des Nationalsozialismus*. Koblenz, 1993. 95-99.
 cdxxiv LC CMD, German Captured Documents, Rehse Collection, Reel 163.
 cdxxv Harald Focke - Uwe reiner: *Alltag unterm Hakenkreuz*. Hamburg, 1991. 89.
 cdxxvi Picker: *Hitlers Tischgespräche*, 174.
 cdxxvii Birken: *Hitler*, 82.
 cdxxviii Jung: *Aufsätze*, 5.
 cdxxix Lukacs: *A történelmi Hitler*, 199.
 cdxxx Christian Graf von Krockow: *Von deutschen Mythen*. Stuttgart, 1995. 85.

-
- cdxxxix Birken: *Hitler*, 38.
- cdxxxii George L. Mosse: Jewish Emancipation. *The Jewish Response to German Culture*. Szerk. Jehuda Reinharz, Walter Schatzberg. Hanover - London, 1985. 12.
- cdxxxiii *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939-1944.I.* Szerk. Ránki György. Bp. 1983. 100.
- cdxxxiv Abdruschin: i.m. 292.
- cdxxxv Rauschning: *Hitler*, 242.
- cdxxxvi Rauschning: *Hitler*, 229.
- cdxxxvii Rauschning: *Hitler*, 2
- cdxxxviii John S. Curtis: *An Appraisal of the Protocols of Zion*. New York, 1942. 97.
- cdxxxix Rauschning: *Hitler*, 243.
- cdxl C. C. Mann: i.m. 72.
- cdxli LC CMD, German Captured Documents, SS- und Polizeiakten, Reel 58, Die Politische Tragweite des Rassegedankens
- cdxlii Emmanuel Levinas: *Quelques réflexions sur la philosophie de l'hitlérisme*. Paris, 1997. 7., 26.
- cdxliii Rosenbaum: *Explaining Hitler*, 90.
- cdxliv Hugh Trevor-Roper: History and Imagination. *History and Imagination*. Essays in Honour of H. R. Trevor-Roper. Szerk. Hugh Lloy-James, Valerie Pearl, Blair Worden. London, 1981. 362.
- cdxlv Fest: *Hitler*, 1989. 949.
- cdxlvi Maser : *Adolf Hitler. Legende*, 199.
- cdxlvii Speer: *Erinnerungen*, 73.
- cdxlviii Mann: i. m. 849.
- cdlix Ladislaus K?szegi: *Die Begegnung des deutschen, ungarischen und italienischen Kunstgeistes in Hitler's Ästhetik*. Bp. 1939. 6.
- cdli *Der Führer in Weimar. 1925-1938*. Weimar, 1938. 46.
- cdlii Speer: *Erinnerungen*, 148.
- cdlii Grosshans: *Hitler*, 19.
- cdliii Speer: *Erinnerungen*, 40-41.
- cdliv Robert Pois: *Emil Nolde*. Washington, 1982. 187-188.
- cdlv *Heeresadjutant bei Hitler 1938-1943. Aufzeichnungen des Majors Engel*. Szerk. Hildegard von Kotze. Stuttgart, 1974. 50.
- cdlvi LC CMD, German Captured Documents, Paul Ludwig and Gerdy Troost Papers Reel 447
- cdlvii Jonathan Petropoulos: *Art as Politics in the Third Reich*. Chapel Hill - London, 1996. 95.
- cdlviii LC Prints and Photographs Divison, Adolf Hitler: Aquarelle. Szerk. Heinrich Hoffmann Reichsbilderberichterstatte der NSDAP. Hermann Nasse: Zum Geleit.
- cdlix Joseph Göbbels: Der Führer und die Künste.
Adolf Hitler Bilder aus dem Leben des Führers. Altona-Bahrenfeld, 1936. 68
- cdlx Henry Picker - Heinrich Hoffmann: *Hitlers Tischgespräche im Bild*. München - Berlin, 1980. 25.
- cdlxi Werner Maser: *Hitlers Briefe und Notizen*. Düsseldorf - Wien, 1973. 201.
- cdlxii Hans Bernd Gisevius: *Adolf Hitler. Versuch einer Deutung*. München, 1963.
- cdlxiii Zoller: *Hitler Privat*, 51.
- cdlxiv Köhler: *Wagners Hitler*, 118.
- cdlxv Trevor-Roper: *The Last Days*, 159., 293.; Fest: *Hitler*, 1998. 1035.
- cdlxvi Petropoulos: *Art*, 310.
- cdlxvii Erikson: Luther, 123.
- cdlxviii Speer: *Erinnerungen*, 113.
- cdlxix Hitler: *Monologe*, 362.
- cdlxx Hitler: *Monologe*, 371.
- cdlxxi Schroeder: *Er war mein Chef*, 219.
- cdlxxii Hitler: *Mein Kampf*, 1941. 77.
- cdlxxiii Hitler: *Mein Kampf*, 1941. 135.
- cdlxxiv Ernst Kubin: *Sonderauftrag Linz. Die Kunstsammlung Adolf Hitler*. Wien, 1989. 13.
- cdlxxv Hinz: *Die Malerei*, 44.
- cdlxxvi Schroeder: *Er war mein Chef*, 217.
- cdlxxvii LC Prints and Photographs Divison, 11395 F. Haus der Deutschen Kunst (Neuer Glaspalast) Anstalt des öffentlichen Rechts in München
Ankäufe des Führers aus der "Großen Deutschen Kunstausstellung 1938" (Duplikat für das Haus der Deutschen Kunst): 11396 F [1939] "Haus der Deutschen Kunst (Neuer Glaspalast)" Anstalt des öffentlichen Rechts in München .Ankäufe des Führers aus der "Großen Deutschen Kunstausstellung 1939"
(Duplikat für das Haus der Deutschen Kunst); 11397 F" Haus der Deutschen Kunst (Neuer Glaspalast)" Anstalt des

---

öffentlichen Rechts in München. Ankäufe des Führers aus der "Großen Deutschen Kunstausstellung 1940" (Triplikate für das Haus der Deutschen Kunst) 2.vol.; 11398 F [1941] "Haus der Deutschen Kunst (Neuer Glaspalast)" Anstalt des öffentlichen Rechts in München. Ankäufe des Führers aus der "Großen Deutschen Kunstausstellung 1941" (Duplikate für das Haus der Deutschen Kunst); 11398 F "Große Deutsche Kunstausstellung 1941" Werke, die dem Führer zum Ankauf angeboten wurden.; 11399 F Vom Führer für sich persönlich aus der "Großen Deutschen Kunstausstellung 1943" angekaufte Werke.

cdlxxviii Harold James: *A German Identity 1770-1990*. London, 1989. 145.

cdlxxix Hinz: *Die Malerei*, 74.

cdlxxx Schmitz: *Hitler*, 266.

cdlxxxi LC Prints and Photographs Division, 11373 H Katalog der Privat-Galerie Adolf Hitlers

cdlxxxii Ludecke: i.m. 468.

cdlxxxiii LC CMD Hitler Collection.; v.ö. Hitler: *Sämtliche Aufzeichnungen 1905//1924*. Szerk. Eberhard Jäckel, Axel Kuhn. Stuttgart, 1980. 68.

cdlxxxiv Kershaw: *Hitler*, 75.

cdlxxxv Grosshans: *Hitler*, 19.; Hitler: *Monologe*, 281.

cdlxxxvi Roberts: *The House*, 10.

cdlxxxvii *Große Deutsche Kunstausstellung im Haus der Deutschen Kunst zu München Juni bis auf weiteres 1943*. München, 1943. 119.

cdlxxxviii Haben Sie Hitler gesehen? Szerk. Walter Kempowski. München, 1973. 67.

cdlxxxix Emil Lengyel: *Hitler*. London, 1932. 243.

cdxc Fest: *Hitler*, 1998. 138.

cdxci Schroeder: *Er war mein Chef*, 219.

cdxcii J. Sydney Jones: *Hitler in Vienna 1907-1913*. New York, 1982. 228.

cdxciii Fried István szíves közlése.

cdxciv David Reich: *The Third Reich. Politics and Propaganda*. London - New York, 1993.

cdxcv Eitner: *Hitler*, 92.

cdxcvi Wate: *The Psychopatic God*, 529.

cdxcvii *The Private Life of Adolf Hitler. The Intimate Notes and Diary of Eva Braun*. Szerk. Paul Tabori. London, 1949. 97.

cdxcviii Lukacs: *Az európai világháború*, 444.

cdxcix Ron Rosenbaum: *Explaining Hitler. The Search for the Origins of his Evil*. London, 1998.

d Lucy S. Dawidowicz: *The War against the Jews 1933-1945*. New York, 1979. 202-203.

di Knickerbocker: *Is tomorrow Hitler's?* 46-48.

dii *Ahasvers Spur. Dichtungen und Dokumente vom "Ewigen Juden"*. Szerk. Mona Körte, Robert Stockhammer. Leipzig, 1995. 208.

diii C. G. Jung: *Aufsätze zur Zeitgeschichte*. Zürich, 1946. 13., 23.

div Jung: i.m. 93., 101.

dv Pauwels - Bergier: *Le matin des magiciens*, 357.

dvi Julius Evola: *Hitler e le societ? segrete*. Il *Conciliatore* 1971. 15 ottobre. Id.: Galli: i.m. 85.

dvii Abdruschin: *Im Lichte der Wahrheit*, 97

dviii Zweig: i.m. 16. fejezet, 17.

dix Sigmund Freud: *Gesammelte Werke*. XIV. London, 1955. 422.

dx Sigmund Freud: *Esszék*. Bp. 1982. 329-330.

dxii Erich Fromm: *Escape from Freedom*. New York, 1941.; Wilhelm Reich: *The Mass Psychology of Fascism*. New York, 1946.

dxiii Wilhelm Reich: *The Mass Psychology of Fascism*. New York, 1971. 394-395.

dxiiii E. Fromm: *Anatomie der menschlichen Destruktivität*. Hamburg, 1981. 486.

dxv Fest: *Hitler*, 1998. 108-109.

dxvi Ernst von Salomon: *Fragebogen*. Hamburg, 1991. 636.

dxvii Victor Klemperer: *Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten. Tagebücher 1942-1945.II*. Szerk. Walter Nowojski, Hadwig Klemperer. Berlin, 1997. 484.

dxviii Victor Klemperer: *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Leipzig, 1996. 26.

dxix Klemperer: *LTI*, 270-274.

dxix Klemperer: *Ich will Zeugnis ablegen, I. 21*.

dxix Klemperer: *Ich will Zeugnis ablegen, I. 132*.

dxxi Szabó Lőrinc: *Magyar sors és fehér szarvas*. Bp. 1994. 85.

dxixii Fest: *Hitler*, 1998. 1079.

dxixiii Jakob Burckhardt: *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Stuttgart, 1921. 231-232.

-
- dxxiv Robert Jay Lifton: *The Nazi Doctors. Medical Killing and the Psychology of Genocide*. New York, 1986. 474.
- dxxv Klemperer: *Ich will Zeugnis ablegen, I.* 480.
- dxxvi Eitner: *Hitler*, 55., 159.
- dxxvii Eitner: *Hitler*, 253.
- dxxviii Lukacs: *A történelmi Hitler*, 284.
- dxxix Doucet: *Im Banne des Mythos*, 271.
- dxix Erich Voegelin: *Die politischen Religionen*. Stockholm, 1939. 65.
- dxixi Strohm: i.m. 274.
- dxixii Freud: *Esszék*, 405.